

Journal of New Century Innovations

VOLUME

15

ISSUE-1

Journal of new
century innovations

Exact and natural sciences

Pedagogical
sciences

Social sciences
and humanities

Engineering and
Medical Sciences

AREAS

ISSN (p): 2181-3671
ISSN (e): 2181-368X

newjournal.org

**JOURNAL OF NEW CENTURY
INNOVATIONS**

VOLUME - 15 | ISSUE - 1

OCTOBER - 2022

ABULQOSIM MADRASASI TEXNIK HOLATI VA UNDAGI TAMIRLASH ISHLAR

Rahmatxo'jayeva Dilrabo Shuhratxo'ja qizi

Toshkent arxitektura va qurilish instituti. TAQI

Annotatsiya: Maqola qadimgi boy tarixga ega Toshkent shahri hududida jahonga mashhur me'moriy yodgorliklarning saqlanishini ilmiy asosda chuqur o'rganishga bag'ishlangan fikr-mulohazalar bildirilgan. Ma'lumki, Toshkent qadimiy shahlardan biri bo'lib, O'zbekistonning sayyohlik salohiyati yuqori mintaqalaridan biridir. Maqolada Abul Qosim madrasasining ta'mirlash ishlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: turistik ekskursiya resurslari, arxeologiya, arxitektura, haykaltaroshlik, muqaddas qadamjolar, tarixiy binolar, sayyohlar, muzeylar, qadimiy yodgorliklar.

KIRISH

Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. Shunday ekan o`z o`tmishi, tarixini chuqur o`rgangan, e`zozlagan yurtning kelajagi buyuk bo`lmog`i aniq. Yurtimizda tarixiy qadamjolarini rekonstruksiyalash, obodonlashtirish hamda tiklash masalalari prezident farmonlari hamda hukumat qarorlari bilan izchil amalga oshirib kelinmoqda. Mustaqillik yillarida arxeologik yodgorliklarni ta'mirlash, saqlash, o'rganish ishlariga katta e'tibor qaratildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 4 oktabrdagi "Moddiy madaniy merosning ko'chmas mulk ob'ektlari milliy ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi qaroriga asosan davlat ro'yxatiga olingan tarixiy, madaniy va arxeologik yodgorliklarning 37 tasini arxeologik yodgorliklar tashkil qiladi[1]. Shu qatorda Abul Qosim madrasasining ta'mir jarayoni ham alohida ahamiyatga ega. Toshkentning markazida joylashgan ushbu ziyoratgohning tarixi, bugungi kundagi holati hamda ta'mirlash texnologiyasi ushbu maqolaning asosiy qismini tashkil etadi.

ASOSIY QISM

Madrasa yangi mahalla majmuasi (kompleksi)ning asosiy, eng katta bo'lagi bo'lgan. XVIII asr oxirida - XIX asr 1-yarmida qadimgi Toshkentning markaziy qismining chekkalarida, shahar darvozalariga yaqin joylarda «yangi shahar» yoki «yangi mahalla» degan nomlarini olgan, aholi obodonlashtirilgan yangi manzilgohlar - mahallalar barpo bo'lgan. Beshyog'och darvozasi yaqinida ham shunday mahalla vujudga kelgan. Mahallaning markaziy binosi - sinchkor masjid. Uning janubiy yonida XIX asrning 1-yarmida kattagina madrasa quriladi va mo'jaz hammom quriladi. XIX asrning 70 yillaridayoq hammom yo'q bo'lib ketgan. Masjid esa tarixiy - me'moriy

qiyamatga ega bo'lmagan imorat tariqasida madrasani ta'mirlash jarayonida buzilib ketgan. Madrasada Abduna Qodiriy tahsil olgan ma'lum madrasani Muhammad Solih Toshkentiy o'zining «Tarixi jadidayi Toshkand» asarida ham zikr etib o'tgan.

Og'zaki ma'lumotlarga ko'ra madrasa eng avval Qoraxon eshon, keyinroq Ma'dixon qozi va Abul Qosim nomlari bilan atalgan. XX asrning 40-yillarida Toshkent obidalarini o'rgangan T.Stramsova madrasani Sayid Abul Qosim nomi bilan atab, uni negadir buzilib ketgan deb qayd etgan. Madrasaning oldida hovuzli maydon bo'lgan.

Madrasa hovlili, ikki ayvonli kompozitsiyaga ega, asosan bo'ylama o'q bilan ajraladi, ko'ndalangiga ketgan o'q ozgina ajratilgan xolos. Tarixda hovli burchaklari kesik ko'rinishga ega. Madrasa dastlab bir qavatli bo'lgan, keyinchalik ustiga Ikkinchi qavat qurilgan.

Madrasa Ikkinchi jahon urushi davrlarida Toshkentga evakuatsiya qilingan oilalar yashaydigan uylar tariqasida, keyinchalik esa qo'g'irchoqlar fabrikasi tariqasida xizmat qilingan.

Madrasaning bosh tarzi umuman olganda simmetrik holda xal etilgan. O'rtada peshtoq bo'laklari bilan yopilgan peshtoq joylashgan. Uning buzilib ketgan tepa qismi ta'mirlash davrida tiklangan. Uning yonlari ikki qavatli ravoq va mezanali minoralardan iborat bo'lgan. Tamirlashdan avval simmetriya birmuncha buzilgan holda edi: janubiy qanotda bitta «ortiqcha» ravoq bo'lgan. Ravoqlarning ham chuqurligi turlicha edi. Ravoqlarning linga chiziqlari ham farqlanadi: Ikkinchi qavat ravoqlari birinchilarinikiga qaraganda bo'ydorroq ko'rinishga ega. O'yma eshiklar og'zaki ma'lumotlarga ko'ra o'ratepalik usta Xasanboy tomonidan ishlangan edi. Eshiklarning eng yaxshisi - peshtoq darvozasi G'afur G'ulom tashabbusi bilan Muqimiy nomidagi teatr o'rnatilgan.

Madrasaning uch xonasi alohida ajraladi. Bular: madrasaning janubi - sharqiy burchagida - darsxona, shimoli-sharqiy burchagida - maktabxona, g'arbiy tomonining o'rtasida - xonaqohdir. Xonaqoh Muhammad (s.a.v.)ning mo'ylari saqlanganligi uchun alohida noin - Mo'yi Muborak nomi bilan atalib kelingan.

Madrasaning birinchi qavatli torroq rahrav (koridor) vastasida masjid bilan bog'langan edi.

Madrasaning bosh peshtoqi anchagina keng bo'lgan. Qariyalarning eslashicha peshtoq tepasida bayram kunlari karnay - surnay, nog'ora kabi musiqa asboblari chalingan. Madrasa hovlisi g'isht bilan farsh qilingan, hovlidan ariq o'tgan, chamasi hovuzcha ham bo'lgan, daraxt o'sgan. Bulardan tashqari hovlida naqsh bilan bezatilgan shiypon ham qurilgan.

Hammom ikki xonadan iborat bo'lgan. Tarhi madrasa bilan bog'liqligini nazarga olsak, uning yoshi madrasa bilan bir xil bo'lgan degan xulosaga kelishimiz mumkin. Abul Qosimning nabirasi ma'lumotiga ko'ra, madrasaning birinchi qavatli uning buvasi

tomonidan 1864 yilda qurilgan. Ikkinchi qavati esa uning amakisi, qozi kalon Sayid Boqixon tomonidan barpo etilgan.

XX asrning boshlarida majmuadagi masjidning tarkibida namoz o‘qiladigan xonalardan tashqari ayvon, halimxona va oshxona kabi imorat ham bo‘lgan.

«Yangi mahalla» majmuasi o‘z ichiga nafaqat madrasani, balki hammom, masjid, halimxona kabi binolarni o‘z ichiga olgan edi. Majmuaning butunlay buzilib ketgan yoki juda nurab ketgan qismlari tozalanib, qolgan nisbatan saqlangan g‘ishtin qismi - Abul Qosim madrasasigina ta’mir etilgan.

-XIX asr boshlarida qurilgan. Madrasa, ya’ni o‘quv bilim yurti. Xozirda xunarmandchilik markazi, “Ustoz va Shogird” maktabi tarzida faoliyat yuritib kelmoqda.

Bino Xalqaro “Oltin Meros” xayriya jamoat Fondi Toshkent boshqarmasi balansida.

-Umumiy maydoni; 1526 kv.m

-Foydali maydon; 708.16 kv.m

-1 qavatda 30 xona. 2 qavatda 30 xona.

Madrasada qurilgandan beri bir necha ta’miriy ishlar olib borilgan. Bulardan eng kattalari O‘zbekiston tarix va madaniyat “Yodgorlik” larini saqlash jamiyati tomonidan (hozirda OltinMeros Fondi) 1977-1980 yillarda.

2016-2018 yillar Abul Qosim eshonning avlodlari tomonidan homiylik asosida madrasaning tom qismi butkul yangilandi.

2018-2020 yillar “Meros Chashmasi” proekti bilan MCHJ “Boyqozon” firmasi binoni zaxtan saqlash, tashqi devorlarni mustahkamlash va madrasaning hovli qismini rekonstruktsiya qilindi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 4 oktabrdagi “Moddiy madaniy merosning ko‘chmas mulk ob’ektlari milliy ro‘yxatini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qonuni/Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi 2019 yil 5 oktabr (www.lex.uz) (Law of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 4, 2019 "On approval of the National Register of Immovable Cultural Heritage" / National database of legislation dated October 5, 2019 (www.lex.uz).
2. Yusupov H., Abdurasulov M., Bobojonov D. Xiva shahriga sayohat (yo‘l ko‘rsatkich). – Urganch: Quvanchbek-Mashhura, 2018. – B.3-4. (Yusupov H., Abdurasulov M., Bobodjonov D. Journey to Khiva (guide). - Urgench: Kuvanchbek-Mashhura, 2018. – P.3-4.)
3. Madaniy meros departamenti Xorazm viloyati boshqarmasi joriy arxivi. Obidalar pasportlari (Current archive of the Khorezm regional department of the department

of cultural heritage. Monument passports)

4. G‘ulomov Ya.G‘. Xorazmning sug‘orilish tarixi. – Toshkent, 1959. – B.11. (Gulomov Ya.G. Irrigation history in Khorezm. - Tashkent, 1959.- P.11.)
5. Egamberdieva N. Xiva tumanidagi madaniy meros ob‘ektlari // Madaniy meros ob‘ektlarini asrash, qayta tiklash, muhofaza qilish va ulardan foydalanishning dolzarb muammolari konferensiya to‘plami. – Urganch, 2019. – B.118-121. (5. Egamberdieva N. Objects of cultural heritage in the Khiva region // Topical issues of preservation, restoration, protection and use of cultural heritage objects. Conference materials. – Urgench, 2019. - P.118-121.)
6. Abdurasulov A., Abidova Z. Xorazm qadamjolari va ziyoratgohlari. – Toshkent: Yangi nashr, 2016. – B.26. (Abdurasulov A., Abidova Z. Khorezm shrines and shrines. – Tashkent: New edition, 2016. - P.26.)

USING A COMPETENCY-BASED APPROACH TO CONDUCTING CIRCLE CLASSES IN MATHEMATICS LESSONS

Artikbayeva Zamira Allayarovna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Abstract. One of the main goals of teaching mathematics is to prepare students for everyday life, as well as to develop their personality through mathematics. Mathematics makes it possible to ensure the formation of both subject and general educational (meta-subject) skills of schoolchildren. All key competencies can be implemented in mathematics lessons. Knowledge, skills and competencies in mathematics lessons must be formed through special assignments and tasks.

Key words: mathematics, competence, competence-based approach, key competencies.

One of the main goals of teaching mathematics is to prepare students for everyday life, as well as to develop their personality through mathematics. The basis of the federal component of the state educational standard of basic (complete) general education in mathematics is a competency-based approach. Mathematics makes it possible to ensure the formation of both subject and general educational (meta-subject) skills of schoolchildren, which in the future will allow them to apply the acquired knowledge to solve their own life problems.

Khutorskoy A.V. notes that the introduction of the concept of "competence" in the practice of teaching will solve a typical problem for the Russian school, when students, having mastered a set of theoretical knowledge, experience significant difficulties in their implementation when solving specific problems or problem situations. Educational competence does not imply the assimilation of individual knowledge and skills by students, but their mastery of a complex procedure, in which for each selected area an appropriate set of educational components is determined [1].

The list of key competencies cited by A.V. Khutorsky, include: value-semantic, general cultural, educational and cognitive, informational, communicative, social and labor, personal.

All these competencies can be implemented in mathematics lessons.

For the implementation of value-semantic competence, it is suitable to hold subject Olympiads, competitions (for example, "Kangaroo"), which include non-standard tasks that require the student to use subject logic, and not the material of the school course.

It is possible to implement general cultural competence using tasks with a hidden information part. Tasks with an implicit informative part are not difficult to work with and this technique is quite applicable at school. It is important only when summing up the lesson to focus the attention of students not only on the mathematical components of the lesson, but also on general cultural ones.

The formation of educational and cognitive competence is facilitated by various practical methods for organizing the work of students.

Cognitive interest, like any personality trait and motive of a student's activity, develops and forms in activity, and, above all, in teaching [2].

And here game moments, game forms of training come to the rescue. Mathematical games are a technology that allows, like no other, to develop the key competencies of schoolchildren, preparing them for serious research activities and training in a specialized school. Games put the student in search conditions, stimulate interest in winning, and hence the desire to be fast, collected, dexterous, resourceful, to be able to clearly complete tasks, follow the rules. In games, especially collective ones, the moral qualities of the individual are also formed. At school, teachers often use such games as “Field of Miracles”, “Guess the Word”, “Math Fight”, “Bukvograd”, “Blitz Tournament” in extracurricular activities in mathematics.

One way to implement this competence is to conduct verification work in the form of a test. Mathematics teachers use the following types of tests:

- selective, where it is necessary to choose one correct answer from the proposed ones;
- merge test, in which it is required to establish a correspondence between the elements of two sets;
- test addition, in which it is necessary to continue the formulation of the theorem, properties;
- ranking, where you need to determine the correct sequence of actions.

The expediency of this work from the point of view of the competence-based approach lies in the fact that in the course of work, students acquire general educational skills and abilities. Moreover, it is the ability to solve tests that will be very useful for children in the future, since they will have to take final exams at school and tests when entering universities.

Educational and cognitive competence has a practical orientation in the creativity of students, in research activities. During extracurricular time, work is organized to create educational projects on the subject. The mastery of educational and cognitive competence is also facilitated by practical work in the classroom.

At the stages of planning, practical activities of students and control, it is possible to use group activities, which, if properly organized, will allow the formation of communicative competencies. Communicative competence is not new in the school

education system, because its implementation implies the use of various collective (communicative) methods of work (such as discussion, group work, pair work, etc.) [2].

In mathematics lessons, children can work in pairs when performing any task, for example, they tell each other a rule, check the proof of a theorem from each other, group problem solving, guessing crossword puzzles.

Information competence implies the use by the student of various information resources: reference literature, textbooks by other authors or other subject areas, newspaper articles, Internet resources, etc. Turning to examples from life gives me the opportunity to form informational competence in students, for example: 5th grade. Topic: "Diagrams". In the diagrams we reflect the work of our school: academic performance in the classroom and school; quantitative composition in various classes; the age of the students.

It is very useful to hold lessons-seminars and lessons-conferences, in preparation for which students prepare their reports on their own, they not only find the necessary information, but also transform it.

The most important type of educational activity, in the process of which schoolchildren assimilate mathematical theory, develop their creative abilities and independence of thinking, form and develop skills, abilities, competencies, is a task. Therefore, knowledge, skills and competencies in mathematics lessons must be formed through special tasks [3].

Of particular interest to children are tasks with practical content, which are real life situations. Examples of such tasks are tasks from part B of practice tests to prepare for final tests. Many mathematics teachers in schools use such tasks starting from the 5th grade. For example:

B1: A postage stamp costs 115 soums. What is the largest number of these stamps that can be bought for 822 soums?

Q1: A nautical mile is 1852 m. The ship's speed is 15 nautical miles per hour. What is the ship's speed in km/h?

Or such an example: A bank deposit is the amount of money transferred by a depositor to a bank in order to receive income in the form of interest. Interest on the amount of the deposit is accrued from the day following the day of its receipt by the bank until the day the deposit is closed. Usually, the depositor has the opportunity to choose a scheme for calculating interest: withdraw it after the expiration of interest payment periods, add it to the total amount of the deposit, which increases the amount of the deposit.

On March 1, 2019, Rustam opened a bank deposit for 1.1 million soums at 10% per annum for a period of three years. The bank pays the due interest on the 1st day of

each following month, crediting it to the client's card account (not counting it as a deposit).

Will Rustam be able to buy a motorcycle for 270 thousand soums on December 15, 2021, provided that he can only spend interest on the deposit? Justify your answer [5].

Thanks to such tasks, students see that mathematics finds application in any field of activity, and this, in turn, increases interest in the subject.

The competence of personal self-improvement is aimed at mastering the ways of physical, spiritual and intellectual self-development, emotional self-regulation and self-support. The real object here is the student himself [4].

A person who is not able to assess his knowledge and skills in a particular area, as well as control his own activities, cannot be considered competent in this area. Therefore, the most important task when using the competence-based approach at school is teaching students self-control: the ability to notice and eliminate mistakes in a timely manner, anticipate possible difficulties in solving problems that have arisen, evaluate and summarize the positive aspects of their educational work. Tasks that form these skills include tasks such as "find a mistake"; "think of a mistake"; tasks with an approximate assessment of the desired results; tasks for checking the results obtained in various ways; games with strict rules: "domino", "lotto", "maze", "cipher word".

A rather productive form of work on the formation and development of self-control and self-esteem of students is diagnostic cards (cards for monitoring and evaluating knowledge and skills).

Social and labor competence can be implemented in the following way. If you constantly work to improve the mental account in children, then they will not have problems such as how to calculate the amount of purchases in the store before they go to the checkout, which relates to the social and labor sphere.

The competence-based approach can and should be implemented in mathematics lessons. I believe that each teacher needs to develop their own strategy for the formation of key competencies. If there is a strategy, then it is easier to provide a practice that includes everything that is significant in the coming lessons: equipping tasks with vital material, including game and business situations, incentives, competitions, various forms of cooperation.

REFERENCES

1. Khutorskoy A.V. Key competencies as a component of a person-oriented paradigm // New education. 2017. -№ 6.
2. Ivanov D. A. Competencies and competence-based approach in modern education [Text] / D. A. Ivanov. - M.: Bulletin of Moscow State University, 2017.

3. Episheva O.B. Integration of Innovative Approaches to Teaching in Mathematical Education: Issues of Theory and Practice: Collective Monograph / Ed. O. B. Episheva. - Tobolsk: TSPI im. DI. Mendeleev, 2018.

4. Khutorskoy A.V. Key competencies and educational standards. <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.

5. Mathematics. Tests and assignments. Book 1 / D.A. Maltsev, A.A. Maltsev, L.I. Maltsev. - Rostov n/a: Research Institute of School Technologies, 2021.

6. Khakimov, M. K., & ugli Melikuziev, A. L. (2022). The History of Paralinguistic Researches. *International Journal of Culture and Modernity*, 13, 90-95.

УДК: 632.95

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ УТИЛИЗАЦИИ ЯДОВИТЫХ И ХИМИЧЕСКИХ ОТХОДОВ

Рахматова Д.М. доц. каф. БЖД ТГТУ
Бозоров С.Д. студент каф. БЖД ТГТУ

Аннотация

В данной статье рассматривается исследование по обеспечению безопасности и методов утилизации химических и ядовитых веществ. Химические и ядовитые отходы относятся к одним из наиболее опасных для человека и природной среде в целом. Утилизация ядовитых отходов должна производиться в строгом соответствии со всеми требованиями безопасности. Переработка неправильными методами или средствами может привести к заражению целых территорий, а в дальнейшем и к смертельному поражению живых существ и человека.

Abstract

This article discusses the study of safety and methods of disposal of chemical and toxic substances. Chemical and toxic waste are among the most dangerous to humans and the natural environment in General. Disposal of toxic waste must be carried out in strict accordance with all safety requirements. Processing by improper methods or means can lead to the infection of entire territories, and in the future to the fatal defeat of living beings and humans.

Ключевые слова

Отход, утилизация, ядовитый, химический, нейтрализация, токсичных, реагенты, детоксикация, термический, щелочи.

Keyword

Waste, disposal, poisonous, chemical, neutralization, toxic, reagents, detoxification, thermal, alkali.

В последние годы наша страна постепенно перенимает западный опыт и утилизация ядовитых и химических отходов становятся востребованными. Ситуация с управлением химическими веществами во всем мире давно уже вышла за пределы локальных, местных проблем. Сегодня этими глобальными вопросами обеспокоены правительства и общественность многих стран. Будущее - без токсичных веществ! - такая цель была поставлена на Всемирном саммите по устойчивому развитию (Йоханнесбург, ЮАР, 2002 г.).

В качестве необходимого промежуточного этапа в достижении этой цели и для выработки единого согласованного подхода к регулированию химических

веществ на всех уровнях, был разработан Стратегический подход к международному регулированию химических веществ (СПМРХВ).

СПМРХВ рассматривается как международная инициатива в области регулирования химических веществ и как элемент устойчивого развития. Стратегический подход к международному регулированию химических веществ дает возможность добиться более полной интеграции аспектов обеспечения химической безопасности в процессы планирования развития на национальном уровне [1].

Это цель предполагает такое производство и использование химических веществ, которое позволяло бы предотвратить существенное негативное воздействие на здоровье людей и окружающую среду.

Главной целью развития отрасли является сохранение первозданной чистоты окружающей природы.

Отходы несут в себе наибольшую опасность. Они образуются на предприятиях промышленного комплекса. В их состав могут входить токсичные и ядовитые вещества в зависимости от особенностей технологии и специфики работы предприятия. Правильная организация обращения с такого рода отходами является залогом безопасности окружающей среды. Для временного хранения на предприятиях обустраиваются специальные площадки. Транспорт, на котором будут перевозиться отходы, должен быть оснащен в соответствии с возлагаемыми на него задачами. Следование этим рекомендациям уберезит окружающую среду от негативного воздействия токсичных и ядовитых веществ.

1-рис. химическое предприятие

Ядовитые и химические отходы – один из самых токсичных и опасных видов отходов. Они в большом количестве могут храниться долгие годы на складах, полигонах, в многочисленных могильниках. Отходы, которые имеют отношение к химическому комплексу, представляют собой инертные или химические вещества либо их различные смеси. Чтобы утилизировать отходы химического происхождения, не обходимо быть крайне осторожным и прибегать к услугам специализированных фирм. Первое требование к химическим отходам - надлежащая упаковка, и специально подготовленное место, где эти отходы

будут храниться до передачи их на утилизацию. Ядовитыми выбросами считаются не только продукты промышленной деятельности, но и бытовые предметы, с которыми человек встречается ежедневно. К ним относятся градусники, батарейки, лампочки или посуда, в которых хранились моющие средства. Не зря эти продукты нельзя выбрасывать в общий мусорный контейнер. Перерабатывать данный вид мусора следует отдельно, для чего было создано устойчивое к различным агрессивным химическим соединениям оборудование.

Для того, чтобы правильно утилизировать химических токсичные отходы, нужно знать, к какому классу опасности они принадлежат. Степень их вредного воздействия на природу и здоровье людей определяет, к какому классу будет принадлежать та или иная категория мусора. Степени опасности:

- 1 – Очень опасные (ртуть и лампочки)
- 2 – высокая степень (батарейки, аккумуляторы, продукты нефтяной деятельности)
- 3 – умеренная (краска, пропитывание материалов химикатами)
- 4 – низкая степень опасности.

Среди самых распространенных отходов химического происхождения, которые подлежат обязательной утилизации, можно выделить такой список:

- лабораторные отходы;
- различного происхождения химикалии;
- кислоты, щелочи, смеси веществ;
- пестициды и яды сельскохозяйственных предприятий;
- химические отходы, содержащие ртуть и нефть;
- галогеновые отходы;
- отходы производства, изготовления и применения химических веществ для пропитки древесины;
- пироматериалы;
- отходы, содержащие химические вещества, не подлежащие сертификации либо такие, что утратили сроки пригодности (ароматизаторы, пищевая и косметическая продукция, бытовая химия, наполнители и прочее).

Современное оборудование позволяет утилизировать химические и ядовитые отходы быстро и безопасно для окружающей среды.

2-рис. Утилизация химических отходов.

Переработки способы химических и ядовитых отходов

Разнообразие составов и агрегатных состояний химических отходов не позволяет дать однозначную инструкцию утилизации этих веществ после окончания их сроков службы, пригодности, после процессов, в которых они были задействованы. Прежде, чем отправиться на утилизацию, химические вещества, смеси, смывы обязаны быть четко промаркированными, отделенными от прекурсоров, упакованными в надежную тару с герметическими крышками - с указанием названия вещества, дат, способов их происхождения и ответственного лица по упаковке химических отходов.

Отходы химической промышленности с целью уменьшения их объемов и в помощь уже существующим производствам новой продукции, принято возобновлять, нейтрализовать, смешивать с реагентами для того, чтобы вернуть нетоксичные продукты и сырье в новый цикл производства разных химических веществ.

Химические процессы применяются во многих сферах производства. Именно эти задачи становятся первым источником опасных веществ, которые подлежат утилизации. Различные кислотные составы, щелочи, лабораторные смеси нуждаются в осторожном вывозе, доставке на утилизационные площадки и переработке.

Главные особенности таких отходов следующие:

- достаточно высокая химическая активность и возможность реакции с воздухом и водой;
- загрязнение грунтов и почвенных вод на долгие годы при выбросе в окружающую среду;
- влияние на все живые организмы, включая человека, летальный исход при контакте с выбросами;
- испарения в атмосферу, заражение воздуха, создание неприятных запахов на территории.

Попадание таких выбросов в естественную среду недопустимо. Это приведет к экологической катастрофе. Основными участниками данной группы отходов стали химические продукты, остатки нефтяного производства, фенольная группа

материалов. Также сюда относят лабораторные отходы, агропромышленные химикаты и пестициды.

Известно, что даже расход воды для осаждения отравляющих веществ и боевых газов [6] сильно увеличивается (табл 1).

Таблица.№1

Тушение пожаров на объектах с наличием СДЯВ при использовании огнезащитных устройств

Отравляющее вещество (ОВ)	Расходы воды м³, на 1т вещества
Хлор, Cl ₂	120
Фосген, СОС12	200
Аммиак, NH ₃	20
Синильная кислота, HCN	100
Сернистый ангидрид, SO ₂	90
Фтористый водород, HF	20
Оксиды азота, N ₂ O, NO, NO ₂ , N ₂ O ₅ , N ₂ O ₃	10
Окись этилена, C ₂ H ₄ O	2

Приблизительно классифицировать методы переработки химических отходов можно таким образом:

1. **Нейтрализация.** Метод, при котором основной способ утилизации химии основывается на смешении веществ с реагентами, вследствие чего токсические продукты превращаются на нейтрализованные нетоксические. Примером такого способа утилизации может послужить щелочной гидролиз, который применяется для детоксикации лабораторных ядовитых веществ.

2. **Хлорирование с окислением.** Во время этого метода нейтрализации можно достичь эффективного обезвреживания вещества на 99,99%. Смешивание реагентов происходит в водных растворах и суспензиях, поскольку может сопровождаться взрывом. В роли окислителя выступают: гипохлорит Ca и Na, пероксид водорода, хлор. В некоторых случаях возможно прямое хлорирование опасных растворов.

3. **Алкоголиз.** С применением моноэтанола при реакции со спиртами и их производными – так проводят утилизацию веществ методом алкоголиза.

4. **Термический способ уничтожения химикалий** путем сжигания их с тяжелым жидким топливом в виде специальной смеси. Такой способ считается самым простым и действенным, поскольку сжигание химических отходов позволяет достичь почти полного разрушения веществ с максимальной доочисткой отходящих газов. Термическим методом можно также сжигать

отходы в расплавах смесей солей щелочных металлов. Установка, уничтожающая отходы в расплаве солей состоит из 4 элементов:

- печь;
- камера, где происходит сгорание, без доступа кислорода;
- система подачи вещества;
- система контроля газов от сжигания.

Метод сжигания химических веществ в расплаве солей позволяет достичь уничтожения отходов химикалий на 99,99%.

5.Способ дистилляции. Позволяет разделять жидкие химические отходы по 3-4 компонента. Этот способ дает возможность восстановить растворители от 70 до 95% отработанного их объема, таким образом, они возвращаются в производство новыми. Это плюс, как для окружающей среды, так и для химической промышленности, потому как метод дистилляции сильно снижает расходы на закупку нового сырья.

6.Биологический метод. Этот способ утилизации еще не достаточно изучен, но предполагает возможность применения в утилизации химии микроорганизмов. Данный метод невозможно применять в больших масштабах.

Чтобы утилизировать опасные компоненты, нужно иметь лицензию, которая позволит проводить работы по закону. Во время этого процесса следует носить защитные костюмы, соблюдать правила безопасности. В противном случае фирма получит штраф.

Перед утилизацией определяется степень токсичности выбросов, так как для каждого отхода создаются условия хранения и уничтожения. Перевозка и хранение должны осуществляться в специальных контейнерах, внутреннее покрытие которых не поддается влиянию щелочи и кислот.

Переработка опасных веществ не может происходить без знаний о свойствах продукта: составе, размере, количестве и способе перевозки. Для начала работники измеряют уровень токсичности. При низком уровне отходы определяются в хранилище, которое оборудуют под землей с подключенным водоснабжением. Такие помещения построены на территории каждого завода.

Жидкое сырье превращают в твердую массу и вместе с твердыми отходами хранят на полигонах. На заводах есть специальные печи для сжигания мусора. Перед этим сырье смешивают с сахаром, стеклом и охлаждают. После полного застывания массу помещают в огонь, таким образом нейтрализуя яды.

Промышленность невозможна без образования токсических выбросов. Но можно минимизировать вредное влияние на флору и фауну и предотвратить биологическую катастрофу. Для этого нужно правильно утилизировать, хранить ядовитые отбросы и препятствовать их попаданию в воду или почву.

Промышленного предприятия неизбежно образуется большое количество отходов. Если отработанная продукция оказывается ядовитой и потенциально опасной для человека, необходима ее качественная переработка. Утилизация ядовитых отходов – востребованная услуга для промышленных предприятий. Однако такие услуги может предоставить только специализированная компания с соответствующей лицензией и достойным опытом.

Литература

1. Астанина Л. Экологическая безопасность и гражданская инициатива №10. С. 13–16.
2. Демина Т. Я., Шаяхметова Л. Р. К проблеме утилизации отходов химических технологий на примере производства хлорорганических соединений // Вестник Оренбургского государственного университета. 2005. № 10–2. С. 10–13.
3. Химические отходы. <http://www.musor1.ru/articles/himicheskie-othody/> (дата обращения: 15.05.2015).
4. Алимкулов С. О., Алматова У. И., Эгамбердиев И. Б. Отходы — глобальная экологическая проблема. Современные методы утилизации отходов // Молодой ученый. 2014. № 21. С. 66–70.
5. Почекаева, Е. И. Окружающая среда и человек. 2012. С. 273.
6. Кулдашев И.Х., Сулейманов А.А. Оперативная обстановка при тушении пожаров на объектах с наличием СДЯВ с использованием теплогазозащитных завес и коридоров (ДСП) Сборник трудов Ташкентского государственного технического Университета. Обеспечение безопасности сложных технических и социальных систем. (Под общей редакцией к.т.н., доцента Мусаева М.Н.), Ташкент, ТГТУ, 2019, – С. 126-138.

DAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYACHI PEDAGOG XODIMLARINING MASHG'ULOTLARDA FAOLLIKLARI

Azimjonova Rushana Rashid qizi

Navoiy viloyati "Prof University NOTM"

Navoiy filiali sirtqi ta'lim Dekani

Yosh avlodni shaxs sifatida shakllanishida oiladan tashqari, uzluksiz ta'limning ham o'z o'rnini hamda vazifalari bor. Tarbiyachi yosh avlodni halqimizning munosib farzandlari qilib tarbiyalashdek muhim va fahrli shu bilan birga ma'suliyatli vazifani bajaradi. Tarbiyachining siyosiy etukligi bolalarning tarbiyalash sifati uchun halq va jamiyat oldidagi o'z ma'suliyatini anglashga ta'lim - tarbiya ishlarini hal etishga ijodiy yondoshishga o'z maxoratini doimo faollashtirib bori shva hamkasblarning ishdagi o'sishga ko'maklashuviga yordam beradi. Tarbiyachi o'zi yashab turgan olka xayotini bilishi tabiat va jamiyat omillarini tushunishi ijtimoiy faol bolishi kerak. Pedagog tarbiyachi shaxsiga qo'yilgan talablar: Bolalar bog'chasida bolalar bilan olib boriladigan talim va tarbiya ishning butun mazmunini tarbiya vazifalari bilan belgilanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim tarbiya berishning maqsad va vazifalari: 1)bolalarni jismoniy va aqliy jihatdan rivojlantirish 2)ularning ruhiyat, shaxsiy qobiliyatlari, intilishi va ehtiyojlarini qondirish: 3) milliy va umuminsoniy qadiryatlarga, mustaqillik g'oyalariga sodiq holda voyaga etib borishini ta'minlash: 4)ularni maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yilgan davlat talablariga muvofiq maktabgacha ta'limiga tayyorlashdan iborat. Pedagog-tarbiyachi bolalarga kundalik hayotda, o'yinlarda, mashg'ulotlarda, bigalikdagi mehnat faoliyatida va ular bilan bo'ladigan muomalada ta'sir ko'rsatadi. U har bir bolani diqqat bilan o'rganishi, uning shaxsiy xususiyatlarini, qobiliyatlarini bilishi, pedagogik nazokatini namoyon qilishi, bolalarning xulq-atvorini, ish natijalarini haqqoniy baholashi kerak, ularga o'z vaqtida yordam ko'rsata olishi, oiladagi ahvoli bilan qiziqishi zarur. Hozirgi zamon tarbiyachisining asosiy fazilatlaridan biri o'z kasbiga sadoqatliligi, g'oyaviy e'tiqodliligi o'z kasbini sevishi va bu kasbga bo'lgan cheksiz sadoqat tarbiyachi boshqa kasb egalaridan ajratib turiladi. Tarbiyachi o'ziga yuklangan vazifani bajarish uchun bolalarda o'sha faoliyatiga nisbatan qiziqish uyg'ota olish, ularning diqqatini jalb qilib, faolligini o'stirish, bolalarning xulqini, xatti-harakatini haqqoniy baholay olishi kerak. Har bir faoliyat uchun kerakli materiallarni oldindan tayyorlab qo'yishi kerak. Kun tartibini to'g'ri tashkil eta bilishi, bolalar jamoasiga undagi har bir a'zoni e'tiborga olgan holda rahbarlik qila bilish. Bolalarning ruhiy va jismoniy holatini aniqlay bilishi va buni bolalar bilan amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarida e'tiborga olishi lozim. Tarbiyachi ota-onalar bilan muntazam ravishda suhbatlar, uchrashuvlar o'tkazib, axborot almashtirib turishi kerak. Tarbiyachi bolalarga nisbatan

hayrihoxlik munosabatda bo'lishi, har bir bola uchun qulay sharoit yaratishi, hafa bo'lsa ovuntara olishi kerak. Kun tartibida olib borgan ta'lim-tarbiya ishini tahlil qila bilishi va uni yanada yaxshilash yo'llarini topa olishi kerak. Tarbiyachi shaxsiga quyiladigan muhim talablaridan biri shuki, u o'z predmetini, uning metodikkasini chuqur o'zlashtirgan bo'lishi zarur. Predmetni va uning nazariyasi chuqur bilishi bolalarni bilishga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi. Bu tarbiyachining obro'sini ko'taradi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tarbiyachi kasbiga xos bo'lgan muxim fazilatlaridan talablaridan biri bolalarni sevish ularning xayoti bilan qiziqish har bir shaxsni xurmat qilishdan iborat. Bolani sevgan butun kuch va bilimni bolalarni kelajagi buyuk vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashga safarbar kilaoladigan odamgina haqiqiy tarbiyachi pedagog bo'la oladi. Bolaga befarq uning kelajagi va qiziqmaydigan tarbiyachilik kasbiga loqayd odam haqiqiy pedagog tarbiyachi bola olmaydi. Bolalarni sevish pedagogning murakkab mehnatini jozibali va engil qiladi. Tarbiyachining bolalarga munosabati pedagogikada tarbiyalanuvchi shaxsiga xurmat, unga talabchanlik bilan bir qatorda turadi. Bu munosabat bolada pedagoga nisbatan ishonchni uyg'otadi, tarbiyachiga bolalarga chinakam manaviy murabbiysi bo'lishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zaxarash, T. O'qituvchilar malakasini oshirish mazmunining zamonaviy yangilanishi / T. Zaxarash // Maktabgacha ta'lim - 2011.-№ 12. S.74
2. Svatalova, T. O'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini baholash bo'yicha qo'llanma / T. Svatalova // Maktabgacha ta'lim - 2011.-№1. S.95.
3. Xoxlova, O.A. O'qituvchilarning kasbiy vakolatlarini shakllantirish / O.A. Xoxlova // Katta o'qituvchining qo'llanmasi - 2010. - № 3.- B.4.

TARIXIY OBIDALARGA ZILZILANING TA`SIRI

Rahmatxo'jayeva Dilrabo Shuhratxo'ja qizi
Toshkent Arxitektura va qurilish instituti

Annotatsiya: Maqolada arxitekturaviy yodgorliklar ning saqlash, ulardan foydalanish, hozirgi zamonga moslashtirish va ta'mirlashning asosiy xarakterlari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: karvonsaroy, hovli, kichik masjid, qurilma mustahkamligi, inshoot, mehmonxona, qarorgoh, sardoba.

Asrlar osha bizning davrimizgacha yetib kelgan arxitektura yodgorliklari qadimgi binokor va me'morlarning yuksak aql-zakovati, bilimdonligidan dalolat beradi. Qadimda yashab ijod etgan binokor ustalar qaqqatgina boy

tajribaga asoslanib qolmay, me'morchilikning o'sha davrlarda mavjud bo'lgan nazariy Qoyalarga ham suyanib ish tutganlar. Qadimiy me'moriy obidalar bunyod etilishdan ilgari ularning loyihasi chizilgan va bu loyiha ko'zga ko'ringan usta va me'morlarning muhokamasidan o'tgan.

Doim xavq solib kelgan zilzila dahshati o'rta Osiyo me'morlari diqqat-e'tiboridan chetda qolmagan, albatta. Shu kunlargacha saqlanib qolgan tarixiy obidalar qikrimizning dalilidir.

Markaziy Osiyoda bunyod etilgan ko'pgina me'moriy yodgorliklarni tahlil qilish natijasi, qadimgi me'morlar zilzila kuchlarining inshootlarga ta'sir etish qonuniyatini yaxshi bilganlar, degan xulosaga olib keladi. o'sha davr binokor ustalari zich yoki bo'sh tuproqda tiklangan binoning zilzila jarayonidagi holatini to'la tasavvur eta olganlar. Bu esa me'morlarga turli-tuman binolar va inshootlarning seysmik mustahkamligini ta'minlovchi antiseysmik chora-tadbirlar ishlab chiqish imkonini bergan. Ya'ni bino qurishda qo'llanilgan Qishtlarning o'lchamlari ham inshootdagi kuchlanishlarni kesim bo'yicha tekis tarqalishini ta'minlagan, chunki Qishtlarning o'lchamlari kvadrat shaklda bo'lgan.

Bobokalon me'morlarimiz elastik qurilish materiallari va konstruksiyalari inshootlarning seysmik mustahkamligini ta'minlovchi eng yaxshi chora deb hisoblaganlar. Bu esa, o'z navbatida, qurilish qorishmasi siqatida ganch va loydan qoydalanishga, poydevorlarning maxsus konstruksiyalarini ishlab chiqishga hamda devorlarning sokol qismida qamish tasmalar qo'llanishga olib kelgan.

Pishiq G'isht terishda soz tuproqdan tayyorlangan loy hamda ganch (mahalliy alebastr, gipsning bir turi) qorishmasi qo'llanilgan.

Ganch qorishmasi tez qotuvchan bo'lganligi sababli uni qurilishning o'zida ozozdan (10—12 kg dan) tayyorlangan. o'isht terish ishlarida ganch hech qachon soq

holda ishlatilmagan; unga 1:1 yoki 1:3 nisbatda soz tuproq yoki qum qo‘shib ishlatilgan. Ustalar yirik ganchdan tayyorlangan qorishmaning mustahkamligi mayda ganchga nisbatan yuqori bo‘ladi, deb hisoblaganlar. Shuning uchun ham Qisht terishda yirik donali ganchdan qoydalanishgan. Yirik donali ganch sekin qotadi. Qotish jarayonining sekin kechishi mustahkamlikning asta-sekin ortib borishini ta’minlaydi.

Chunki qorishma tarkibidagi namlikni shimib olgan ganchning yirik donasi vaqt o‘tishi bilan shu namlikning bir qismini ma’lum miqdorda chiqarib turadi, bu esa qotish jarayonining bir tekis o‘tishini a’minlaydi. Qadimiy ustalarning qikricha, ganch o‘zining to‘liq mustahkamligiga bir yil mobaynida erishishini oldindan bilganlar.

Ba’zan ganch qorishmasiga sog‘ tuproq va toza qumdan tashqari g‘isht kukuni, kul va o‘tin-ko‘mir talqoni qo‘shilgan.

Qadimgi me’morlar elastik va qayishqoq qorishmalar g‘isht konstruksiyalarni zilzila ta’siridan asrovchi eng yaxshi chora deb bilib, devor choklarida uning qalinligini kattaroq (deyarli g‘isht qalinligida) olishga harakat qilganlar. Odatda, binoning pastki qismida qorishma qalinroq (5 sm atroqida) olinib, devor ko‘tarilgan sari, qorishma qalinligi ham sekin-asta yupqalashib borgan; ikkinchi qavat balandligida qorishma choklarining qalinligi 10—12 mm ni tashkil etgan.

Shuning uchun ham Markaziy Osiyoning monumental binolarida ganch qorishmasining hajmi devorlar hajmining deyarli 30 qoizini tashkil etgan.

Toza tuproqdan yaxshilab pishitib, yetiltirib tayyorlangan loyning o‘ta plastik xossasi me’morlarning diqqat-e’tiboridan chetda qolmadi. X—XVII asrlarda bunyod etilgan monumental Qishtin binolarning deyarli hammasida poydevor ostiga ma’lum qalinlikda soq loy qatlami — yostiq to‘shalgan.

Qadimiy binolarda ikki xil poydevor qo‘llanilgan:

- 1) eni sokol eniga teng va o‘zgarmas bo‘lgan poydevorlar,
- 2) eni pastga tomon kengayib boradigan poydevorlar.

Poydevorlarning tubi yoysimon qabariq shaklda ishlangan. Qabariqlik poydevorning loydan tayyorlangan yostiqqa osonroq joylashuviga imkon berib, inshootning bir tekis cho‘kishini ta’minlagan.

Poydevor balandligi yer sirtiga yetganda, poydevor bilan sokol orasiga kuchsiz loy qorishmasida yoki toza tuproqning o‘zida binoning butun (ichki va tashqi devorlari) perimetri bo‘ylab, bir qator Qisht terilgan. Bu ham qadimiy me’morlarning antiseysmik choralaridan biri hisoblangan.

Zilzila kuchining gorizontol tashkil etuvchilari, ya’ni gorizontol turtkilar poydevorni bino ostidan surib chiqarishga intiladi. Binoning pastki va ustki qismi bilan bo‘qanmagan Qisht qatlami esa poydevorni sokol ostida qo‘zQalishiga imkon beradi. Natijada poydevorda vujudga kelgan zo‘riqishlar binoning yuqori qavatlariga uzatilmaydi. Bu esa, o‘z navbatida, binolarni zilzila ta’siriga yaxshi bardosh berishiga olib keladi.

Markaziy Osiyoning ba'zi arxitektura yodgorliklarida qo'llanilgan qamish qatlamlarini yuqoridagi Qoyaning mantiqiy davomi deyish mumkin.

Qamish qatlami binolarning sokol qismiga yotqizilgan. sokolning yer sirtiga chiqqan qatoriga avval tekis qilib qorishma yoyilgan. Qorishmaning ustiga 8—10 sm qalinlikda, devor sirtiga tik yo'nalishda qamish bostirilgan. Qamishning uzunligini devor eniga teng qilib, oldindan qirqib, tayyorlab qo'yilgan. Qamish qatlami ustiga yana qorishma yoyib, uning ustiga g'isht terilgan.

Tekshirishlarning ko'rsatishicha, vaqt o'tishi bilan qatlam o'tirgan (cho'kkan), biroq qamish poyalari sinmagan va pachochlanmagan. Qamish yer sirtidan yuqorida joylashganligi tuqayli, unga hamma vaqt havo tegib turgan va chirimagan. Ba'zi binolarda vaqt o'tishi bilan tuproq ostida qolgan qamishlar chirib, binoning mustahkamligiga putur yetgan. Buni nazarda tutgan qadimiy me'morlar qamishga doimiy ravishda shabada tegib turishini o'ylaganlar, hatto devor suvoqlari qamish qatlamiga yetganda uzib qo'yilgan, shu yo'l bilan qamish ham ichkari, ham tashqari tomondan havo olib turgan.

Ma'lumki, yer qimirlaganda zilzila manbaidan har taraqqa seysmik to'lqinlar tarqaladi. To'lqinlarning vertikal tashkil etuvchilari inshoot poydevoriga pastdan yuqoriga qarab zarb bilan uriladi. Seysmik to'lqinlarning gorizantal tashkil etuvchilari esa bino poydevoriga gorizantal yo'nalishda urilib, poydevorni bino ostidan surib chiqarishga intiladi.

Bir binoni ko'z oldimizga keltiraylik. Uning loy qorishmasida pishiq Qishtdan terilgan poydevori elastik loy qatlamiga o'rnatilgan. Poydevor bilan sokolning tutashuv yeriga qum bilan tuproq aralashmasidan yupqa qatlam (kuchsiz qorishma qatlami) berilgan. Undan yuqoriroqda qamish qatlami yotqizilgan. Binoning Qishtin devori elastik ganch qorishmasida tiklangan, deylik.

Seysmik to'lqinlarning vertikal tashkil etuvchilari dastavval poydevor ostidagi elastik loy qatlamiga duch keladi. Bu yerda bir oz kamaygan to'lqin poydevorga uzatiladi, poydevorning plastik qorishmasida uning kuchi yana bir oz qirqiladi. sokolda joylashgan qamish qatlami amortizator vaziqasini o'taydi. Chunki qamish qatlami o'zining elastikligi tuqayli yetib kelgan turtkini to'laligicha yuqoriga uzatish qobiliyatiga ega emas. (Agar qamishning o'rnida oddiy Qisht bo'lganida, u holda turtki kuchi to'laligicha yuqoriga uzatilgan bo'lar edi.) Kuchi ancha qirqilgan to'lqin Qishtin devor bo'ylab yuqorilaydi; elas tik ganch qorishmasidan o'tib borgan to'lqin kuchi ko'tarilgan sari so'nib boradi.

Seysmik to'lqinlar gorizantal tashkil etuvchilarining shiddatkor ta'siridan binolarni yana o'sha qamish qatlami hamda sokol va poydevor orasiga yotqizilgan qumoq tuproq yoki o'ta kuchsiz loy yotqiziQi asraydi. Tuproq yotqiziQi poydevorni binoning ostidan siljitishga yo'l qo'yadi.

Bu siljish bino devorlariga zarar yetkazmagan holda seysmik kuchlarning quvvatini qirqadi. Qamish qatlami ikkita bo'lsa, siljish va egilish kuchlanishlari yanada ko'proq so'nadi. Devor tarkibidagi ganch qorishmasi o'zining elastik xossasi tuqayli qolgan kuchlanishlarning so'nishiga olib keladi. Bino va inshootlarning zilzilabardoshligini oshirish maqsadida qadimiy me'morlar yuqorida ko'rib o'tilgan usullardan tashqari yana qator seysmomustahkam konstruksiyalarni qo'llaganlar. Ularning ichida eng diqqatga sazovorlaridan biri ravoqlar shaklini cho'qqisimon qilib olinishidir. Zilzila jarayonida cho'qqisimon ravoqlar yarim aylana shaklli ravoqlarga nisbatan yaxshi saqlanadi. Ravoqning ayrim yerlari yorilib, shikastlangan taqdirda ham ravoq sharnirli sistema siqatida ishlayveradi. Samarqand shahri yaqinida 1502 yilda Zaraqshon daryosi ustiga Shayboniyxon tomonidan qurdirilgan suv ayirgich-o'prikning bitta ravoqi bizning davrimizgacha saqlanib qolgan. Dastlab ko'prik 7 ravoqdan iborat bo'lgan.

Davrlar o'tishi bilan suv ayirgich-ko'prik buzila boshlagan. Inshootning buzilishiga asosan suvning agressiv ta'siri sabab bo'lgan deb taxmin qilish mumkin. Chunki ko'prikni qurishda, asosan, pishiq G'isht ishlatilgan. Udavrlarda sement bo'lmagan. Me'morlar biriktiruvchi qorishma siqatida o'simlik kuli, ganch va ohak kabi materiallardan qoydalanmaganlar. Ma'lumki, bu materiallar agressiv muhit ta'siriga yaxshi bardosh bera olmaydi. Suvga tegib turgan ravoqlar asta-sekin yemirilib, buzilib ketgan. Suvdan chetroqda — qirg'oqda joylashgan ravoqning shu kunlargacha yaxshi saqlanib qolganligi, uning seysmomustahkam konstruksiya ekanligidan dalolat beradi.

Markaziy Osiyo qadimiy me'morlarining yaratgan seysmik ta'sirlarga qarshi choralari haqida gap borar ekan, ular bunyod etgan binolarda alohida turuvchi tosh ustunlarning qo'llanmaganligini ta'kidlab o'tish zarur. Tosh ustunning zilzila ta'siriga bardoshsiz ekanligini bilgan me'morlar bino qismlarida bu elementdan qoydalanmaganlar.

Shunday qilib, qadimgi me'morlar plastik konstruksiyalardan qoydalanish binolarni zilzila halokatidan asrab qoladigan yagona vosita deb hisoblaganlar. Bu dunyoqarash uzviy ravishda avloddan avlodga o'tib keldi. Asrlar osha bizning davrimizgacha yetib kelgan arxitektura yodgorliklari bobokalon me'morlarimiz yaratgan usublarning to'qri va yashovchan ekanligidan dalolat berib turibdi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Архитектурные конструкции. Под ред. З.А. Казбек -Казиева, М.2006 год. Ассоциация строительных ВУЗов.
2. Архитектурные конструкции. Уч. Пособие. Дыховичный М.А, З.А. Казбек-Казиева М., 2005 г.
3. Архитектурные конструкции. Учебник для ВУЗов. Под ред Благовещенского Ф.А. и др. М., 2005 г.

4. СВ. Дятков, А.П. Михайлов. Архитектура промышленных зданий. М. 1998
5. Ермолов В.В. Воздухопорные здания, М., 1998 г.
6. новых конструктивных систем. М., 1983
7. Инженерные конструкции под ред. Ермолов В.В. М, 1991 г.
8. Пневматические строительные конструкции. М., 1979 г.
9. Каталог легких несущих и ограждающих металлических конструкций из комплексных металлоизделий. М., 1994 г.
10. КМК 2.07.01-94 « Градостроительство». Т., 1994 г.
11. КМК 2.07.01-94 « Климатические и физикогеологические данные для проектирования». Т., 1994 г.

КОНЦЕПЦИЯ ЛИЧНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

*Мурадова Хуршида Бахтиёрова, преподаватель КарГУ,
Ахмедова Дилафруз, студентка группы 019-133, КарГУ*

Аннотация. В статье рассматривается «концепция личности» в исследованиях литературоведов. Выделяются отличительные черты терминов «личность», «человек», «герой», «характер» и «образ», приводятся классификации типов личности.

Ключевые слова: герой, концепция личности, образ, характер, концепция личности, человек.

Annotatsiya. Maqolada adabiyotshunoslar tadqiqotlarida shaxs tushunchasi muhokama qilinadi. "Shaxs", "inson", "qahramon", "xarakter" va "obraz" atamalarining o'ziga xos belgilari ajratib ko'rsatiladi, shaxs tiplarining tasniflari beriladi.

Kalit so'zlar: qahramon, shaxs tushunchasi, obraz, xarakter, shaxs.

Annotation. The article deals with the concept of personality in the studies of literary critics. Distinctive features of the terms "personality", "man", "hero", "character" and "image" are distinguished, classifications of personality types are given.

Key words: hero, personality concept, image, character, personality concept, person.

Во все времена и эпохи художественная литература являлась искусством, наиболее полно и точно отражающим действительность. Живопись, скульптура, музыка и другие виды искусства в большинстве случаев передают лишь короткие моменты жизни или настроения людей. В художественной прозе и поэзии больше возможностей передать не только динамику настроения и поведения, но и отразить мировоззрение человека, его духовный мир и характер. Талант писателей и поэтов дал им ту проницательность и понимание человеческой природы, которая позволила достаточно точно описывать поведение людей, прототипы которых существовали в жизни или были созданы творческим воображением автора. Поэтому такими реалистичными нам кажутся вымышленные герои, которые поступают порой непредсказуемо, но достаточно характерно, чтобы вызывать у нас определённую эмоциональную реакцию. Это объясняется тем, что писатель, сам того не подозревая, описывает конкретные типы личности, подобные которым ему встречались раньше. Следуя за характером своего героя, писатель порой сам не знает заранее, как он себя

поведет. Если пытается навязать ему свой сценарий поведения, то чувствует, что получается фальшиво и неправдоподобно.

Мастерство и интуиция писателя делают из него тонкого психолога, ощущающего неуловимые связи между материальным и духовным в человеке, способного видеть эволюцию развития личности от рождения до смерти и закономерности проявления различных черт характера. Иными словами, талантливые писатели способны создавать и описывать психологические типы людей, не зная принципы самой типологии.

Профессионалы, изучающие людей, знают, что описывать так называемые "цельные личности" значительно легче, чем сложные и противоречивые. Этим можно объяснить многие споры, ведущиеся знатоками типологии, по-разному определяющими тип одного и того же героя [7].

Художественная концепция личности как основа творческого сознания писателя является центром, который определяет характер, эстетические законы не столько одного произведения, сколько всего творчества в целом или отдельных его этапов» [5; 35-36]. Впервые термин «концепция личности» в русском литературоведении был употреблен Л.И. Тимофеевым в середине 50-х годов XX века.

Начиная с Л.И. Тимофеева, концепция личности все чаще становится объектом литературоведческого исследования. Рассматривая художественный образ человека, Д.А. Ковальчук справедливо утверждает, что «разработка концепции личности позволяет рассматривать этот образ системно, <...> помогает выявить всю совокупность мнений, суждений, взглядов на личность, <...> объективно и полно анализировать образную структуру произведения». Данный подход способствует разграничению понятий «личность» и «человек», а также «герой», «характер» и «образ» [5; 35-36].

Личность – человек, являющийся в большей или меньшей мере отражением образа Божьего, реализующего своё «я» через христианскую любовь. Выделяются три типа личности: соборная, амбивалентная и эгоцентрическая.

Постоянным нравственным ориентиром для наиболее духовно цельного, соборного типа личности является никогда до конца не достижимый идеал Христа. Если для соборного типа характерно поступательное (реже – прерывистое) личностное *развитие* согласно триаде «родина – народ – Бог», то полярному – эгоцентрическому – типу личности изначально чужд поиск метафизических, духовно-нравственных начал.

Амбивалентный тип личности – это человек, который совмещает в своей жизни истинные и ложные ценности и является промежуточным типом между эгоцентрической личностью и соборной.

По верному замечанию И.В. Гречаник, каждый «писатель живёт в континууме *бытия* своей эпохи, впитывает его не только в творческом процессе, но и лично, на уровне *быта*, в доставшейся духовной и культурной ситуации» [2; 96]. Под бытом мы понимаем общий уклад жизни человека и народа, а под бытием – духовную жизнь личности и нации на путях реализации Божественного Замысла.

Истинность-ложность аксиологических установок личности определяется в работе через соотнесённость-несоотнесённость с христианской системой ценностей. В прозе обоих писателей «художественное самосознание человеком себя как личности» неотделимо от процесса национальной самоидентификации, что предполагает обретение человеком своего «я» через приобщение к традиционным национальным ценностям.

Герой – один из центральных персонажей в литературном произведении, активный в происшествиях, основных для развития действия, сосредоточивающий на себе внимание. Герой главный – литературный персонаж, наиболее вовлеченный в действие, чья судьба – в центре фабулы [8; 47].

Характер литературный – (от греч. *character* – черта, особенность) – художественный образ человека, в котором, в отличие от типа, преобладают индивидуальные черты, социальная, бытовая, психологическая обусловленность свойств личности, проявляющихся в тех или иных обстоятельствах, причем индивидуальное может раскрываться на фоне типического и наоборот [10; 289].

Образ – совокупность определенных, ярко выраженных, значимых примет, характерных для конкретного человека, какого-либо явления природы или материальных предметов, облеченная в словесно-художественную форму, самый способ существования произведения с точки зрения его воздействия на читателя.

В дальнейшем, литературовед А. Урманов – дает следующее свое понимание термина «художественная концепция личности» – это «эстетически претворенные представления писателя о сущности человека, о цели и смысле его земного бытия, о том, насколько близок он (или далек) к тому, что заложено в нем изначально» [9; 58].

По определениям Н.Л. Лейдермана и М.Н. Липовецкого «концепция личности – это складывающееся в то или иное время система представлений о человеке, его сущности: его отношение к себе, другому человеку, обществу, государству, природе, метафизическим феноменам (бытию и смерти Богу и вечности). Именно концепция личности преломляет в себе все опосредующие факторы (социальные, политические, идеологические) и непосредственно влияет на творческий процесс: на образ героя, характер конфликта, поэтику» [6; 10].

Концепция личности является категорией изначально философской и при этом междисциплинарной. Она играет большую роль в ряде наук гуманитарного цикла. При определении её значимости в данном цикле весьма актуальным выглядит следующее высказывание М.М. Бахтина о проблеме содержания в словесном художественном творчестве: «Каждый культурный акт существенно живёт на границах: в этом его серьёзность и значимость...» [1; 47].

Как отмечает Л.П. Егорова: «Образ человека <...> не сложится, пока в комплексной по своему характеру дисциплине, именуемой «человековедением», не займут своего места открытия не только науки, но и искусства, художественной литературы, преломлённые через призму философии и искусствоведения» [3; 35].

«Художественная концепция личности» выявляется в конкретике литературоведческих, философских и критических интерпретаций художественного текста в рамках историко-функционального подхода. Именно посредством интерпретации, утверждает Л.П. Егорова, происходит выбор *«того или иного метода или подхода»*, а значит – формируется сам субъект исследования.

Русские литературоведы первой половины XX века, оперируя исключительно категориями «герой», «характер», «образ», а также «человек», не имели возможности системно и последовательно анализировать и интерпретировать образную структуру художественного произведения, исследуя «лишь отдельные стороны художественной реализации образа человека» [3; 37].

Сегодня, как никогда назрела необходимость в активном изучении человека и связанных с ним проблем на уровне не только жанра, композиции, идейного содержания или проблемного пласта, но и с точки зрения художественной концепции личности в произведениях писателей. Если в литературоведении проблема человека до настоящего времени решалась с помощью понятий «образ», «характер», «герой», «человек», то в настоящее время все настоятельнее вводится термин «художественная концепция личности», который позволяет анализировать литературного героя в глубокой связи со всеми уровнями художественного текста, четко определить особенности мировоззренческой позиции писателя, ее эволюцию. Использование категории «художественная концепция личности» позволяет учесть все составляющие созданного писателем образа и подразумевает типологию личностей, напрямую связанную с вопросом о сущности и смысле человеческой жизни, о национальном своеобразии народа.

Таким образом, художественная концепция личности, по замечанию Бочарова, есть центр всего произведения и творчества (или его отдельного периода) писателя в целом. Например, в работах Тимофеева «Пути

художественного исследования личности» (1975), Л.Гинзбург «О литературном герое» (1979 г.) , Гинзбург «Литература в поисках реальности» (1987 г.) указывается на безусловную значимость художественной концепции личности в структуре произведения, на ее тесную связь с авторской позицией, исследуются принципы изображения героя в произведении. Н.Евсеев в диссертации «Творчество Василия Белова как художественная система» выделяет традиционный, промежуточный, нетрадиционный типы героев.

Исходя из вышесказанного, художественной концепцией личности, мы можем считать, основную мировоззренческую позицию писателя относительно смысла человеческого бытия, его представление об идеальной личности.

Литература

1. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. – М. 1986. – С. 47.
2. Гречаник И.В. Концепт БЫТИЕ в русском языке. – М., 2001. – С. 96.
3. Егорова Л.П. Литературоведческие аспекты имагологии (инновации и традиции). – М. 2007. – С. 35.
4. Ковальчук Д.А. Художественная концепция личности в русской литературе XX века. – М., 2000. – С. 56.
5. Колобаева Л.А. Концепция личности в русской литературе рубежа XIX-XX века. – М., 1990. – С. 35-36.
6. Лейдерман Н.Л., Липовецкий М.Н. Современная русская литература: 1950-1990-е годы; В 2 т. – Т. 1. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – С. 10.
7. Мегедь В.В. Типы личности в художественной литературе. Опубликовано: «Соционика, психология и межличностные отношения», – М., 2003, № 10 (октябрь).
8. Серотвинский С. Словарь литературных терминов. – М., 1998. – С. 47.
9. Урманов А.В. Художественное мироздание Александра Солженицын. – М. 1996. – С. 58.
10. Чернышев А. Словарь литературоведческих терминов. – М., 2002. – С. 289.

CONCEPTION OF CATEGORIZATION IN THE HISTORY OF LINGUISTICS

Fakhriyeva Shakhnoza Shamsidinovna

Samarkand State Institute of Foreign Languages

2nd year master

Faculty of Linguistics (English).

Annotation: This historiographical article maps out the way the concept of categorization has been treated in the history of linguistics.

Keywords: History of linguistics; Linguistic categorization, method, language.

INTRODUCTION

Categorization in its most general sense can be seen as a process of systematization of acquired knowledge. Each time we come across something new in our worlds—concrete entities, as well as abstract concepts—we try to accommodate it by assigning it to some category or other. This phenomenon is especially common in early childhood when children progressively acquaint themselves with the world around them. However, knowledge systematization in fact occurs throughout the lives of all human beings. Conceived in this way, as knowledge systematization, categorization is a cognitive process which allows human beings to make sense of the world by carving it up, in order for it to become more orderly and manageable for the mind.

MATERIALS AND METHODS

In linguistics, too, categorization is of paramount importance. Language in its spoken form is no more than a stream of sounds, and traditionally linguistics has been concerned with the mapping of these sounds on to meaning. This process is mediated by syntax which is concerned with the segmentation of linguistic matter into units, namely categories of various sorts, and groupings of one or more of these categories into constituents. In present-day linguistics, it is safe to say, no grammatical framework can do without categories, however conceived. All working linguists recognize one set or other of word classes and relational categories, be they innate or not. It is for this reason that categorization is of central concern to the study of language. Indeed, for the American linguist Labov “[i]f linguistics can be said to be any one thing it is the study of categories: that is, the study of how language translates meaning into sound through the categorization of reality into discrete units and sets of units” (1973, p. 342).

MAIN PART

Categorization is no trivial matter. As [Lyons \(1968, p. 270\)](#) notes, “there is very little consistency or uniformity in the use of the term ‘category’ in modern treatments of grammatical theory”: different linguists have used wider or narrower definitions of what they regard as linguistic categories. For some, the categories of language are the word classes. For others, tense, mood, person, number, etc., are also categories. Categorization raises a variety of problems mostly having to do with the determination and delimitation of class membership. For example, on grounds of elegance and economy, in setting up a system of parts of speech, ideally the number of postulated categories is maximally restricted. A more commodious system leads to generalizations being missed, and flies in the face of Occam's razor, in that entities are multiplied beyond necessity. Throughout the history of grammar-writing, from antiquity onwards, the problem of setting up an adequate system of parts of speech has been paramount. For the Greeks the noun and the verb were primary. Adjectives were regarded by Plato and Aristotle as verbs, but as nouns by the Alexandrians and later grammarians ([Lyons, 1968, p. 323](#)). There was some debate over the question whether or not there should be a separate class of participles, which have both verbal and nominal characteristics ([Robins, 1990, p. 39](#)). In the two centuries or so leading up to 1800 the deliberations of English grammarians resulted in almost 60 different systems of parts of speech (see [Michael, 1970, pp. 521–529, 1987, p. 344](#))! In present-day grammatical frameworks there is still a great deal of discussion about issues of classification, as we will see. This article will look at a number of approaches to categorization.

Turning now to categorization in the study of language, there has been a long tradition of classifying the elements of language into groupings of units, such as word classes, phrases and clauses. Indeed, for grammarians the concern has always been to set up a taxonomy of the linguistic elements of particular languages, and to describe how they interrelate. Linguistic categorization, especially as far as the word classes are concerned, has been heavily influenced by the thinking of Aristotle, who stressed the disjunctive nature of language:

Of quantities some are discrete, others continuous; and some are composed of parts which have position in relation to one another, others are not composed of parts which have position. Discrete are number and language. (*The categories*, 6,p. 8)

Aristotle's views on categories harmonize with his stance in the debate in antiquity on *analogy* vs. *anomaly* ([Robins, 1990, 21f; Seuren 1998, pp. 23–27](#)). Adherents of the former—Aristotle among them—stressed the regularities in

language and its propensity for order and systematicity, while adherents of the latter pointed out the 'messiness' of language.

Renaissance scholars reacted against speculative grammar "as being philosophically tedious, educationally undesirable, and couched in a barbarous degeneration of the Latin language" (Robins, 1990, p. 122). As has been chronicled by Robins, the period was characterized by a greater attention to languages other than Greek and Latin (e.g. Arabic and Hebrew) and by the writing of grammars of vernacular and exotic languages. These descriptions were increasingly written without slavish recourse to Latin and Greek models, and began to use principles of description still in use today, for example by using distributional evidence, as in the work of Petrus Ramus.

For a 20th century pre-structuralist linguist like Bloomfield categories are *form classes* (1933, p. 146). Thus: "[l]arge form-classes which completely subdivide either the whole lexicon or some important form class into form classes of approximately equal size, are called categories" (*op cit.*: 270). The parts of speech are cited as examples of form classes, as are number, gender, case and tense.

In any one form class, every form contains an element, the *class meaning*, which is the same for all forms of this form class. Thus, all English substantives belong to a form class, and each English substantive, accordingly, has a meaning, which, once it is defined for us (say, as 'object'), we can attribute to every substantive form in the language. (*op. cit.* p. 146)

Bloomfield allows for a certain degree of fluidity of classification in remarking that "[f]orm-classes are not mutually exclusive, but cross each other and overlap and are included one within the other, and so on." (1933, p. 269). Trask (1999, pp. 279–280) notes that with the exception of Fries, Gleason and Hockett, American structuralists were not very interested in the parts of speech. As is well-known, the post-Bloomfieldians developed a rigorous—some would say dogmatic—methodology which incorporated 'discovery procedures', a strict separation of linguistic levels, etc.

REFERENCES

1. Aarts, B., Denison, D., Keizer, E., Popova, G. (Eds.), 2004. *Fuzzy Grammar: A Reader*. Oxford University Press, Oxford.
2. Bailey, C.-J., Shuy, R.W. (Eds.), 1973. *New Ways of Analyzing Variation in English*. Georgetown University Press, Washington, DC.
3. Baker, M.C., 2003. *Lexical Categories: Verbs, Nouns and Adjectives*. Cambridge Studies in Linguistics.
4. Cambridge University Press, Cambridge.

5. Culicover, P.W., Jackendoff, R., 2005. *Simpler Syntax*. Oxford University Press, Oxford.
6. Dixon, R.M.W., 1991/2005. *A New Approach to English Grammar, on Semantic Principles*. Clarendon Press, Oxford [The second edition is entitled *A semantic approach to English grammar*].
7. Dummett, M., 1975/1996. Wang's paradox. *Synthese* 30, 301–324 (Partially reprinted in [Keefe and Smith \(1996\)](#), 99–118.).
8. Emonds, J., 1976. *A Transformational Approach to English Syntax*. Academic Press, New York.

KREMNIY VA UNING FIZIK XOSSALARI

Mirjalol Yuldashev Karimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, 2-bosqich magistranti

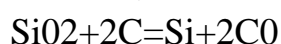
mirjalolyuldashev1996@mail.com

Annotatsiya: Zamonaviy tilshunoslikning dolzab mavzularidan biri konseptdir. Bu termin kognitiv tilshunoslik muhim kategoriyalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada konseptning tilshunoslikdagi o'rni xususida ba'zi mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: antroposentrik yondashuv, mustaqil paradigma, konsept, kognitiv atama, lingvokulturologiya, neytral munosabat.

Kremniy kisloroddan keyin yerda eng ko'p tarqalgan elementdir. U yer po'stlog'i massasining 27,6% ini tashkil etadi. Tabiatda asosan kremniy (IV) oksid va silikat kislotalarning tuzlari — silikatlar holida uchraydi. Ular yer po'stlog'ining qobig'ini hosil qiladi. Kremniy birikmalari o'simlik va hayvonlar organizmida bo'ladi.

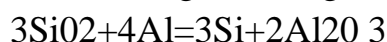
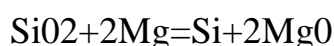
Sanoatda kremniy elektr pechlarda SiO₂ ni koks bilan qaytarish orqali olinadi:

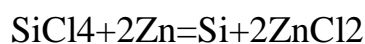
Olinishi va ishlatilishi. Sanoatda kremniy elektr pechlarda SiO₂ ni koks bilan qaytarish orqali olinadi:

Laboratoriyalarda qaytaruvchilar sifatida magniy yoki aluminiydan foydalaniladi:

Eng toza kremniy uning tetraxloridini rux bug'lari bilan aloqaga kirishtirish orqali olinadi:

Kremniy yarimo'tkazgich sifatida foydalaniladi. Undan yorug'lik energiyasini elektr energiyasiga aylantiradigan quyosh batareyalari (kosmik kemalardagi radioqurilmalarni ta'minlash uchun) tayyorlanadi. Kremniydan metallurgiyada juda issiqbardosh kremniyli po'latlar olish uchun foydalaniladi.

Kristall holdagi kremniy — shishadek yaltiroq, lo'q kulrang modda. Kremniyning tuzilishi olmosning tuzilishiga u'xshaydi. Uning kristalida har qaysi atom to'rtta boshqa atom bilan tetrayedrik qurshab olingan va ular bilan kovalent bog'lanish orqali bog'langan, bu bog'lanishlar olmosdagi uglerod atomlari nrasidagi bog'lanishlardan ancha bo'sh bo'ladi.

Sanoatda texnik Kremniy 1800° da qumtuproqni koks bilan, uta sof holdagi Kremniy yesa kremniy tetraxloridni 1200—1300° da o'ta sof qoddagi vodorod

yordamida qaytarib olinadi. Ozroq miqdordagi Kremniyni Na_2SiF_6 yoki K^+G^- yeritmalarini yelektroliz qilish usuli bilan olish mumkin. Kremniy — yelektronikada asosiy yarimo'tkazgich metallaridan biri. Uning asosida tayyorlangan asboblari 200° temperaturagacha chidaydi. Kremniy intefal sxemalar, diodlar, tranzistorlar, quyosh batareyalari, fotopriyomniklar, yadro fizikasida dedektorlar va turli linzalar tayyorlashda ishlatiladi. Kremniy va uning birikmalari kremniyorganik hosilalar, silitsidlar olishda qo'llaniladi. Kremniy— biogen element. U inson, hayvon, o'simlik va mikroorganizmlarning normal o'sishi va rivojlanishi uchun zarur. Odam organizmida Kremniy yetishmasa, uning ko'zi og'riydi, tish yemali yemiriladi, tirnoq yupqalashib, sinuvchan bo'ladi, teri, soch o'zgaradi.

Kremniy kristalida odatdagi sharoitda ham kovalent bog'lanishlarning bir qismi uziladi. Shuning uchun unda erkin elektronlar ho'ladi, ular kremniyning qisman elektr o'tkazuvchanligiga sabab bo'ladi. Yoritilganda va qizdirilganda uziladigan bog'lanishlar soni ko'payadi, demak, erkin elektronlar soni ham ko'payadi va yelektr o'tkazuvchanligi ortadi. Kremniyning yarim o'tkazuvchanlik xossalarini ana shunday tushuntirish lozim.

Kremniy juda mo'rt, uning zichligi 2,33 g/sm². Ko'mir kabi u ham qiyin suyuqlanadigan moddalar qatoriga kiradi.

Karborundning kristall panjarasi olmosnikiga o'xshaydi, unda kremniyning har qaysi atomi to'rttaga uglerod atomi bilan va har qaysi uglerod atomi to'rtta kremniy atomi bilan qurshab olingan; ularda kovalent bog'lanishlar olmosdagi kabi juda puxta bo'ladi. Shuning uchun u qattiqligi jihatdan olmosga yaqin turadi. Kremniy karbiddan charxtoshlar va silliqlash toshlari tayyorlanadi. Kremniyning metallar bilan hosil qilgan birikmalari silitsidlar deyiladi. Hozirgi vaqtda laboratoriya Markaziy Osiyodagi respublikalarning issiq iqlimida samarali ishlash uchun fotovoltaik kameralar, batareyalar va inshootlarni rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar olib boradi.

Fizika-texnika instituti bazasida kremniy fotoyelektr batareyalarini ishlab chiqarish uchun yeksperimental tarmoq mavjud. Ishlanmalar asosida fotoyelektrik elementlarni yaratish, barcha texnologiyasi mamlakat viloyatlari sharoitiga (harorat, chang) moslashishini inobatga olgan holda yaratiladi. Mahsulotlar fotoyelektrik batareya va fotoyelektrik qurilmalar ko'rinishida (quvvati 2-10000 Vt) invertor, akkumulyatorlar bilan ta'minlangan holda ishlab chiqarilmoqda. Narxlarni minimallashtirish uchun fotovoltaik qurilmalarni loyihalash va ishlab chiqarish xaridorlar tomonidan taqdim etilgan maxsus texnik talablarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Adabiyotlar:

1. Ismoilov M., Xabibullayev P., Xaliulin M. «Fizika kursi» Toshkent, O‘zbekiston, 2000.
2. Nazarov O‘.Q. «Umumiy fizika kursi». II Toshkent, O‘zbekiston, 2002.
3. Abdusalomova M.N. «Fizika fanidan ma’ruzalar matni». SamKI, 2003.
4. Boydadayev A. «Klassik statistik fizika». Toshkent, «O‘zbekiston», 2003.
5. Volkenshteyn V.S. «Umumiy fizika kursidan masalalar to‘plami». Toshkent, «O‘qituvchi», 1989.
6. Abdusalomova M.N. Fizikadan leksiylar kursi. Samarqand, 2007. Qo‘shimcha adabiyotlar
7. Numonxo‘jayev A.S. «Fizika kursi» 1-qism, Toshkent, O‘qituvchi, 1992.
8. Safarov A.S. «Fizika» Toshkent, O‘qituvchi, 1992.
9. Nazarov U.K. «Umumiy fizika kursi» 1-qism, Toshkent, O‘qituvchi, 1992.
10. Nazirov E.N., Xudayberdiyeva Z.A., Safiullina N.X. «Mexanika va molekulyar fizikadan amaliy mashg‘ulotlar». Toshkent, «O‘zbekiston», 2001.
11. Abdusalomova M.N. «Fizikadan laboratoriya praktikumi». – Samarqand, 2007.
12. Sovremennaya fizika. M., 2005.
13. Ilin V.N. Termodinamika i sotsiologiya. Fizicheskiye osnovi sotsialnix protsessov i yavleniy. M., 2005.
14. Khakimov, M. K., & ugli Melikuziev, A. L. (2022). The History of Paralinguistic Researches. *International Journal of Culture and Modernity*, 13, 90-95.

MOLIYAVIY SEKTORDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI VA UNING MOLIYAVIY EKOTIZIMNING O'ZGARISHIGA TA'SIRI

Sharipov Narzullo G'ulomovich

Toshkent moliya institute Assistant,

“Elektron tijorat va raqamli iqtisodiyot” kafedrası

Pochta: gavhar9369@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Sun'iy intellekt texnologiyalarini moliya sanoatiga jadal joriy etish biznes landshaftining o'zgarishiga, o'rnatilgan biznes jarayonlari va biznes vazifalarini qayta formatlashiga olib keladi. Ushbu maqolaning maqsadi moliyaviy sektorda sun'iy intellekt texnologiyasidan foydalanishning joriy amaliyotini ko'rib chiqish, shuningdek, ushbu texnologiya ta'sirida moliyaviy ekotizimni o'zgartirish muammolarini aniqlash va tahlil qilishdir. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bugungi kunda moliyaviy sektorda sun'iy intellekt asosan investitsiyalar, kredit skoringi, normativ hujjatlarga muvofiqlikni tahlil qilish, bozorni o'rganish va mijozlarni qo'llab-quvvatlash kabi sohalarda qo'llaniladi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bilan bog'liq muammolar va xavflarning mavjudligi o'rta fintech kompaniyalari sonining qisqarish tendentsiyasini shakllantiradi,

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, moliya, raqamli texnologiyalar, raqamli platforma, onlayn xizmatlar. JEL-TASNIFI: E44, G21, G22, O32

KIRISH

O'nlab yillar davomida sun'iy intellekt (AI) faqat futuristlar va fantast yozuvchilar uchun tadqiqot yoki ilhom manbai bo'lib kelgan. Biroq, so'nggi yillarda vaziyat keskin o'zgardi - texnologiyalarning rivojlanishi tufayli hisoblash protsessorlari ma'lumotlarni tahlil qilish uchun yanada samaraliroq bo'ldi va ularning narxi endi ularni nafaqat ilmiy tadqiqotlarda, balki real biznes jarayonlarida ham qo'llash imkonini beradi. iqtisodiyotning turli tarmoqlarida [1] (Orlov, 2019).

Samaradorlik va samaradorlikda yutuq bo'ldi va ma'lumotlar to'plamlari aqlli algoritmlar iste'mol qiladigan "yangi moy" ga aylandi. Sun'iy intellekt va neyrotexnologiyalarga asoslangan yechimlarning jadal rivojlanishi ularga davlat va biznes tomonidan talabning ortishiga, jumladan, sun'iy intellektga asoslangan fintech startaplariga venchur kapital qo'yilmalarining keskin o'sishiga olib keldi. FinTech atamasi yangi biznes modellari, ilovalari, jarayonlari yoki mahsulotlarni yaratadigan texnologiyaga asoslangan moliyaviy innovatsiyalarga ishora qiladi, bu esa moliyaviy bozorlar va institutlarga va moliyaviy xizmatlar ko'rsatishga tegishli sezilarli ta'sir ko'rsatadi [2] (Giudici, 2018).

AI texnologiyalarining moliya sektorini o'zgartirishga ta'siri ko'plab ishlarda muhokama qilinadi. Deutsche Bank tadqiqotchilari o'z hisobotlarida yangi texnologiyalar

ta'sirida an'anaviy bank tizimini raqamli ekotizimga aylantirish jarayonini o'rganadilar [3] (Dapp, Slomka, 2015). Ishlar [4, 5] (Li, Shin, 2018; Puschmann, 2017) fintech loyihalari uchun biznes modellarining har xil turlarini muhokama qiladi. Maqola [6] (Haddad, Hornuf, 2019) global fintech bozorining shakllanishi tendentsiyalarini o'rganishga bag'ishlangan. Ish [2] (Giudici, 2018) fintech sohasida risklarni boshqarishni o'rganishga bag'ishlangan. Ushbu maqolaning maqsadi moliyaviy sektorda sun'iy intellekt texnologiyasidan foydalanishning joriy amaliyotini ko'rib chiqish, shuningdek, ushbu texnologiya ta'sirida moliyaviy ekotizimni o'zgartirish muammolarini aniqlash va tahlil qilishdir.

Moliyaviy ekotizimda sun'iy intellekt texnologiyasidan foydalanishning zamonaviy amaliyoti

Yaqin vaqtgacha moliya sektori asrlar davomida an'anaviy konservativ sektor bo'lib kelgan. Moliyaviy industriyada sun'iy intellektdan foydalanishning bugungi jadal o'sishi biznes landshafti qanchalik tez o'zgarib borayotganini va o'rnatilgan biznes jarayonlari va biznes vazifalari qanday qayta formatlanayotganini ko'rish imkonini beradi [8].

Moliyaviy muhitda qoidalar, algoritmlar va ma'lumot almashish sxemalarini tashkil etuvchi tarixan o'rnatilgan munosabatlar mavjud bo'lib, ular doirasida bank sektori ishtirokchilari o'rtasida ham, tashqi dunyo bilan ham o'zaro aloqalar amalga oshiriladi. Mualliflarning fikricha, bu omillarning kombinatsiyasi moliyaviy ekotizimni tashkil qiladi.

Moliyaviy institutlar kiruvchi ma'lumotlarni tahlil qilishda ko'plab qiyin savollarga duch kelishadi. AI texnologiyalari massivlar va ma'lumotlar shablonlari bilan ishlashda odamlarga qaraganda ancha samaraliroq.

Hozirgi vaqtda moliya sanoati sun'iy intellektdan beshta asosiy yo'nalishda foydalanadi [9]:

- sarmoya;
- kredit skoring - anderrayting;
- normativ talablarga muvofiqligi;
- bozor tadqiqotlari - hisobot;
- mijozlarni qo'llab-quvvatlash.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, onlayn xizmatlarning keng doirasi paydo bo'lishi va mijozlarni masofadan identifikatsiya qilish nuqtai nazaridan amaldagi qonunchilikdagi o'zgarishlar tufayli AI texnologiyalaridan foydalangan holda turli xil moliyaviy mahsulotlarni bitta raqamli platformada birlashtirish mumkin bo'ldi [10].

Endi moliyaviy sektorda muvaffaqiyatli faoliyat yurituvchi va sun'iy intellekt texnologiyalarini asos qilib olgan barcha platformalarni quyidagi ixtisosliklarga bo'lish mumkin:

- bank ishi;
- InsurTech (Insurance Technologies - sug'urta sohasidagi texnologiyalar);
- PropTech (Property Technologies - ko'chmas mulkdagi texnologiyalar);

- WealthTech (Wealth Technologies - pulni boshqarish texnologiyalari, shu jumladan investitsiyalar).

Platformalarning ixtisosliklar bo'yicha bo'linishiga qaramay, bir nechta ixtisoslashuvlar amalga oshirilgan va muvaffaqiyatli ishlaydigan platformalararo echimlar ham mavjud.

Sun'iy intellektga asoslangan mahsulotlar va platformalar moliyaviy ekotizimni qanday o'zgartirayotganiga oid ko'plab real misollar allaqachon mavjud. Hozirgi vaqtda ushbu sohadagi eng etuk texnologik echimlar quyidagilardir:

MoneyPark - Shveysariyadagi ipoteka va sug'urta mahsulotlari bo'yicha birinchi mustaqil moliyaviy konsalting platformasi bo'lib, u mijozning ehtiyojlariga eng mos keladiganini topish uchun moliyaviy xizmatlarni har tomonlama tahlil qiladi [11].

Sindeo - bu to'g'ri ipoteka dasturi va kreditorni topish uchun vositalar, ma'lumotlar va ko'rsatmalarni taqdim etadigan platforma. Sindeo PropTech segmentiga ixtisoslashgan bo'lib, kompaniya 6,5 million dollar mablag' to'pladi [12].

Clear Minds - bu maslahat va investitsiya jarayonlarini boshqaradigan raqamli investitsiya platformasi. Uzoq muddatli investitsiyalar, keng diversifikatsiya, yuqori intizom, qimmat investitsiya risklarini minimallashtirishga yo'naltirilgan [13].

Revolut Ltd. Britaniyaning fintech kompaniyasi bo'lib, funt va evro bank hisoblari, oldindan to'langan debet kartasi, komissiyasiz valyuta ayirboshlash, birja savdosi, kriptovalyuta almashinuvi va peer-to-peer to'lovlari kabi bank xizmatlarini taklif etadi. Revolut 2020-yil fevral oyida Buyuk Britaniyadagi eng yaxshi moliyaviy texnologiya startapi sifatida tan olingan [14, 15].

GreenSky - chakana sotuvchilar va tibbiyot kompaniyalariga mijozlarga o'z xizmatlarini kredit asosida taklif qilish imkonini beruvchi Amerika platformasi. 2012 yildan 2016 yilgacha GreenSky kredit dasturi doirasida qariyb 5 milliard dollar ajratilgan [16, 17].

Robinhood - bu AQShda joylashgan mobil ilova va veb-sayt bo'lib, u Robinhood Financial va Robinhood Crypto orqali kripto savdosi orqali aksiyalarga, birja savdo fondiga (ETF) va opsiya sarmoya kiritish imkoniyatini beradi. Investorlar Robinhoodni keyingi avlod ishonadigan asosiy mobil moliya vositasi sifatida ko'rishadi. 2019 yil dekabr oyida Robinhood Financial tizimda 10 million faol hisob qaydnomasini e'lon qildi [18, 19].

Alipay - dunyodagi eng yirik mobil va onlayn to'lov platformasi. Xitoyda onlayn to'lov operatsiyalarining 58 foizi Alipay orqali amalga oshiriladi. 2017-yilda Alipay AI yuzni aniqlash texnologiyasini integratsiyalashgan. 2019-yil sentabr oyida Alipay'ning 700 million noyob foydalanuvchisi bor [20, 21].

Sberbankning skoring modeli - 2019 yil oxirida AI tashkiloti 99% hollarda jismoniy shaxslarga va 35% hollarda yuridik shaxslarga kreditlar berish to'g'risida qaror qabul qildi [22].

Skolkovo innovatsion markazining rezidenti - TalkBankning Rossiya kompaniyasining rivojlanishi alohida qiziqish uyg'otadi. Platforma chatbot yordamida AI asosida, Facebook Messenger, WhatsApp, Viber, VK va Telegram messenjerlarida ishlaydi va tabiiy tilda berilgan savollarga javob bera oladi. Mijozlar bilan o'zaro aloqa qilish jarayonida AI ni keyingi o'qitish amalga oshiriladi [23, 24].

B2C segmentidagi eng ajoyib natijalarni Amerikaning InsurTechga ixtisoslashgan Lemonade fintech startapi ko'rsatdi. Startap shiddat bilan "yakka shoxli kompaniya", ya'ni qiymati 1 milliard dollardan ortiq kompaniyaga aylandi. Limonad hozirda 2 milliard dollarga baholanmoqda. Kompaniya an'anaviy sug'urta modelini inqilob qildi, uning yangi biznes modeli butunlay AI va xulq-atvor iqtisodiyotiga asoslangan. Yaratilgan biznes modeli sun'iy intellekt platformasida ishlaydi, chatbotlar sug'urta polislarini yetkazib beradi va sug'urta brokerlaridan foydalanmasdan mijozlarning da'volarini ko'rib chiqadi. Modelning ishlash tamoyillarining shaffofligi sug'urtalovchi va sug'urtalovchi o'rtasidagi tarixiy manfaatlar to'qnashuvini bartaraf etadi.

B2B segmentida AI texnologiyalaridan foydalangan holda yangi platformalarning kirib kelishi bilan biznes landshafti va biznes jarayonlarida global o'zgarishlar ham yuz bermoqda.

Fransiyaning Shift Technology startapi sug'urta kompaniyalari uchun yolg'on sug'urta da'volarini avtomatlashtirilgan tarzda aniqlash uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni to'g'ridan-to'g'ri qayta ishlashni ta'minlaydigan sun'iy intellekt platformasini ishlab chiqmoqda. AI potentsial firibgarlik harakatlarini aniqlash va tahlil qilish uchun yuzlab firibgarlikni aniqlash skriptlari va uchinchi tomon ma'lumotlar to'plamidan iborat kutubxonadan foydalanadi. Kompaniya o'z ishlanmalarini moliyalashtirish uchun 60 million dollar investitsiya to'pladi [27].

Aksincha, Britaniyaning Eigen Technologies startapi yirik hujjatlarni tahlil qilish uchun AI dan foydalanishga yo'naltirilgan, bu kichik ma'lumotlar deb ataladigan va tabiiy tildan foydalanishga tayanadi, bu moliyaviy institutlarga kichik o'quv AI yordamida nozik ma'lumotlarni o'z ichiga olgan ma'lum turdagi hujjatlarni xavfsiz qayta ishlash imkonini beradi. massiv, shuning uchun nomi - "kichik ma'lumotlarga yondashuv". Hozirda Eigen Technologies 55 million AQSH dollari miqdorida mablag' jalb qilgan [28, 29].

Italiyaning Axyon AI Srl startapi WealthTech sohasida ixtisoslashgan. U ilg'or va yuqori samarali bashoratli modellardan foydalangan holda biznes jarayonlarini optimallashtirish, xavflarni kamaytirish va daromadlarni oshirish uchun banklar va boshqa moliya institutlari uchun AI yechimlarini ishlab chiqadi. Korporativ mijozlarga portfel investitsiyalari uchun standart echimlar, aktivlarni taqsimlash va samaradorlik prognozlari, shuningdek, jamoalar va portfel menejerlari uchun individual echimlarni ishlab chiqish taklif etiladi [30].

Moliyaviy sektorda sun'iy intellekt texnologiyasidan foydalanish muammolari

Sun'iy intellektga asoslangan mahsulotlar kompaniyalar, investorlar va iste'molchilar uchun bir qator inkor etilmaydigan imtiyozlarni taqdim etadi. Biroq, sun'iy intellekt texnologiyasini qabul qilish fintech kompaniyalarining tez o'sishiga va moliyaviy ekotizimning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan bir qator muammolarga duch keladi.

1. AIni allaqachon mavjud biznes tizimiga va moliyaviy tashkilotning biznes jarayonlariga integratsiyalashning murakkabligi, ularning qoidalari moliyaviy tartibga soluvchi tomonidan aniq tartibga solinadi [33, 34].

2. AI ishining asosi bo'lgan dastlabki ma'lumotlar to'plamining sifati bilan bog'liq muammo. O'qitish algoritmlarining natijalari to'g'ridan-to'g'ri miqdori, to'g'riligi va ma'lumotlarning tozalanishiga bog'liqdir [9, 33, 34].

3. Ma'lumotlarni markalash muammosi. Bir necha yil oldin ma'lumotlarning aksariyati tuzilgan - matnli edi. Bugungi kunda ma'lumotlarning aksariyati rasm va videolardan iborat. AI to'g'ri ishlashi uchun bu ma'lumotlar ma'lumotlar bazasida (ImageNet ma'lumotlar bazasi) belgilanishi va izohlanishi kerak [34].

4. "Qora quti" modelini olish xavfi, ya'ni E. tushuntirmasdan bashorat qilish [9, 34].

5. Algoritmlarni individual o'rganish muammosi va AI yordamida olingan tajribani bir vaziyatlardan ikkinchisiga o'tkazishga urinishda qiyinchiliklarning paydo bo'lishi [34].

6. Model yoki ma'lumotlar to'plamining potentsial xatolari, masalan, noto'g'ri va "bias", chunki AI dastlab ma'lumotlar to'plamida mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan "birovning" fikriga asoslangan qarorlar qabul qiladi [34].

7. "Afsonalar". Texnik bo'lmagan ishchilar ko'pincha AI texnologiyalari tamoyillari, ularning imkoniyatlari va cheklovlari haqida tushunchaga ega emaslar va shuning uchun ular AI haqidagi ko'plab "afsonalar" bilan o'ralgan va bu ularning ushbu texnologiya bilan ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [33, 34, 35].

8. Iqtisodiy faoliyatning barcha mamlakatlari va sohalarida AI texnologiyalarini muayyan biznes muammosi yoki biznes jarayoniga qanday qo'llashni biladigan ham texnik bilimga, ham biznes tushunchasiga ega bo'lgan mutaxassislar yetishmaydi va shu sababli bu sohadagi ko'plab loyihalar amalga oshirilmaydi. muvaffaqiyat [33-36].

9. Narx omili. AIni joriy etish narxi yirik moliyaviy kompaniyalarga foyda keltiradi. Kichik va o'rta tashkilotlar sun'iy intellektga asoslangan yechimni amalga oshirishda katta qiyinchiliklarga duch kelishadi va ko'pincha natija o'zini oqlamaydi [36].

10. Huquqiy cheklovlar. Qonunchilik tizimi AI texnologiyalarining rivojlanishi bilan hamqadam emas, bugungi kunda ushbu sohadagi huquqiy tartibga solish rivojlanmoqda. Huquqiy normalar va texnologiyalarni qo'llash amaliyoti tutashgan ko'plab muammolar orasida maxfiy ma'lumotlarni bir yuridik shaxsdan boshqasiga o'tkazish kiradi [33, 34, 36, 37].

Agar kelajakda moliya sektorida mavjud tendentsiyalar davom etsa, u holda o'rta kompaniyalarning moliyaviy xizmatlari bozorini "yuvish" xavfi sezilarli darajada oshadi (1-rasm) [38].

1-rasm. Deloitte ma'lumotlariga ko'ra moliya bozorining strukturasi o'zgartirish, 2018 yil

Manba:[35].

Kichik fintech startaplari hozirda eng kam tavakkalchilikka duchor bo'lmoqda. Iste'molchilar tomonidan talab qilinadigan original kontseptsiya (biznes g'oya) mavjud bo'lganda va AI platformasida yechim muvaffaqiyatli amalga oshirilsa, ular venchur kapitalining tez oqimini oladilar.

Xulosa

Sun'iy intellekt moliyaviy industriyaning biznes landshaftini jadallik bilan qayta shakllantirishda davom etadi va algoritmlar va ma'lumotlar almashinuvi naqshlarini o'zgartirish orqali butun moliyaviy ekotizimni o'zgartiradi. Moliyaviy sektordagi mijozlarga o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish uchun sun'iy intellekt va virtual reallik texnologiyasidan foydalangan holda murakkab mahsulotlar bozoriga chiqishi kutilmoqda. Shaxsiy moliyani boshqarish uchun sun'iy intellektga asoslangan platformalar sonining ko'payishi kutilmoqda [36].

AI texnologiyasini moliyaviy ekotizimda qo'llash amaliyoti tahlili shuni ko'rsatdiki, moliyaviy xizmatlarda sun'iy intellektning afzalliklari ko'p va yaqqol ko'rinib turibdi. Hozirda tegishli platformalar faqat dastlabki qadamlarni tashlamoqda, biroq bu sohaning rivojlanishi jahon iqtisodiyotining moliya sektorida biznes modellarini tubdan o'zgartirish istiqbollari ochmoqda. Gartner Research tomonidan 2020 yilda o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, sun'iy intellekt va mashinani o'rganish moliyaviy xizmatlarda o'yinni o'zgartiruvchi eng yaxshi texnologiyalar deb topildi [37].

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Orlov S. Sun'iy intellekt uchun hisoblash platformalari // InformKurier-Svyaz. 2019. № 1. URL: <http://www.iksmedia.ru/articles/5573446-Vychislitelnye-platformy-dlya-iskus.html> (davolanish sanasi 22.03.2020).
2. Giudici P. Fintech risklarini boshqarish: moliya sohasida sun'iy intellekt uchun tadqiqot

- muammosi // Sun'iy intellektidagi chegaralar. 2018. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frai.2018.00001/full>. (davolanish sanasi 22.03.2020).
3. Dapp T., Slomka L. Fintech qayta yuklangan - Raqamli ekotizimlar sifatida an'anaviy banklar // Nemis asl nusxasini nashr etish. 2015. B. 261-274. URL: https://www.dbresearch.com/PROD/RPS_EN-PROD/PROD000000000451937/Fintech_reloaded_%D0_Traditional_banks_as_digital_.ec.PDF.
4. Li I., Shin YJ Fintech: Ekotizim, biznes modellari, investitsion qarorlar va muammolar // Biznes ufqlari, 2018. No 61 (1). B. 35-46. DOI: 10.1016 / j.bushor.2017.09.003.
5. Puschmann T. Fintech // Biznes va axborot tizimlari muhandisligi. 2017 yil. 59-son (1). B. 69-76. DOI: 10.1007 / s12599-017-0464-6.
6. Haddad C., Hornuf L. Global fintech bozorining paydo bo'lishi: iqtisodiy va texnologik determinantlar // Kichik biznes iqtisodiyoti. 2019. No 53. 81-105-betlar. DOI: 10.1007 / s11187-018-9991-x /.
7. Jaksic M., Marinc M. Aloqa banki va axborot texnologiyalari: sun'iy intellekt va FinTech roli // Risklarni boshqarish. 2019. No 21. P. 1–18 DOI: 10.1057 / s41283-018-0039-y.
8. Bachinskiy A. AIning moliyaviy xizmatlarda o'sib borayotgan ta'siri: oltita misol // Ma'lumotlar faniga. URL: <https://towardsdatascience.com/the-growing-impact-of-ai-in-financial-services-six-examples-da386c0301b2> (kirish sanasi: 22/03/2020).
9. Sebastyen Menye. Moliyadagi sun'iy intellektning ta'siri va muammolari // Xalqaro bankir. URL: <https://internationalbanker.com/finance/the-impacts-and-challenges-of-artificial-intelligence-in-finance/> (kirish sanasi: 22.03.2020).
10. Dyachenko O. Moliyaviy ekotizim: barchasi birida // Milliy bank jurnali. 2018 yil. 5-son. URL: <http://nbj.ru/publs/upgrade-modernizatsiya-i-razvitie/2018/05/07/finansovaja-ekosistema-vse-v-odnom/index.html> (kirish sanasi 22.03.2020).
11. MoneyPark. URL: <https://moneypark.ch/en/what-is-moneypark/> (kirish sanasi: 22.03.2020).
12. MoneyPark. Django yulduzlari. URL: <http://djangostars.com/case-studies/moneypark/> (kirish sanasi: 22/03/2020).
13. Onlayn sarmoya bo'yicha maslahatchi. Aqllarni tozalang. URL: <https://clearminds.ch/en/invest/online/> (kirish sanasi: 22.03.2020).
14. Xanna Boland. Revolut oxirgi mablag' yig'ishdan keyin 6 milliard dollarga baholandi // The Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk/technology/2020/02/14/revolut-valued-6bn-latest-fundraising/?ref=vc.ru> (kirish sanasi: 22.03.2020).
15. Revolut haqida. Revolut. URL: <https://www.revolut.com/about-revolut> (kirish sanasi: 22/03/2020).
16. Investorlar bilan munosabatlar. GreenSky. Mavjud: <http://investors.greensky.com/> (kirish sanasi: 22/03/2020).

17. Gardy R., GreenSky, Inc. 2019-moliyaviy yil yakunlari bo'yicha hisobotlar. Berkshire Hathaway kompaniyasi. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20200302005864/en/GreenSky-Reports-Fiscal-Year-2019-Financial-Results> (kirish sanasi: 22.03.2019)
18. Chappatta B. Morgan Stanley E * Savdo bilan yosh pullarni maqsad qilib qo'ygan. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-02-20/morgan-stanley-targets-young-money-with-e-trade> (kirish sanasi: 22/03/2020).
19. Yox Konstin. Robinhood birja savdo ilovasi 5 milliard dollarga ko'tarildi, bu yiliga 4 baravar ko'p. Techcrunch. URL: <https://techcrunch.com/2018/03/15/robinhood-quintacorn/> (kirish sanasi: 22.03.2020).
20. Xitoy: raqamli to'lovlar inqilobi. Tadqiqot va tahlil nashri. CGAP (Kambag'allarga yordam berish bo'yicha maslahat guruhi). URL: <https://www.cgap.org/research/publication/china-digital-payments-revolution> (kirish sanasi: 22.03.2020).
21. Le SHEN. Alipay Xitoyda 40 million xizmat ko'rsatuvchi provayderning raqamli transformatsiyasini qo'llab-quvvatlash bo'yicha uch yillik rejani e'lon qildi. Berkshire Hathaway kompaniyasi. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20200309005906/en/Alipay-Announces-Three-Year-Plan-Support-Digital-Transformation> (kirish sanasi: 22.03.2020).
22. Vichugova A. Sun'iy intellekt bo'yicha yiliga 2-3 milliard dollarni qanday topish mumkin. Bigdataschool. URL: <https://www.bigdataschool.ru/bigdata/artificial-intelligence--sberbank.html> (kirish sanasi: 22.03.2020).
23. TalkBank. URL: <https://www.talkbank.io/> (kirish sanasi: 14.06.2020).
24. Chak Martin. Rossiya banki Uorren Baffet nomidagi sun'iy intellektga asoslangan moliyaviy yordamchini ishga tushirdi. AI biznesi. URL: https://aibusiness.com/document.asp?doc_id=761467&site=aibusiness& (kirish sanasi: 14.06.2020).
25. Matt High. Fintech profili: Limonad, AI tomonidan boshqariladigan sug'urta // Fintechmagazine. URL: <https://www.fintechmagazine.com/fintech/fintech-profile-lemonade-ai-driven-insurtech> (kirish sanasi: 14.06.2020).
26. Peverelli R., Feniks R. Limonad: bozor eng ko'p gapiradigan buzuvchi. Raqamli sug'urta kun tartibi. URL: <https://www.digitalinsuranceagenda.com/138/lemonade-the-market-most-talked-about-disruptor/> (kirish sanasi: 14.06.2020).
27. Romain Dillet. Shift Technology sug'urta firibgarligini aniqlash uchun 60 million dollar yig'adi. Techcrunch. URL: <https://techcrunch.com/2019/03/04/shift-technology-raises-60-million-to-detect-insurance-fraud/> (kirish sanasi: 14.06.2020).
28. Eigen Technologies. URL: <https://www.eigentech.com/> (kirish sanasi: 14.06.2020).
29. Lunden I. Eigen banklar va boshqalarga tabiiy til va "kichik ma'lumotlar" yordamida yirik hujjatlarni tahlil qilishda yordam berish uchun 37 million dollar ajratdi. Techcrunch.

- URL: <https://techcrunch.com/2019/11/14/eigen-nabs-37m-to-help-banks-and-others-parse-huge-documents-using-natural-language-and-small-data/> (kirish sanasi: 14.06.2020).
30. Axyon AI Srl. URL: <https://axyon.ai/> (kirish sanasi: 14.06.2020).
31. Aster risklarini boshqarish. URL: <https://www.asterrm.com/> (kirish sanasi: 14.06.2020).
32. Tenspace. URL: <https://www.tenspace.co.kr/#> (kirish sanasi: 14.06.2020).
33. Meha Agarval. Sun'iy intellekt bank sohasini qanday o'zgartiradi? Fintech yangiliklari. URL: <https://www.fintechnews.org/how-will-artificial-intelligence-change-the-banking-industry/> (kirish sanasi: 22.03.2020).
34. Kaja Polachovska. AIni qabul qilishning 12 ta muammosi. Neoterik. URL: <https://neoteric.eu/blog/12-challenges-of-ai-adoption/> (kirish sanasi: 22.03.2020).
35. Skott o'xshash. Qanday qilib sun'iy intellekt allaqachon moliyaviy xizmatlarni buzmoqda. BARRON. URL: <https://www.barrons.com/articles/how-artificial-intelligence-is-already-disrupting-financial-services-51558008001/> (kirish sanasi: 22/03/2020).
36. Siz bilishingiz kerak bo'lgan 10 ta eng yaxshi sun'iy intellekt muammolari. Bulutli Moyo. URL: <http://www.cloudmoyo.com/blog/ai-ml-automation/top-10-potential-ai-artificial-intelligence-problems/> (kirish sanasi: 22/03/2020).
37. Biznesning raqamli transformatsiyasi va sun'iy intellekt ". Kommersant-Sibir-Onlayn. Kommersant. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4275848> (davolanish sanasi 22.03.2020).

КОМНАТНЫЕ РАСТЕНИЯ, КОТОРЫЕ НЕЛЬЗЯ ИСПОЛЬЗОВАТЬ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Таджибаева Лолахон Акбарали қизи

Преподаватель Ферганского государственного университета

Аннотация. В статье рассматривается о правильном использовании цветов, выращиваемых в качестве декоративных растений в дошкольных образовательных учреждениях, умении правильно их выбирать, а также о специфических характеристиках некоторых популярных декоративных растений.

Ключевые слова: суккулент, атмосфера, кислород, ядовитое вещество.

Annotation. The article deals with the correct use of flowers grown as ornamental plants in preschool educational institutions, the ability to choose them correctly, as well as the specific characteristics of some popular ornamental plants.

Key words: succulent, atmosphere, oxygen, poisonous substance.

Как известно, поскольку на территории дошкольных образовательных учреждений находится большое количество детей раннего возраста, основное внимание уделяется их здоровому формированию, как умственному, так и физическому. В этом случае влияние окружающей среды очень велико, и уровень освещенности каждой небольшой комнаты, их оснащение и даже их отделка не должны оказывать отрицательного влияния на здоровье детей учреждения. Во многих организациях и учреждениях, в том числе в дошкольных образовательных учреждениях, комнатные растения используются в декоративных целях. Но все ли декоративные растения можно использовать в детских комнатах?

Вид, количество и характеристики ландшафтных растений различны, и большинство из них обладают способностью очищать воздух и обогащать его кислородом. Но некоторые комнатные растения вызывают у людей аллергию, а некоторые из них выделяют различные запахи и ядовитые вещества.

Сансевиерия – суккулентное растение, которое нравится многим из-за красивых, ярких листьев, подходит для любого дизайна помещения и не требует особого ухода. Этот цветок очищает атмосферный воздух от токсичных веществ, таких как бензол и трихлорэтилен, увлажняет воздух, оптимизирует биологическую функцию организма.

Наличие 2-3 растения сансевиерий в помещении улучшит его экологическое состояние. Но не рекомендуется ставить этот цветок в комнате, где спят дети. Например:

1. Он обладает сильной энергией, может заставить детей расслабиться и уснуть.

2. В листьях содержится ядовитое вещество сапонин, и они используются как мочегонное и слабительное средство¹.

Герань — обычное цветущее растение, культивируемое в основном из-за его красивых цветов. Это декоративное растение можно выращивать и как комнатное растение на клумбе, и как декоративное растение в саду. Этот неприхотливая растение можно встретить практически во всех учреждениях благодаря устойчивости к засухе и прямым солнечным лучам. Поскольку в его состав входит эфирное масло, его применяют в народной медицине для лечения различных заболеваний, а иногда и в косметологии. Но не всегда рекомендуется ставить этот цветок в детской комнате: некоторых людей, особенно детей, может возникнуть аллергические реакции. Например: кашель, чихание, насморк, даже отек Квинке.

К аллергенным растениям, выделяющим резкие запахи, также можно добавить олеандр, алоказию и азалию.

Фигус – это многолетнее дерево или кустарник, выращиваемый в цветоводстве из-за его красивых декоративных листьев. В нашей стране выращивают несколько его видов: фикус каучуконосный или фикус эластика, фикус Бенджамина, фикус Лират , фикус Биннедика и фикус Микрокарпа. Они не требуют чрезмерного освещения, подходят для любого дизайна помещения. Обогащает помещение кислородом, очищает и увлажняет воздух. Растение содержит вещество, вызывающее бронхиальную астму, и перед размещением его в детской комнате следует соблюдать меры предосторожности (рис. 1).

		
Сансевиерия	Герань	Фикусы
		
Диффенбахия	Кактус	Алоказия

¹[Сансевиерия: вред и польза](#)

<http://dekorplants.ru> > Каталог комнатных растений

Диффенбахия – экзотическое растение южно-американского происхождения. Это одно из самых популярных растений благодаря быстрому росту, красивым листьям, а также тому, что оно не требует особого ухода и подходит практически к любому интерьеру. При попадании сока этого растения на кожу и в глаза вызывает отек, зуд и жжение. Его следует держать подальше от людей с аллергией, маленьких детей и домашних животных. Проглатывание листьев вызывает серьезные отравления и даже анафилактический шок².

Пахиподиум и кактусы – растения-суккуленты, которые можно встретить практически во всех организациях и учреждениях благодаря их устойчивости к воде и свету, окружающей среде и условиям. Также важно беречь их от детей из-за их внешнего вида – колючек. При повреждении растение (пахиподиум) выделяет очень ядовитый млечный сок, который, однако, не вызывает раздражающего действия на кожу, как сок молочаев, а обжигает только слизистые оболочки и ранки³.

Алоказия – декоративное крупнолистное многолетнее растение, а в народной медицине этот цветок используется благодаря содержащимся в нем веществам. Этот цветок ядовит, и его следует избегать. В противном случае диарея может вызвать различные побочные эффекты⁴.

Помимо перечисленных выше декоративных растений, в такой «черный список» могут быть включены еще многие растения. Главное, чтобы правильное использование цветов, выращиваемых в качестве декоративных растений в учебных заведениях, умение правильно их выбирать, не должно отрицательно сказываться на здоровье и безопасности воспитанников данного учреждения.

Используемая литература и источники:

1. Сансевиерия: вред и польза
<http://dekorplants.ru> › Каталог комнатных растений
2. <https://mirfermera.ru>
3. <https://selo.guru/rastenievodstvo>
4. <https://design-homes.ru>

² <https://design-homes.ru/komnaty/spalnya/rasteniya-nelzya-derzhat-v-spalne>

³ <http://www.flowersweb.info>

⁴ <https://selo.guru/rastenievodstvo/dekorativnolistvennye/kustovidnye/alokaziya/polza-i-vred-al.html>

BIOLOGIYA FANLARINI O‘QITISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI HAMDA TAMOYILLARI

Жураханова Зулхумор Турсунмахаммад кизи

Наманган давлат университети

Тиббиёт кафедраси уқитувчиси

O‘quvchilarga tirik organizmlarning tuzilishi, ko‘payishi, kelib chiqishi, xilma-xilligi, o‘zaro munosabatlari, muhofazasi, tabiat va inson hayotidagi ahamiyati haqidagi bilimlarni berish, o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, mantiqiy va ijodiy fikrlashini shakllantirishdan iborat bo‘lgan maqsadlar biologiya fanlari orqali amalga oshiriladi. Umuman olganda, ta’limda biologiya o‘quv fanini o‘qitishning vazifalari quyidagilarni tashkil etadi:

- ❖ asosiy biologik tushunchalar, nazariyalar va qonuniyatlar bilan tanishtirish;
- ❖ tirik organizmlarning yashash muhitiga moslanishlarining vujudga kelishi mexanizmlari haqida ma’lumot berish;
- ❖ organizmlarning individual va tarixiy rivojlanishining asosiy bosqichlari bilan tanishtirish;
- ❖ o‘quvchilarni o‘zlarining va o‘zgalarning salomatliklarini saqlashga, sog‘lom turmush tarziga rioya qilishga yo‘naltirish;
- ❖ biologiya ta’limi mazmunining hozirgi ijtimoiy hayot va fan-texnika yutuqlari bilan bog‘lanishini ta’minlash asosida o‘quvchilarni ongli ravishda kasb tanlashga yo‘naltirish;
- ❖ tabiat va uning barcha boyliklariga oqilona munosabatda bo‘lish fazilatlarini yosh avlod ongiga singdirish;

Biologik bilimlar zaminida mahalliy o‘simlik va hayvon turlari, selektsiya yutuqlari, qadimda yashab ijod etgan buyuk allomalar va hozirgi olimlarning biologiyaga oid ishlari bilan tanishtirish orqali o‘quvchilarni milliy istiqloq va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, biologiyadan olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. Ta’lim–tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o‘tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo‘nalishlari ulardan ko‘zda tutilgan maqsadlarni to‘liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimlar, ya’ni texnologiyalarga aylanib bormoqda.

Biologiya fanidagi kashfiyotlarning ahamiyati, tirik tabiatning qonuniyatlari, biologik xilma-xillik haqida, atamalar, xususiy va umumbiologik tushunchalar, qonunlar, nazariyalar, gipotezalarning mazmun-mohiyatini tushunadi, o‘z fikrini bayon eta oladi va asoslaydi, tushunchalarni tahlil qiladi, umumlashtiradi, xulosalar chiqara oladi. Biologik ob’jekt, hodisa, jarayonlar (tur – asosiy sistematik birlik; [tur mezonlari](#); evolyutsiyaning harakatlantiruvchi kuchlari: irsiy o‘zgaruvchanlik, yashash uchun kurash, [tabiiy tanlanish](#); evolyutsiya natijalari: turlarning xilma-xilligi, organizmlarning turli muhit sharoitlariga moslanuvchanligi)ning o‘ziga xos jihatlari ko‘rgazmali vositalar asosida taniydi, mohiyatini tushungan holda yozma, og‘zaki tavsiflay oladi. Shuningdek biologik tamoyillar o‘ziga xos vazifalarni bajaradi.

-Biologik ob'yektlarda boradigan jarayonlarni kuzatish, tajribalar o'tkazish va xulosa qilish kompetensiyasi: Atrof-muhit bilan tirik organizmlarning uzviyligi va o'zaro aloqasi, ekologik sharoitga ko'ra tirik organizmlarning moslanishi va tarqalishini o'rganish uchun tabiatda kuzatish va tajribalarni aniq maqsad va reja asosida tizimli tarzda olib bora oladi, ma'lumotlar to'playdi, natijalarni qayd etadi, xulosa chiqarish va rasmiylashtirish ishlarini amalga oshira oladi. Didaktik va tarqatma materiallar, laboratoriya jihozlari, kimyoviy reaktivlar bilan ishlay oladi, ekotizimlarning oziq zanjirini tuza oladi, tabiatda va biologiya o'quv xonasida xavfsizlik qoidalarga rioya qiladi.

- Sog'lom turmush tarzi va ekologik kompetensiya: Sog'lom turmush tarzi me'yorlariga rioya qiladi, o'zining va o'zgalarning sog'lig'ini asrash va qadrlash, organizmidagi o'zgarishlarni nazorat qilish, reproduktiv salomatlikni mustahkamlash, jismoniy mehnat va aqliy faoliyatni uyg'un ravishda amalga oshirishning ahamiyatini biladi; ekologik madaniyat asoslari: insoniyat va tabiatning uzviyligi, inson salomatligiga ekologik omillarning ta'siri, tabiatda inson faoliyatining ijobiy va salbiy oqibatlarini tahlil qila oladi, tabiat va boshqa kishilar bilan munosabatda o'z xatti-harakatlarini ongli ravishda boshqara oladi; tabiat va uning boyliklarini asrash, qadrlash, biologik xilma-xillikni saqlash va uni ko'paytirishda ishtirok eta oladi.

- Kommunikativ kompetensiya: o'quvchi biologik tushunchaga ega bo'lishi, o'z ona tilida hamda birorta xorijiy tilda dastlabki tushunchalarni ishlata olishi, mavzu bo'yicha tavsiya etilgan o'quv topshiriqlari va o'qituvchining savollariga yozma va og'zaki javob berishda ta'lim olayotgan til me'yorlariga rioya qilish; kichik guruhlar bilan ishlash jarayonida faol ishtirok etish.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, bugun o'quvchilarning tabiat to'g'risidagi ilmiy jihatdan boxabarligi ularning dunyoqarashlarini shakllantirish, tafakkurini rivojlantirishda tabiat qonunlarini asoslab berishda biologiya, tabiiyot va geografiya, fizika, kimyo, iqtisodiy bilim asoslari va tadbirkorlik asoslari o'quv predmetlari muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiatda ro'y berayotgan hodisa va jarayonlar, tirik organizmlarning rivojlanish bosqichlari, tabiat va jamiyat qonunlariga insoniyatning ko'rsatadigan ta'sirlari haqida ilmiy va amaliy bilimlar majmuasini yoritish tabiiy va iqtisodiy fanlarning asosiy vazifasini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Biologiya o'qitish metodikasi. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: “Bilim”, 2004-yil
2. Tolipova J.O. Biologiya ta'limi texnologiyalari. – T.: “O'qituvchi”, 2002-yil
3. <http://uzviylik.tdi.uz/upload/iblock/c7e/c7e31ede4d3e9436be973f4ae394102>

КИШИЛИК ОЛМОШЛАРИНИНГ ОППОЗИЦИОН ҲОЛАТЛАРИ

*Турдиалиева Шахризода Умид кизи,
Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети, Филология ва тилларни
ўқитиш йўналиши 2-курс талабаси*

Аннотация

Мақола морфологик структураси турлича бўлган дунё тилларида кишилик олмошларининг оппозициясига бағишланган. Биринчи ва иккинчи шахс кишилик олмошларининг инглиз, рус ва ўзбек тилларида сўзловчи ва тингловчиларнинг коммуникация пайтидаги мавқеини аниқлашга ҳам алоҳида эътибор берилган. Шу билан бирга иккинчи шахс бирликдаги рус, ўзбек, инглиз тилларидаги “сен” кишилик олмошининг турли доиралардаги прагматик маъноси ҳам изоҳлаб ўтилган.

Калит сўзлар: кишилик олмошлари, кишилик олмошларининг оппозицияси, кишилик олмошларининг прагматик маъноси, кишилик олмошларининг функционал хусусиятлари.

СООБРАЖЕНИЯ О ПРОТИВОПОЗИЦИИ ЛИЧНЫХ МЕСТОИМЕНЕЙ.

Аннотация

Данная статья посвящена определению оппозиции личных местоимений первого и второго лица, а также установлению их статуса в процессе коммуникации на материале английского, русского и узбекского языков. В тоже время в отличие семантики личных местоимений установлению их прагматические значения.

Ключевые слова: личные местоимение, оппозиция личных местоимений, прагматические значения личных местоимений, функциональные особенности личных местоимений.

Annotation

The article deals with the opposition of personal pronouns (I and II persons) and at the same time and attempt is made on defining the status of communicants in the process of interaction. A special attention is paid to the pragmatic meaning of personal pronouns, particularly to second person personal pronoun (you/сен/ты).

Key words: personal pronouns ,the opposition of the personal pronouns,pragmatic meaning of personal pronouns, the functional feature of the personal pronouns.

Қадимги грек грамматистлари томонидан алоҳида туркум сифатида ажратилган олмошларнинг прономинал характери лингвистика тарихида жуда кўп баҳсларга сабаб бўлган, лекин уларнинг турли қирраларини ўрганиш ва моҳиятини яна бир-бир назардан ўтказиш ҳозирги замон тилшунослигининг долзарб муаммоларидан бири эканлигидан далолат бермоқда. XX-асрнинг ўрталаридан бошлаб бир қатор тадқиқотчилар олмошларнинг функционал хусусиятларига ўз эътиборларини қаратдилар, чунки коммуникация пайтида олмошлар асосий мулоқот воситаси бўлиб хизмат қиладилар. Уларнинг бу хусусиятларига дунёнинг кўзга кўринган тилшунослари ўзларининг илмий ишларида алоҳида тўхталиб ўтганлар.

Олмошларнинг коммуникацияни амалга оширувчи гап таркибида бажараётган объект ва субъект каби вазифаларини олимлар аллақачон таъкидлаб ўтишган.

Олмошларнинг семантикаси ва ўзлари ифода этиб келаётган шахсларнинг турли жиҳатларини очиқ беришдаги маъно нозикликлари уларни универсал лексик birlikлар деб аташга имкон беради.

Олмошлар ичида сўзловчи ва тингловчи шахсини ифода этаётган биринчи ва иккинчи шахс кишилиқ олмошларининг оппозицияси мавқеи ва семантикаси бошқа олмошлардан фарқ қилади.

Бу ҳолат Э.Воҳидовнинг қуйидаги ғазалида ўз аксини топган:

На **мен сенга** ишқ исҳор этдим,
 На **сен менга** майл этдинг ошкор.
 Сени бир зум тутмоққа энди,
 На ҳаққим бор, на ҳуқуқим бор.

Юқоридаги мисолда келтирилган кишилиқ олмошларининг оппозицияси, яъни қарама-қарши полюсда намоён бўлиши инсон тили учун ниҳоятда аҳамиятлидир. “Шахсларнинг қарама-қаршилиги коммуникациянинг асосий шартидир, қолганлари эса прагматиканинг натижасидир”-деб ёзади француз тилшуноси Э.Бенвенист [1.447.].

Дунё тилларид кишилиқ олмошларининг таркиби ва сони турличадир. Масалан туркий тиллардан бўлмиш ўзбек тилида учинчи шахс олмоши учта ўзак билан характерланади: **мен-сен-у**.

Хинд-европа тилларида эса олмошлар тизими бошқача қурилган. Кишилиқ олмошларини ифодаловчи ўзаклар сони шахс сонидан кўпроқ.

Қиёсланг: рус тилида: Я/ТЫ/ОН-/МЫ/ВЫ/ОНИ
 Инглиз тилида: I/HE/SHE/IT-WE/YOU/THEY

Хитой тили мутахассисларининг фикрича, қадимги хитой тилида учинчи шахс кишилиқ олмошидан фарқ қилмаган. “Эрл” олмоши ҳам иккинчи, ҳам учинчи шахсни ифодалаб келади.

Кишилик олмошларидаги кўпликнинг фарқи мунтазам ёки номунтазам бўлиши мумкин. Агглютинатив тилларда сон категорияси мунтазам категория сифатида намоён бўилб, -лар суффикси орқали ифодаланади. Инглиз тилида эса сон категорияси мунтазам бўлмаслиги мумкин, қисман, иккинчи шахс кишилик олмоши бир пайтнинг ўзида ҳам бирлик, ҳам кўplik, маъносини ўзида мужассамлаштирган. “У” кишилик олмоши бирлик ва кўplik маъноларида ўзини намоён этади.

Айрим тилларда, кимгадир мурожаат этиш жараёнида ўша ашахснинг касб-кори ва унвони билан аташ урф бўлган. Масалан, немис тилида иккинчи шахс кишилик олмоши инсонларни касби ва унвони билан аташга хизмат қилади.

Кишилик олмошларининг синтактик хусусиятлари анафора ва катафора тушунчалари орқали аниқланади ва уларнинг маънолари чап ва ўнг томонда келаётган контекстда акс этади. Чап томонда келаётган контекстда асосан учинчи шахс кишилик олмошлари ўз маъно нозикликларини ифодалайдилар.

Масалан:выплавляющий золото дня, возвышался Исакий (Собор) Он сиял над рекой [4.2.].

Ўнг текстда олмош равишлар ўз маъноларини аниқлаштирадидилар. Масалан; Эртага, 2 сентябрда, болалар мактабга борадилар. Аммо кишилик олмошлари ҳам ўз маъноларини ўнг контекстда реаллаштирадидилар. Масалан; **Мен**, Пармонов биргадирман.

Кишилик олмошларининг ўз маъноларини ўнг контекстда реаллаштирувчи кўпроқ автобиографик очерклар ҳамда расмий иш услублари учун характерли ҳисобланади.

Энди гапни “Сен” олмошининг таҳлили билан давом эттирамиз. Тадқиқотчилар томонидан ҳозирги кунда “Сен” олмошининг қуйидаги вазифаларда ишлатилиши кузатилган: 1. “Сен” олмоши сўзловчи ва адресатнинг яқинлигини ифодаловчи восита сифатида; 2. “Сен” қариндошлар ўртасида ишлатиладиган восита сифатида; 3. “Сен” ни болалар тилида ишлатилиши; Бу кўпинча болаларнинг ўзаро мулоқоти ёки кичик ёшдаги болаларнинг катталарга мурожаати пайтида ишлатилиши; 4. “Сен”ни катталар томонидан ишлатилиши; 5. Мулоқот пайтида сурбетларча, юзсизларча адресатга “Сен” деб мурожаат қилиниши; 6. Бетакалуф муносабат, иноқлик, ошна-оғайничиликда ишлатилиши; Юқорида келтирилган вазифалар билан бир қаторда яна “Сен” олмоши диалогдан ташқарида алоҳида ишлатилади, яъни абстракт инсонларни ифодалайди. Масалан: “Сен ватан учун нима қилдинг?” Инсон атрибутларини ҳам акс эттиради. Масалан: “Эҳ ҳаёт, сен нима учун менга берилгансан?” Географик, космик объектларни ифодалашда ҳам “Сен” олмоши ишлатилади.

Энг қизиғи шундаки, “Сен” деб мурожаат этиш ким биландир хаёлан мулоқот қилаётган пайтда шундай вазифани бажаради.

“Сен” олмошининг 7 хил нутқий вазиятда ишлатилишидан икки турини алоҳида ажратиб кўрсатиш керак. Булар: “Сен”ни катталар томонидан ишлатилиши (Ёш иерархиясига биноан юқоридан пастга қараб, яъни сўзловчи ёши улуг, адресат эса бола). Кейингиси “Сен”ни сурбетларча, юзсизларча ишлатилиши (ижтимоий иерархияга кўра юқоридан қуйига қараб). Нутқий вазиятда “Сен”дан ташқари яна “Сиз” (Инклюзив) олмоши ҳам ишлатилади. Бу олмош кўпинча мурожаат этилаётган пайтда икки шахсни- адресат ва сўзловчини теппа-тенг қамраб олади. Шу билан бирга, мазкур нутқий вазиятда сўзловчининг адресатга нисбатан юқорироқ мавқеини белгилайди. Масалан: тиббий кўрикдан ўтаётганда вазиятнинг эгаси албатта врач бўлади. Бундай пайтда мижознинг ижтимоий ёки ёшига нисбатан мавқеи врач учун аҳамиятсиз. Шунинг учун у мижозга ҳомийларча ёки меҳрибонларча мурожаат этиб, “Сиз” олмошини ишлатиши табиий хол. Қиёсланг, рус тилида: Ну, как мы себя чувствуем? Давление у нас нормальное, разве чуточку повышено, но нам не двадцать лет [3.69].

Сўзловчининг адресат билан ҳамкорлиги, ҳамдардлиги шунчалик юқорики, у ўзини адресат ҳолатига солиб, унинг дардига шерик бўлмоқчи. Биринчи шахс кўпликдаги сўроқ формаси қуйидаги калималарда, жумладан, “Қалай ишляпмизми?” кабиларда сўзловчи ўзи ишламаётган бўлсада, адресат билан ҳамкорлигини таъкидламоқчи. Шунинг ҳам эътибордан четга чиқармаслик керакки, сўзловчи ўзини тингловчининг шахсий доирасига нафақат ҳамдардлик билдиргани, балки, танқидий мақсадларни кўзлаб ҳам кириши мумкин. Масалан: “Халиям дам оляпмизми?; Нима қиламиз, мум тишлаб тураверамизми?”

Рус тилидаги “Он” ва “Она” олмошлари ўзгача прагматик вазифа бажарадилар. Яъни одамларни сўзловчининг шахсий таъсиридан чиқариб ташлашни ифодалядилар. У ҳолатда сўзловчини одамларни ҳақоратлашга, ҳурмат қилмасликка ёки тарбиясининг меъёрда эмаслигига ишора қилишга мойиллигини билдиради.

Дунё тилларининг айримларида кишилик олмошлари сўзловчи ва тингловчига ишора қилиш билан бирга инсон хусусиятини (характеристикасини) белгиси сифатида ҳам ўзларини номоён этадилар. Масалан: Э. Кинаннинг гувоҳлик беришича Мадагаскар тилида олмошлар интеракция иштирокчиларини қайси миллатга мансублигини ҳам кўрсатиб келадилар.

Мазкур мақола инглиз, ўзбек ва бошқа тиллардаги кишилик олмошларининг барча хусусиятларини қамраб ололмади. Чунки, кишилик олмошларининг семантик оппозицияси сўл ва ўнг контекстларда бажарадиган вазифалари ҳамда уларнинг маъно нозикликлари каби бир қатор баҳсталаб

муаммолар кейинги мақолаларимизда ўз аксини топади. Кишилиқ олмошларининг уммондек серқирра хусусиятларини кичкина бир илмий мақолада таҳлил қилишнинг иложи ҳам йўқ.

Кейинги мақолаларимизда ва магистрлик диссертациямизда дунё тилларида универсаллик касб этувчи кишилиқ олмошларининг нафақат опозицияси, балки матн ҳосил қилишдаги имкониятлари ҳам илмий таҳлилдан ўтказилади, чунки кишилиқ олмошларидек мулоқот мезонининг асосий омилларидан ҳисобланмиш олмошлар ҳам семантик, ҳам прагматки маъно касб этадиган серқирра тил бирликлари ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бенвенист. Э. Общая лингвистика. М. Прогресс, 1974. 447 стр.
2. Воҳидов Э., Муҳаббат, Тошкент 1979,93 бет.
3. Рахимов С.Р. «Проблема дейксиса как категории типологической лингвистики». Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Андижан 1990.
4. Радий Погодин, журн. «Нева», 1983, 2стр.

NUTQ O'STIRISH METODIKALARI

Gulchehra Ibragimova Anvarovna

Guliston davlat universiteti, Maktabgacha ta'lim fakulteti

2-kurs yevro guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq o'stirish, nutq va tilning ahamiyati, nutq o'stirishning metodikalari haqida ma'lumotlar keltirildi.

Kalit so'zlar: nutq, til, ta'limdagi islohotlar, me'yoriy o'quv-metodik adabiyotlar

KIRISH

Ta'lim tizimidagi islohotlar va davlat tili to'g'risidagi qonun bolalar nutqini shakllantirish, xususan, maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini o'stirish metodikasi va amaliyotida o'zgarishlar bo'lishini taqozo etadi. Bu o'zgarishlar me'yoriy o'quv-metodik adabiyotlarda muayyan darajada o'z aksini topgan. Lekin, ularga hozirgi talablar nuqtayi nazaridan tanqidiy yondoshmoq talab etiladi.

ASOSIY QISM

Metodist olimlarning ko'pchiligi bolalar bog'chalarida bolalarning nutqini o'stirish shartlarini to'g'ri ta'kidlaydilar. Mazkur mualliflarning fikricha, nutq madaniyatining kamchiliklari bola shaxsiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, bola tengdoshlari bilan muloqotda qo'rs, odamovi, quntsiz bo'lib qoladi. Bundan tashqari, bunday bolada tevarak-atrofni o'rganishga bo'lgan qiziqish pasayadi, keyinchalik esa maktabda darslarni o'zlashtira olmaslikka sabab bo'ladi. E'lon qilingan tadqiqot ishlarini umumlashtirib o'rgangan holda ularning ko'pchiligida maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishga oid vazifalarni hal etishga nisbatan quyidagicha yagona yondashuv zaruriyatini aniqladik:

- tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirish (bolada avvalo nutq eshitish shakllanadi, talaffuzni u keyinroq egallaydi);
- aniq talaffuz hosil qilish (so'z va so'z birikmalarini dona-dona hamda aniq talaffuz qilish);
- so'zni talaffuz qilganda urg'uni to'g'ri qo'yish ustida ishlash;
- nutqning orfoepik jihatdan to'g'riligi ustida ishlash (bu namunaviy adabiy talaffuz qoidalarining jami);
- nutq sur'atini rivojlantirish;
- nutqning ifodaliligini shakllantirish (nutqning tabiiy, erkin, ya'ni nutqning ongli ifodalanishi);
- nutqiy aloqa ko'nikmalarini tarbiyalash;
- nutqiy eshitish ko'nikmalarini shakllantirish;

- nutq'iy nafas olishni shakllantirish;
- o'z fikrini erkin va izchil bayon etish malakasini shakllantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy aloqani tarbiyalashda tarbiyachi va otionalarning roli benihoya kattadir. Bolalar nutqi ustida ishlash jarayonida:

- a) tengdoshlari bilan suhbatda xushmuomala bo'lishlariga;
- b) tabiiy ohangda gapirishlariga;
- d) so'zlashganda suhbatdoshining yuziga qarab turishlariga;
- e) qo'llarini bamaylixotir holatda tutib turishga e'tibor bermoq zarur.

Bizga ma'lumki, til bilan tafakkur o'rtasida uzviy aloqa mavjud, ular bir-birisiz yashamaydi. Manbalar tahlili shuni tasdiqlaydiki, maktabgacha katta yoshdagi bolalarning so'z boyligini rejali, tarzda izchil kengaytirib borish zarur. Bolalar nutqini to'g'ri rivojlantirish uchun:

a) nutq o'stirishga doir tevarak-atrof obyektlarini oldindan ajratish va ular bilan tanishtirish;

b) bolalarning eslab qolishi va to'g'ri talaffuz etishi, so'zlashganda tez-tez foydalanishi, ahamiyatini tushunishi, zarur bo'lgan so'zlarning taxminiy ro'yxatini tuzish lozim. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning faol lug'atini boyitishda ularni tevarak-atrof bilan tanishtirish muhim vosita sanaladi, tadqiqotchi A.M.Borodich shunday deb yozadi: «Bolalarni borliq bilan tanishtirishning ikkita yo'li bor»:

1) *hissiy organlar bilan tashqi olamni bevosita idrok etish – bolalar predmetlarni kuzatadilar, ushlab ko'radilar, eshitadilar, tatib ko'radilar, u bilan harakat qiladilar;*

2) *bolalar tevarak-atrofdagilar haqida bevosita ma'lumot oladilar; tarbiyachi mehnat kishilari to'g'risida, tabiat bilan bog'liq hayot haqida gapirib beradi, bolalar kuzatgan hodisalarni tushuntiradi, kitob o'qib beradi, rasmlar, diafilmlar, kinofilmlar namoyish etadi.*

Xuddi mana shu tavsiyalar maktabgacha yoshdagi bolalar bilib oladigan tevarak-atrof obyektlarini tasniflash uchun asos sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu bilan birga, bolalarda faol va passiv lug'at boyligi asta-sekin ortib boradi, nutq rivojlanadi. Maktabgacha yoshdagi bola eshitadigan, ma'nosini tushunadigan, eslab qoladigan hamda qo'llaydigan so'zlarni asta-sekin tevarak-atrof bilan tanishish jarayonida otionalari, tengdoshlari axborotlari orqali, shuningdek, o'zining uncha ko'p bo'lmagan so'z zaxirasiga tayanib bilib oladi. Bola o'sib boradi, uning ehtiyojlari ko'payadi, yangi istaklari, qiziqishlari paydo bo'ladi. Biroq tarbiyaning aqliy, axloqiy, mehnat va boshqa turlari bir maromda (bolaning yoshiga muvofiq) amalga oshishi uchun maktabgacha yoshdagi bolalar lug'atidagi so'zlar miqdori ustida yetarlicha o'ylab ko'rilmaydi. Afsuski, bu masalaga tadqiqotchilar tomonidan ham tegishli darajada e'tibor berilmaydi. Ta'limiy-tarbiyaviy jihatdan nihoyatda dolzarb bo'lgan bu muammo nazariy-metodologik va metodik jihatdan tadqiq etilmagan va ishlanmagan. Hozirgi davr tadqiqotchilari maktabgacha yoshdagi bolalar uchun (shu jumladan,

nutqni rivojlantirish bo'yicha ham) namunaviy faol va passiv so'zlar lug'atini (hech bo'lmaganda taxminiy) tuzishlari ham kun tartibidagi dolzarb masaladir. Ayniqsa, 5, 6 va 7 yoshdagi bolalar uchun lug'atlar tuzish nihoyatda muhimdir. Shu bilan birga, nafaqat so'zlarning miqdoriy tarkibini aniqlash (1500, 2000 yoki 3000 – 4000 so'z), balki ularni mavzular va hayotiy ahamiyati bo'yicha ham hisobga olish muhimdir.

Shunday qilib, maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rejali tarzda rivojlantirish uchun nafaqat tevarak-atrofni o'rganish, obyektlarni asosli ravishda tanlash, balki ayni paytda eng ahamiyatli so'zlarni ularning mavzu jihatdan xilma-xilligi (ya'ni sifat tarkibi, ma'nosi) bo'yicha o'rganishni ta'minlash ham dolzarb masaladir. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning tevarak-atrofni o'rganishda nutqini rivojlantirish uchun nazarda tutish lozim bo'lgan so'zlarni mavzu jihatidan guruhlariga quyidagicha bo'lish mumkin:

- ota-onalar, qarindosh-urug'lar, tengdoshlar bilan bog'liq so'zlar;
- maishiy predmetlar, o'yinchoqlarni anglatadigan so'zlar;
- bola yashab turgan joydagi predmetlar va boshqa narsalarni anglatadigan so'zlar;
- hovli, ko'cha, xiyobon, bog', tomorqadagi narsa-predmetlarni anglatadigan so'zlar;
- hayvonot olami, qushlar, sudralib yuruvchilar, hasharotlarni anglatadigan so'zlar;
- jonsiz tabiat obyektlarini anglatadigan so'zlar;
- inson kasb faoliyatining har xil turlari (kasbi, ixtisosi, ish turlari va hokazo)ni anglatadigan so'zlar;
- buyumlar, moslamalar, asbob-uskunalar, mashinalar, materiallar va hokazolarni anglatuvchi so'zlar;
- pedagogika, psixologiya, sotsiologiya, tarix (axloq, ma'naviyat, qadriyat) kabilar bilan bog'liq so'zlar;
- ijtimoiy-siyosiy hodisalar bilan bog'liq bo'lgan so'zlar.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida maktabgacha katta yoshdagi bolalar ayrim so'zlarni o'rganish bilan bir qatorda, iboralarni (osmonda yarim oy, oyoq yalang) ham talaffuz qilishni o'rganishlari ularning bog'lanishli nutqini o'stirishga samarali ta'sir ko'rsatar ekan.

Ma'lumki, maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish faoliyatning har xil turlarida amalga oshiriladi:

- tabiat obyektlari bilan tanishtirish mashg'ulotlarida;
- badiiy asarlar bilan tanishtirish mashg'ulotlarida;
- savod o'rgatishda;
- o'yin faoliyatida;
- ijtimoiy foydali mehnat jarayonida turli ishlarning bajarilishida.

Tadqiqotchilardan L.P.Fedorenko va G.A.Fomichevalar metodik jihatdan muhim g'oyani ilgari suradilar: «Bolani nutqqa o'rgatish, – deb yozadi ular, – unga til materiyasini (nutq organlarini mashq qildirish) til belgilari, leksik va grammatik belgilar (intellektni mashq qildirish) ma'nosini tushunishni osonlashtirish, leksik va grammatik belgilar yordamida borliqni baholashni ifodalashni o'rgatish, adabiyot me'yorlarini eslashni osonlashtirishga ko'mak berish demakdir».

Nutq o'stirish bo'yicha aniq maqsadga qaratilmagan mashqlar bolalarning bog'lanishli nutqini o'stirishga ijobiy ta'sir ko'rsata olmasligi mumkindir. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish va ularga ona tilini o'rgatish sohasidagi psixologik-pedagogik tadqiqotlarni tahlil qilish quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

- Nutqni rivojlantirish – bu bolaning individual rivojlanishida markaziy o'rinni egallovchi ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirishiga oid o'ta murakkab va ko'p omilli jarayondir.

- Bu stixiyali jarayon emas, balki pedagogik rahbarlikni taklif qiluvchi ijodiy jarayondir.

- Bolaning nutqiy rivojlanish jarayonini boshqaruvchi pedagog ushbu jarayon qonuniyatlari, mexanizmlari va uning turli yosh bosqichlaridagi xususiyatlarini bilishi, nutqiy rivojlanishning individual xususiyatlarini ko'ra bilishi va bolaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda uning nutqiga pedagogik ta'sir ko'rsatishning eng samarali yo'llarini tanlashi shart.

XULOSA VA MUNOZARA

«Bola nutqini rivojlantirish» hodisasining o'zini va uni boshqarish jarayonini tahlil qilish maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish sohasida ishlash uchun pedagoglar maxsus tayyorgarlikdan o'tishlari zarur, degan xulosani keltirib chiqaradi. Pedagoglar bola nutqini reivojlantirish metodlarini qo'llay olishi, ularni qiziqтира olishi, maktabgacha yoshlarning ravon nutq so'zlashga o'rgatishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asqarova M. va boshqalar Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirish. –T., 2001.427
2. 15. Abduazimov O. Multimedia - noyob ne'mat. //«Xalq so'zi» gazetasi, 2002, 28-fevral.

INFORMATIKA DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Choriyeva Nargiza Abriy qizi

Qashqadaryo viloyati Kasbi tumani 24-maktab

Informatika va AT fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Informatika va Axborot texnologiyalari faniga o'z hissasini qo'shgan Pedagogika fanlari doktori, prof. F.M.Zokirovaning axborot va uning turlari (ko'rinishlari) haqidagi oltinga teng fikrlari, darslarda multimedia vositalaridan foydalanishga turtki bo'ldi.

Kalit so'zlar: Axborot, multimedia, kommunikatsiya, elektron darsliklar, pedagogik usul va uslublar, texnologiyalar.

Respublikamizda axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayoniga foydalanish bo'yicha ko'plab me'yoriy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, "Barkamol avlod yili" Davlat dasturida "Ta'lim jarayoniga yangi axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimedia vositalarini keng joriy etish orqali mamlakatimiz maktablarida, kasb-hunar maktablarida, litsey va oliy o'quv yurtlarida o'qitish sifatini tubdan yaxshilash" ko'zda tutilgan.

Yuqorida ta'kidlangan vazifani amalga oshirish uchun yangi pedagogik usul va uslublar ishlab chiqish, hamda amaliyotga tatbiq etish davr talabi hisoblanadi. Bunday usullardan biri maktab va litseylarning axborot texnologiyalari darslarida multimedia vositalaridan foydalanib dars samaradorligini oshiriladi. Multimedia vositalari - o'qitishning didaktik vositalari turiga kiradi.

Quyida axborot turlarini o'rganish darsiga doir multimedia vositalaridan foydalanish jarayoni bayon etiladi. Multimedia – matn, audio, video, tasvir, grafika, jadvallar, animatsiya va boshqalarning yig'indisidan iborat. Multimediali axborot shakllantirilishi uchun uning kamida uchta elementi qatnashishi shart.

Axborotning o'zi shartli belgilar yordamida shaxslar, predmetlar, dalillar, voqealar, hodisalar va jarayonlar haqida, ularni tasvirlash shaklidan qat'iy nazar uzatiladigan va saqlanadigan ma'lumotlardir. Pedagogika fanlari doktori, prof. F.M.Zokirovaning ta'kidlashicha, axborot quyidagi turlarda (ko'rinishlarda) namoyon bo'ladilar:

grafikli axborot – grafik, chizma va hokozolar;

matnli axborot– matn, turli xil simvollarning to'plami va hokozolar;

ovoqli (tovushli) axborot– tovush va signallar bilan amalga oshiriladi;

yorug'likli axborot – yorug'lik signallari orqali amalga oshiriladi.

Darsda ushbu mavzuni o'rganishda quyidagi uslubdan foydalanish mumkin. Birinchi navbatda axborotning yuqorida sanab o'tilgan turlari (ko'rinishlari) bo'yicha multimediali slayd tayyorlanadi, so'ngra dars jarayonida taqdimot materiali ketma-ket namoyish etiladi. 1-rasmda axborotni qabul qilish bo'yicha multimediali slayd keltirilgan.

1-rasm: Axborotni qabul qilish

Multimediali taqdimotni namoyish etish quyidagicha kechadi: Taqdimotning birinchi slaydi namoyishga qo'yilganda kompyuterning monitori ekranida grafik ko'rinishidagi (1-rasm) axborot harakatlanib (animatsiya) ko'rinish beradi, ayni bir vaqtda slayddagi matnli ma'lumotlarni suxandon bayon etib boradi va grafikni tushuntirib beradi. Ushbu jarayon ohista ovozda musiqa bilan birga olib boriladi (multimediali effekt). O'qituvchi esa kadrni to'xtatib turib, talabalarga axborotning ushbu turi (ko'rinishi) ning mazmunini tushuntirib beradi. O'qituvchi shu tariqa multimediali slaydlardan foydalanib axborotning navbatdagi turlarini (ko'rinishlarini) namoyishga qo'yib talabalarga axborot turlari to'g'risida ma'lumot beradi.

Shunday qilib, multimediali didaktik vositalarning multimediamiy effekti natijasida talabalar tomonidan o'rganiladigan materialni qabul qilish va o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi hamda dars samaradorligi oshadi.

Adabiyotlar:

1. "Barkamol avlod yili" Davlat Dasturi. – T.: O'zbekiston, 2010. -38 b.
2. Boqiev R.R., Qayumova N. Axborot texnologiyalarini o'qitish metodikasi. Metodik qo'llanma.- Toshkent, TDPU, 2006. -80 b.
3. Sattorov A. Darsning sifat va samaradorligini oshirishda taqdimot dasturlaridan foydalanish // Xalq ta'limi. – T., -№ 3.- 2005. – B. 81-83.

MEHNAT FAOLIYATINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Achilov Fozil Abdurashidovich

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti sirtqi ta'lim 4-kurs talabasi

Toshkent viloyati Bekobod tumani G'alaba fermerlar uyushmasi

Uyas MFY Shodlik ko'chasi 3-uy

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mehnat faoliyatining psixologik xususiyatlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Mehnat faoliyati, psixologiya, jamiyat, davlat, shaxs, pedagogika, psixologik omil.

Mehnat faoliyati eng tabiiy ehtiyojlarga asoslangan faoliyat bo'lib, uning maqsadi albatta biror moddiy yoki ma'naviy ne'matlarni yaratish, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishdan iboratdir. Z. Freydning ta'kidlashicha, sog'lom turmush tarzi mehnat va sog'lom muhabbat bilan to'ldiriladi. Bizning ko'pchiligimiz uchun mehnat hayotning eng katta va faol mashg'ulotidir. Yashash bu mehnatdir. Mehnat faoliyati Maslou piramidasidagi ehtiyojlarni qondirilishiga yordam beradi. Mehnat faoliyati bizni ta'minlaydi. Mehnat faoliyati orqali biz boshqalar bilan kommunikativ aloqaga kirishamiz. Mehnat faoliyati bizning kim ekanligimizni anglatadi. Birinchi bor kim bilandir ko'rishganimizda qiziqib «Siz kimsiz?», «Qanday faoliyat bilan shug'ullanasiz?», «Nima ish qilasiz?» deb savol beramiz.

Ishimizga bo'lgan e'tibor, munosabatlar yoki tenglikdan qoniqish hosil qilmasak, kim uchun yoki qayerda ishlashimizdan qat'i nazar ish joyim izni o'zgartirishimiz mumkin. Masalan, avstraliyaliklarning 16 foizi xuddi shu sabab bilan o'z ishlarini o'zgartirdilar (Trevin, 2001). Yigirma yil oldin siz mehnat faoliyati qanday bo'lishini hozirgiday tasavvur qila olmagan bo'lar edingiz. Siz o'zingiz uchun kollej, litsey yoki universitetlarni tanlashda o'zingizning layoqat, qobiliyatlaringizni anglashingiz va tushunishingiz o'sha ish muhitiga moslasha olishingizga yordam beradi. Emi Vrsesniyevskiy va uning hamkasblari (1997-2001) insonlarning ishlariga bo'lgan munosabatlarini identifikatsiya yordamida o'rganadilar. Buning natijasida quyidagilar ma'lum bo'ldi: ba'zi odamlar o'z ishlarini faoliyat sifatida, bajarish kerak bo'lganligi uchun pul topishning bir yo'li deb bajaradilar. Boshqalar esa o'z ishlarini jamiyatda ijtimoiy mavqega ega bo'lishning bir imkoniyati sifatida, ya'ni karyera uchun bajaradilar. Qolganlari esa o'z ishlarini ijtimoiy foydali mehnat deb biladilar va ishidan mamnunlik va qoniqish hosil qilib, rohatlanib ishlaydilar. Har qanday kasbni egallash, nafaqat egallash, balki uni mahorat bilan amalga oshirishda faoliyatning barcha qonuniyatlari va mexanizmlari amal qiladi. Oddiygina biror kasb malakasini egallash uchun ham unga aloqador bo'lgan ma'lumotlarni eslab qolish va kerak

bo'lganda yana esga tushirish orqali uni bajarish bo'lmay, balki ham ichki (psixik), ham tashqi (predmetga yo'naltirilgan) harakatlarni ongli tarzda bajarish bilan bog'liq murakkab jarayonlar yotishini unutmazlik kerak. Lekin har bir shaxsni u yoki bu faoliyat turi bilan shug'ullanishiga majbur qilgan psixologik omillar - sabablar muhim bo'lib, bu faoliyat motivlaridir. Olimlar, maslahatchilar va professional boshqaruvchilar, sanoatlashgan muhim tashkilotlar ish davomida xilma-xil soha yo'nalishlarini topishmoqda. Kasbiy faoliyat chuqur, umumiy va maxsus tayyorgarlik ko'rilgan, ishlash tajribasi natijasida egallangan maxsus bilimlar va amaliy ko'nikmalar to'plamiga ega insonning faoliyati, mashg'ulot turidir. Kasbning rivojlanish mantig'i shundaki, u boshlanishida odamlarning ma'lum bir talablaridan paydo bo'ladi. Keyin amaliy tajribani yig'ish va uni chuqur mulohaza qilish orqali amalga oshiriladi. Kasbiy faoliyatning nazariy bazasi shakllantiriladi. Kadrlarni tayyorlash masalasi hal qilinadi. Mutaxassisning amaliy faoliyatiga ilmiy asoslar uchun imkoniyatlar beriladi, bu tashqarida, kasbiy jurnallar, monografiyalar, o'quv-uslubiy adabiyotlarning paydo bo'lishida aks etadi; kasbiy tashkilotlar yaratiladi. Jumladan, turli shakllar va nomlar bilan ataladigan ijtimoiy xizmatchining kasbi turli tarixiy va turli madaniy-tarixiy davrlardan buyon ma'lum. Ijtimoiy ishning birinchi marta tilga olinishi eramizdan avvalgi 1750-yilga taalluqlidir. Bu vaqtda Bobilda adolat kodlari - fuqarolik aktlari yaratilgan bo'lib, ular odamlarni o'z yaqinini sevishga, kambag'allar to'g'risida qayg'urishga chorlaydi. Qadimgi Gretsiyada ijtimoiy ish "filantropiya" (yunon tilidan tarjima qilinganda "insoniyatga nisbatan muhabbatni ifodalash" ma'nosini bildiradi) sifatida ma'lum bo'lgan, Rimda esa "xalq an'anasi" sifatida qadimgi inklar yordam berish jarayonini "minka" deb, ma'jusiy slavyan qabilalari "slepnya" deb ta'riflaganlar. Rossiyada ijtimoiy ish 1864-yildagi yer islohotlarini o'tkazish davrida paydo bo'ldi, lekin u paytda bu nom bilan atalmagan edi. Ijtimoiy xizmatchilarning e'tiborini ko'rlarga, kambag'allarga, qarovsiz bolalarga, zotsiz va boshpanasiz yoshi katta odamlarga qaratish bo'yicha vazifalarni maxsus vakillar bajarganlar. Bu faoliyatning muvaffaqiyati, boshqa istalgan har qanday faoliyatdagi kabi, odamlarning bilimlariga, hayotiy tajribasiga va kasbiy mahoratiga bog'liq edi.

Xulosa:

Jahon amaliyotidagi zamonaviy yondashish ijtimoiy ish, ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan faoliyat shakllaridan biri ekanligi aniq-ravshan. Shu nuqtayi nazardan ijtimoiy ish jamiyatdagi ijtimoiy kataklizmlarni va ziddiyatlarni qat'iy to'xtatib turadigan vosita hisoblanadi va unga jamiyat va davlat qanchalik ko'p mablag' ajratsa, u shunchalik samaraliroq bo'ladi. Demak, jamiyatning katta qismini oldindan tayyorlanmasdan va roziligini olmasdan ijtimoiy qayta taqsimlashga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Bu borada zamonaviy Rossiyaga tatbiq qilinsa, ijtimoiy xizmatlarning jadalqlik bilan rivojlanishi, ijtimoiy ishga jamoat birlashmalari, xayriya

jamg ‘armalari, ijodiy va kasbiy ittifoqlarning, konfessiyalarning qo‘shilishi siyosiy masala va ayni paytda milliy xavfsizlik sohasidagi ustuvor yo‘nalishlardan biridir. Bizning mamlakatimizda ijtimoiy ish amaliyotida, uning paydo bo‘lishidan boshlab hozirgi vaqtgacha, ijtimoiy pedagogikaning asosiy, hal qiluvchi rol o‘ynashi ahamiyatlidir. Bunda “ijtimoiy pedagogika” tushunchasi “maktabdagi ijtimoiy ish” tushunchasiga teng emasligini tushuntirish muhim. Ijtimoiy pedagogika yoki sotsiumdagi pedagogik munosabatlar aholiga ijtimoiy yordam ko‘rsatish xizmati uchun ilmiy asos sifatida ko‘riladi. Bu sotsiumdagi munosabatlarga tashxis qo‘yish, ularni aniqlash va pedagogik maqsadga muvofiq ta’sir etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. David G. Mayers Psychology, © 2010 by Worth Publishers.
2. Djejms U, Kalat. Psychology. 2013.
3. Ivanov P.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya. Darslik. -T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. 2008. -480 b.
4. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. Darslik. -T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.- 488 b.

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ШАРОИТИДА ДАЙКОН
(RAPHANUSSATIVUS SUBSP. ACANTHIFORMIS) ЎСИМЛИГИНИ
ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ ВА БИОЛОГИК НАТИЖАЛАРИ**

М.Т. Аллашова

*Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалик ва
агротехнологиялар институты магистранти
Илимий рахбар. а/х.и.д. Б.Б.Жоллыбеков*

Аннотатсия: Ушбу мақолада қорақалпоғистон шароитида дайкон усимлиғни етиштириш технологияси хақида қисқача айтилган.

Калит сузлар: Инсон саломатлиғи, узок умр, даража, таббий.

Кириш: Инсон саломатлиғи ва узок умр қуриш даражаси туғри овқатланиш ва эстемол қилинадиган озиқ овқат сифатиға боғлиқ. Сунги пайтларда мамлакатимиз аҳолисининг ноананавий савзovat экинларига булган талаби кескин ортиб бормоқда. Бизға аввалдан маълум бўлган интродукция ёки иқлимлаштириш жараёнлари ва уни амалға ошириш табиий флоранинг хар хиллилигин тўлдириш интродукция асосида сабзавот ўсимликлари ассортиментини кенгайтириш, одамларнинг овқатланишини диверфикация қилиш, янги сабзавот маҳсулотларини қабул қилиш ва муддатини ўзайтириш, экин майдонларидан олинадиган ҳосилни ошириш имконини беради.[1] Илмий ишимизнинг асосий мақсади Дайкон- ўсимлиғини етиштириш ва қишлоқ хўжалиғи полиз экини сифатида ундан фойдаланиш ҳисобланади.

Тажрибанинг актуаллиғи ва унинг фойдали хусусиятлари.

Дайкон- (*Raphanussativus subsp. acanthiformis*) полиз экини ҳисобланиб ватани Шарқий Осиё мамлақати ҳисобланади. Япон тилида «ката илдиз» маъносини билдиради. Дайкон илдиз мева сифатида Японияда 1000 йилдан буен етиштириб келинмоқда. Дайкон меваси В1, В2, РР, К витаминларға ва калий, кальций минералларига жуда бой ва иммунитетни тиклашда ва қант касаллиғига чалинишнинг олдини олишда катта аҳамиятға эға. Дайкон паст калорияли сабзавот экинларига қиради.[2] Такидлашича дайкон углеводлар манбайи булиб асосан паст калорияли булганилиғи учун диабет билан оғриган беморлар ва семириб кетканлар учун фойдалидир. Бу сабзovat экини ҳар қандай шароитда ҳам эстемол қилинади ва унинг хом холида ҳам таънаға катта фойдаси бор. Бу таънани захарли токсинлардан ва ҳар хил зарарли нарсалардан тозалашға ёрдам беради. Японлар асосийси инсон организмидаги тургун ёғни олиб ташлашға ёрдам беради деб таъкидлайдилар. Уни хом ва қайта ишланган ҳолда эстемол қилинса овқат хазм бўлишини осонлаштиради. Шунинг учун ҳам пархез

сифатида катта аҳамиятга эга, булиб унинг таркибидаги пектин калций ва эфир ёғлари буйрак ва жигарни тозалаш буйрактаги тошларни эритиш хусусиятига эга. Дайкон ўсимлигида бактерияларни ўлдирувчи ва организмни инфекциялардан химояловчи фитонцидларга эга. Ҳар куни дайкон эстемол қилиш тумовнинг олдини олишда ва бронхиал астмани даволашда катта аҳамиятга эга. Кунига битта ош қошиқда дайкон шарбатини истемол қилиш буйраклар ошқозон ости беши ва жигар ишини енгиллаштиради ва таънадан тошларни тушириш хусусиятига эга.[3]

Тадқиқот объекти ва методикаси:

Дайкон илдиз мевали полиз экини булиб, барглари катта ва ийрик меваси катта конус шаклида бўлади. Унинг тез пишар навлари 60-70 кун ичида тулик етилади. Маълум булишича дайкон махсус ўсиш шароитларини талаб қилмайди. У мамлакатимизнинг ҳар қандай минтақасида ўзини яхши хис қилади. Ўсимлик совуққа чидамли ва табиӣ еруғликни яхши куради ва шунинг учун ҳам у узок кун ўсимлиги хисобланади. Ўсимлик 3°C та униб чиқади, меваси ва барглари -4°C совуққа чидамли. Ўсиб ривожланиши учун оптимал температура 15-25°C. Ўсимликнинг илдиз меваларининг узунлиги 35-60см атрофида булиб вазни 600 граммнан бир неччи килограммгача етади.

Адабиётлар маълумотларида дайкон етиштиришда чириндига бой булган тупрокларда, энига 1 метрли ариқларда икки қаторга (қатор ораси 70 см) уруғни 2-3 см чуқурликда экиш мумкин. Униб чиққан кучатларини 20-25 см оралиғида сийраклаштириб, суўгориш режими тўлиги билан тупрок намлигин сақлаш билан боғлиқ эканлиги курсатилади ва ўсимликнинг ер усти булими (биомассаси) чорвачиликда ем-хашак сифатида катта аҳамиятга эга.[4] Ички бозор учун етиштириладиган бошқа полиз экинларига солиштирганда дайкон янги ўсимлик булганлиги сабабли, бу якка хўжаликларда, уй енидаги таморкаларда етиштирса булади.

Тадқиқот натижалари:

Қорақалпоғистон шароитида ийл давомида 2 марта ҳосил олиш имконияти мавжуд булиб, оптимал экин экиш даври март-май ва сентябрь-ноябрь ойларига туғри келади. Изланиш натижалари буйича дайконнинг 3хил нави Вақамия 2(гибрид), Ниппон Супер ва Дайкон баҳорги (гибрид) институтимиз экин майдонида тажрибалар олиб борилди. Тажрийбада усимликни уругидан экиш усуллари ўрганилди. Дайкон аслида очик жойларда етиштирилади ва бунда уруғни 60x25 схемада экканда ўсимликнинг ўсиш даражаси юқори даражада эканлиги маълум булди. Бунда ўсимлик буйининг баланлиги (77.5 см), илдиз мевасининг узунлиги(58.0 см)ва мевасининг вазни (1.4 кг)булиб бошқа вариантларга солиштирганда юқори. Бу буйича унумдорликни пасттаги жадвалда куришимиз мумкин.

**Институтимиз енидаги тажрийба майдонидан олинган маълумот.
Дайкон- (Raphanussativus subsp. acanthiformis)**

Навлар	Мева узунлиги (см)	Диаметри (см)	Вазни(гр)	Уруг униб чиқиш даражаси.
Вакамия 2 (гибрид)	51.2	11.5	1.201	97-100%
Ниппон Супер	37.1	8.5	698	95-100%
Дайкон весенний (гибрид)	58.0	10.5	1.459	90-100%

Хулоса:

Дайкон турп япон селекционелари ердамида ишлаб чиқилган ажойиб экин булиб бу узок вақтлардан асосий озик овқат сифатида фойдаланилган ва асосий пархезбоп усимлик ҳисобланади. Изланишлар натижаларига суянган ҳолда дайкон илдиз мевали полиз экини сифатида Қорақалпоғистоннинг иқлим ва тупрок шароитида белгиланган даражада ҳосил олиш имконияти бор эканлигини курсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Дементьева.Е.В Автореферат Агротехнологические приемы выращивания Дайкона и редьки-лобы в условиях нижнего повалжья. 2011г стр 1-5
2. Бунин М.С. Монография. Интродукция Дайкона в Нечериоземье. 1994г стр 24-26
3. Анулов О.В. Физиология растения. 1995г стр135-137
4. Акрамов У.И. Дайкон илдизмеваси сакланишига азотли уғитлар меъёри ва муддати. 2007й. АГРОИЛМ. Ташкент. 22-24б
5. <https://dacha.help/ovoshchi/korneplodyi/daykon-vyirashhivanie-i-uhod-v-otkryitom-grunte>
6. <https://earthpapers.net/preview/23328/d/?#?page=1>

Катнашувчи анкетаси.

Ф.И.Ш	Аллашова Мехрибану Торениязовна
Йуналиши	Усимликшунослик
Тезис номи	ҚОРАКАЛПОГИСТОН ШАРОИТИДА ДАЙКОН(Raphanussativus subsp. acanthiformis) ЕТИШТИРИШНИНГ БИОЛОГИК НАТИЖАЛАРИ ВА ТЕХНОЛОГИЯСИ
Уқиш урни ва манзили	Қорақалпоғистон қишлоқ хужалиги ва агротехнологиялар институти
Лавозими	2-курс магистрант
Телеграмм яки телефон рақами	90 5776886

QORAQOLPOG'ISTON SHAROITIDA DAIKON ETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Mexribanu Allashova Toreniyazovna

Qoraqalpogiston qishloq xo'jaligi va Agrotexnologiyalar instituti magistranti

Annontatsiya: Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston sharoitida Daikon etishtirishning texnologiyasi haqida qisqacha so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Daikon, iste'molchi, yoqimli, tuproq, turp, agrotexnologiya, karam, tuproq.

Daikon nima, foydali va iste'molchi xususiyatlari. Yapon turpining eng yaxshi navlari, ekish sanalari. Daikon etishtirishning agrotexnikasi, parvarish qilish xususiyatlari, yig'im -terim.

Daikon - karam oilasidan chiqqan ildiz sabzavot, u Yaponiyada mashhur bo'lib, u erda ming yildan oshdi. Ammo ko'plab foydali xususiyatlari va yoqimli ta'mi tufayli yapon turplari boshqa mamlakatlarda, shu jumladan Rossiyada etishtiriladi. Bizning iqlim va tuproq sharoitimizga mos navlar va duragaylar yaratish bo'yicha faol ishlar olib borilmoqda, daikon etishtirishning agrotexnologiyasi takomillashtirilmoqda, alohida fermer xo'jaliklari yuqori hosil yig'ib olmoqda.

Daikon (yapon tilidan tarjima qilinganda "katta ildiz" deb tarjima qilinadi)- Hammayoq bizga tanish bo'lgan turpga o'xshash, Hammayoqni oilasidan bir-ikki yoshli sabzavot ekinlari, faqat yonib ketmasdan, yumshoqroq va nozikroq ta'mga ega. ta'siri, chunki u xantal yog'larini o'z ichiga olmaydi. Bundan tashqari, turpdan farqli o'laroq, daikon o'simlik otishni boshlaganda ham o'z sharbatlilikini saqlab qoladi.

Turiga qarab, ildiz hosilining uzunligi 15-60 sm, vazni esa 500 g ga yaqin, shakli sabziga o'xshaydi, rangi oq.

Ildiz sabzavotining xamiri yangi qo'shimchalarsiz iste'mol qilinadi, salatlar tarkibida qaynatiladi va tuzlanadi. Turpga xos bo'lgan achchiqlik yo'qligi sababli, sabzavotni bolalar va qariyalar cheklovsiz ishlatishi mumkin.

Ildiz sabzavotining yuqori qismida barglarning ildiz rozetasi bor, u pishirishda ham qo'llanilgan, lekin faqat o'z saytida daikon o'stirilganda, chunki u do'konlarda sotilmaydi, chunki uning saqlash muddati qisqa.

Daikon etishtirish - navlar, qishloq xo'jaligi texnologiyasi, yig'im -terim

Daikon etishtirish - navlar, qishloq xo'jaligi texnologiyasi, yig'im -terim

Daikon nima, foydali va iste'molchi xususiyatlari. Yapon turpining eng yaxshi navlari, ekish sanalari. Daikon etishtirishning agrotexnikasi, parvarish qilish xususiyatlari, yig'im -terim.

Daikon - karam oilasidan chiqqan ildiz sabzavot, u Yaponiyada mashhur bo'lib, u erda ming yildan oshdi. Ammo ko'plab foydali xususiyatlari va yoqimli ta'mi tufayli yapon turplari boshqa mamlakatlarda, shu jumladan Rossiyada etishtiriladi. Bizning iqlim va tuproq sharoitimizga mos navlar va duragaylar yaratish bo'yicha faol ishlar olib borilmoqda, daikon etishtirishning agrotexnologiyasi takomillashtirilmoqda, alohida fermer xo'jaliklari yuqori hosil yig'ib olmoqda.

Daikon nima?

Daikon (yapon tilidan tarjima qilinganda "katta ildiz" deb tarjima qilinadi)- Hammayoq bizga tanish bo'lgan turpga o'xshash, Hammayoqni oilasidan bir-ikki yoshli sabzavot ekinlari, faqat yonib ketmasdan, yumshoqroq va nozikroq ta'mga ega. ta'siri, chunki u xantal yog'larini o'z ichiga olmaydi. Bundan tashqari, turpdan farqli o'laroq, daikon o'simlik otishni boshlaganda ham o'z sharbatlilikini saqlab qoladi.

Turiga qarab, ildiz hosilining uzunligi 15-60 sm, vazni esa 500 g ga yaqin, shakli sabziga o'xshaydi, rangi oq.

Ildiz sabzavotining xamiri yangi qo'shimchalarsiz iste'mol qilinadi, salatlar tarkibida qaynatiladi va tuzlanadi. Turpga xos bo'lgan achchiqlik yo'qligi sababli, sabzavotni bolalar va qariyalar cheklovsiz ishlatishi mumkin.

Ildiz sabzavotining yuqori qismida barglarning ildiz rozetasi bor, u pishirishda ham qo'llanilgan, lekin faqat o'z saytida daikon o'stirilganda, chunki u do'konlarda sotilmaydi, chunki uning saqlash muddati qisqa.

Daikonning foydali xususiyatlari

Yapon turpining tarkibi benuqson muvozanatli. Daikon tarkibida ko'plab foydali moddalar mavjud: bu minerallar (ayniqsa fosfor, magniy, temir) va vitaminlar (askorbin kislotasi, B guruhi), tolalar, fermentlar va pektinli moddalar. Ularga rahmat, yapon turpidan muntazam foydalanish bilan siz immunitet tizimini mustahkamlashga ishonishingiz mumkin.

Daikon tarkibida kaltsiy tuzlari ham ko'p. Bu moddalar tanadan ortiqcha suvni olib tashlash, uni toksinlar va toksinlardan tozalash uchun javobgardir. Bundan

tashqari, pulpa buyraklarda to'plangan toshlarni eritishga qodir. Bundan tashqari, uni diabet uchun ishlatish tavsiya etiladi.

Bundan tashqari, yapon turpida antiseptik xususiyatlarga ega bo'lgan noyob modda lizotsin mavjud. Ildiz ekinlaridan foydalanish tufayli organizmda bakteriyalarning ko'payishi bloklanadi, yuqumli kasalliklar rivojlanish xavfi kamayadi, ovqat hazm qilish jarayonlari normallasadi.

Ammo Daikonning eng muhim foydali xususiyati shundaki, ildiz ekinlari tuproqdan og'ir metallar tuzlari va radioaktiv elementlarni o'zlashtirmaydi. Aytgancha, tadqiqotlar o'tkazildi, unga ko'ra ular qora turp daikonga qaraganda 16 barobar ko'proq zararli moddalarni o'zlashtiradi. Shunday qilib, bu haqiqatan ham ekologik toza mahsulot.

Ajoyib ta'mi, ozuqaviy qiymati, foydali xususiyatlari uning saytiga ekish uchun juda mashhur bo'ldi. Biroq, yaxshi hosil olish uchun ba'zi nuanslarni hisobga olish kerak.

Daikonni butun dunyodagi sabzavot yetishtiruvchilar yaxshi ko'radilar, shuning uchun seleksionerlar har xil iqlim sharoitiga mos keladigan, masalan, sovuqqa chidamli, har xil tuproqlar va hatto ma'lum bir hudud uchun mos bo'lgan ko'p navlarni etishtirishdi. Shuning uchun, o'sishdan oldin daikon turini to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga ega. Masalan, Moskva viloyatida muvaffaqiyatli o'sadigan yapon turpining turlari Sibirda etishtirish uchun mos emas.

Daikonning erta pishadigan (erta), o'rta va kech pishadigan navlari ajratilgan. Biz ulardan eng yaxshisini batafsil ko'rib chiqamiz.

Yapon turpining erta pishadigan turlari-vegetatsiya davri 40-50 kun bo'lgan navlar. Aprel oyida ob -havo iliq bo'lgan hududlarda etishtirish uchun javob beradi.

Daikon navlari ham tuproq turini hisobga olgan holda tanlanadi: Shiroagari va Shogoin - og'ir loy uchun, Miyashige yoki Tokinashi - qumloqlar uchun, Nerima va Ninengo - engil tuproq uchun.

Muhim! Daikon urug'ini sotib olayotganda navning xususiyatlarini hisobga oling. Meva qanchalik katta bo'lsa, unda pulpa shirali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktab darsliklari (barcha sinflar biologiya)
2. <https://.uz>
3. Inson salomatligi va o'simliklari kitobi.

INGLIZ TILIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna

Buxoro davlat universiteti, Buxoro

Tel: 91 441 10 90

E-mail: Muattarubaydullayeva39gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola tilshunoslik uchun dolzarb masalardan biri atrofida fikr yuritadi. Ingliz tilida frazeologik birliklar o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, alohida birliklar sifatida yuritiladi. Frazeologizmlar xalqning turmush tarzi va kelib chiqishi haqida ma'lumot beruvchi asosiy birliklar sifatida qo'llaniladi. Har bir til frazeologizmlari shu tilda so'zlashuvchi xalq madaniyatoga xos unsurlarga boy asos hisoblanadi va shu bilan birga shu tilning shakllanishiga sabab bo'ladigan omillar haqida so'zlaydi. Mazkur maqolada biz frazeologik birliklarning ba'zi bir yangi xususiyatlardan xabardor bo'lamiz.

Kalit so'zlar: nominativ funksiya, frazeologik birlik, model, frazeologizmlar, birlik, ko'chma ma'no, komponent, predmet, tilshunoslik.

Аннотация: В данной статье размышляется об одном из актуальных для языкознания вопросов. В английском языке фразеологизмы имеют свои особенности и трактуются как отдельные единицы. Фразеологизмы используются как основные единицы, дающие информацию об образе жизни и происхождении людей. Фразеологизмы каждого языка представляют собой богатую базу элементов, характерных для культуры народа, говорящего на этом языке, и в то же время говорят о факторах, обуславливающих формирование этого языка. В этой статье мы узнаем о некоторых новых особенностях фразеологизмов.

Ключевые слова: номинативная функция, фразеологизм, модель, фразеологизм, единица, переносное значение, компонент, объект, языкознание.

Abstract: This article reflects on one of the topical issues for linguistics. In English, phraseological units have their own characteristics and are treated as separate units. Phraseologisms are used as basic units that provide information about people's lifestyle and origin. Phraseologisms of each language are a rich base of elements specific to the culture of the people who speak this language, and at the same time, they talk about the factors that cause the formation of this language. In this article, we will learn about some new features of phraseological units.

Key words: nominative function, phraseological unit, model, phraseological units, unit, figurative meaning, component, object, linguistics.

Soʻz tilda nominativ funksiyaga ega asosiy ammo yagona boʻlmagan birlikdir. Nutqda u boshqa soʻzlar bilan birikish xususiyatiga ega boʻlib, uning bu soʻz birikmalari yasash funksiyasi sintaktik normalar va qoidalar asosida boshqariladi. Tilda bunday birikmalar turli modellar yordamida belgilab qoʻyiladi. Masalan, A+N modeli, sifat hamda otdan tuziladigan birikmalarni ifodalab, juda koʻp soʻz birikmalari bu model asosida tuzilishi mumkin. Ammo tilda shunday birliklar mavjudki ular ham soʻz kabi yagona tushuncha ifodalasada, shaklan soʻz birikmasi yoki gapga teng keladi. Bunday birliklar tilda tayyor holda saqlanib nutqqa shundayligicha olib kiriladi va frazeologik birliklar deb ataladi. FB ikki va undan ortiq leksemaning oʻzaro semantik bogʻlanib umumlashma koʻchma maʼno kashf etishidan vujudga keladi [3;21].

Avvalambor, FB larning oʻziga xos xususiyatlari haqida gapirar ekanmiz, ularni erkin birikmalardan ajratib koʻrsatuvchi bir necha farqlarini keltirib oʻtish joizdir. Birinchidan erkin birikmalar komponentlari tarkibiga turli xil leksik, grammatik oʻzgartirishlar kiritish mumkin. Yuqoridagi modelga asosan tahlil qiladigan boʻlsak, “red” sifati juda koʻp otlar bilan birikib kelishi mumkin va bunda u qizil rangni bildirish maʼnosini saqlab qoladi. (red frock, red banner, red strip, red hair, etc.), shuningdek bu sifat predmetni bildiruvchi har qanday soʻz bilan birikishi va sanoqsiz soʻz birikmalari yasashi mumkin (red frock, dirty frock, new frock, expensive frock, etc.). Ammo FB larda komponentlar orasidagi tartib qatʼiy boʻlib, turli oʻzgarishlar maʼno buzilishiga sabab boʻladi. Masalan “black sheep” (=the worst member) A+N modelida tuzilgan boʻlsada, minimal oʻzgarishlarga uchragan holatlarda ham frazeologik maʼno buziladi.

FB lar gʻarb tilshunoslari taʼkidlaganidek nutqni yanada taʼsirchan, jonli va ifodali boʻlishi uchun xizmat qiladi. Sinonim soʻzlar nutqning otashin, rang barang boʻlishini taʼminlaganidek, FBlar millatning urf-odatlarini, anʼanalarini, tarixi-yu hozirgi kunini oʻzida aks ettiradi.

FB lar tahlilida xarakterli jihat shundaki, ular erkin birikmalardan farqli ravishda sintaktik yaxlit, semantik oʻzgarimas birliklar hisoblanadi [4;112] FB birlik yuqorida keltirilgandek yaxlitlikka ega boʻlishi uchun bir necha xususiyatlarga ega boʻlishi kerak, [5;12] yaʼni FB larni til sathidagi boshqa elementlardan farqlovchi oʻziga xos belgilari mavjud boʻlib, ularni quyidagicha ifodalash mumkin:

Birinchidan, FB lar uchun xos boʻlgan formal belgilar:

- turgʻunlik;
- ikki yoki undan ortiq leksemadan yasalishi;
- asosan soʻz birikmasi modelida ifodalanishi;
- tilda tayyor holda saqlanib nutqqa shundayligicha olib kirilishi;

Semantik belgilarga FB lar komponentlarining har doim koʻchma maʼnoda qoʻllanilishi, komponentlar bogʻlanishidagi erkinlikning yoʻqolishi kabilar kiritiladi.

Funksional belgilarga kommunikativlik va nominativlikni kiritishimiz mumkin.

Stilistik belgilariga ta'sirchanligi, nutqni emotsionalligini boyitishi, o'ziga xos baho semalarini o'zida mujassamlashtirib kelishi kabilarni kiritamiz.

FB larning faqat o'ziga xos bo'lgan, tildagi boshqa birliklardan farqlash uchun xizmat qiladigan kategorial belgilari ham mavjud. Ularning asosiy kategorial belgisi, ularning nutq momentida tayyor birlik sifatida qo'llanilishi hisoblanadi [5;14]. Chunki FB lar nutq momentida yasalmaydi, to nutqga kirguncha tilda shakllanib, so'zlovchiga ham tinglovchiga tushunarli birlik sifatida saqlanib qolgan bo'ladi. Ammo shuni alohida ta'kidlash lozimki, tilda yuqoridagi belgilarga ega bo'lgan boshqa birliklar ham mavjud bo'lib, ularni FB lar bilan adashtirmaslik lozim. Masalan:

Sitata va afforizmlar: to be or not to be thats' the question (Shekspir); A good name is better than precious ointment (Old Testament).

Xalq og'zaki ijodidan epitetlar: the apple of discord, the thread of Ariadne, artful Dodger;

Perifrazalar: white gold- oq oltin; ship of desert-sahro kemasi(tuya);

FB larning yana bir muhim kategorial belgisi ularning turg'unligidir, ya'ni ular doimo quyidagi jihatlarni o'zida mujassamlashtiradi [5;16]:

- domiy yaxlitlik;
- shakliy turg'unlik;
- komponentlar tartibining buzilmasligi;
- grammatik formaning o'zgarmasligi;

Zamonaviy tilshunoslik nuqtai nazaridan FB larni turli xususiyatlariga ko'ra klassifikatsiya qilish mumkin. Ya'ni tilshunoslikga oid asarlarda FB larning etimologik, struktur-semantik, qaysi so'z turkumi bilan ifodalanishiga ko'ra, yasalishiga ko'ra, ma'nosidagi motivatsion pog'onasiga ko'ra turkumlarga ajratib ko'rsatilgan.

FB larning etimologik jihatdan klassifikatsiya qilinganda ularning ikki turi mavjud ekanligi guvohi bo'lamiz: ma'lum bir tilning o'ziga xos FB lar va o'zlashgan FB lar [4;28].

Tilning o'ziga xos FB lar ingliz urf-odatlarini, dini va tarixi bilan bevosita aloqadorlikda rivojlanadi. Shuningdek ularga mashhur ingliz adabiyotlaridan kelib chiqqan so'zlar ham kiritiladi. Masalan: a fool's paradise ("Romeo and Juliet"), the green-eyed monster ("Othello"), murder will out ("Macbeth"), etc. Ingliz tili frazeologiyasida Shekspir asarlaridan o'zlashtirilgan juda ko'plab FB lar mavjud bo'lib, ularni shekspirizmlar deb ham atashadi [6; 32].

Masalan: to the manner born (Hamlet); the seamy side (Othello); to make assurance double sure; to speak daggers (Hamlet)

O'zlashgan FB lar turli xil manbalardan kirib kelgan bo'ladi. Masalan ingliz frazeologiyasida "Injildan" o'zlashgan FB lar salmoqli foizni tashkil qiladi: to cast pearl before swine, the root of all evil, a wolf in sheep's clothin and etc.

Shuningdek, frazeologik fondning anchagina qismi antik mifologiya hamda qadimiy adabiyotlar namunalariga borib taqaladi: the apple of discord, the golden age, the thread of Ariadne, at the greek calends etc.

Ingliz tilida boshqa tillardan hamda ingliz tilining boshqa variantlaridan kirib kelgan frazeologizmlar ham mavjud: let's return to our muttons (fransuzcha revenons à nos moutons), blood and iron (Bismark siyosati mazmuni Blut und Eisen), blue blood, to lose face (xitoy tilidan tiu lien) a green light, bark up the wrong tree, to look like a million dollars, time is money (amerika shevasidan);

Akademik V.V Vinogradov FB larni ma'nosidagi motivatsion o'zgarishlariga ko'ra ya'ni frazmadan yaxlitligicha anglashilgan ma'no bilan uning tarkibidagi leksemalar anglatadigan ma'nolar orasidagi munosabat asosida frazemalarning uch semantik turini farqlaydi [2;61]:

1. Frazeologik butunlik;
2. Frazeologik chatishma;
3. Frazeologik qo'shilma;

Ma'nosi tarkibidagi leksemalarga xos ma'nolar asosida izohlanadigan, shu leksik ma'nolar umumiy maxraji sifatida gavdalanadigan frazema-frazeologik butunlik deyiladi [7;veb sayt]. Masalan: a fish out of water (xijolat, noqulay vaziyatdagi odam) to fall into a rage- (g'azablanmoq); to get on one's nerves (asabiga tegmoq); to play the first fiddle (biror ishda yetakchilik qilmoq)

Frazeologik butunlikda obrazlilik yuqori darajada bo'ladi. Uning komponentlari orasidagi bog'liqlik asoslangan bo'lib, metaforizatsiya yaqqol ko'zga tashlanadi. Frazeologik butunlikning boshqa FB lardan farqlovchi, o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib bular quyidagilar:

-yuqori darajadagi obrazlilik hamda ayrim hollarda so'z birikmalari bilan omonimlik munosabatiga kirishishi;

-alohida komponentlarning semantik butunligi;

-komponentlar tartibiga o'zgartirishlar kiritila olinmasligi;

-boshqa FB lar hamda alohida so'zlar bilan sinonimik munosabatga kirisha olishi;

Ma'nosi tarkibidagi leksemalarga xos ma'nolar asosida izohlanmaydigan, leksemaning leksik ma'nolari hisobga olinmaydigan frazema-frazeologik chatishma deyiladi[7; veb-sayt]. Masalan: to show white feather (qo'rmoq); Kilkenny cats (ashaddiy dushmanlar); at six and sevens (chalkash holatda); to set one's cap at smb (kimnidir maftun qilishga urinmoq);

Frazeologik chatishmaning boshqa frazeologik birliklardan farqli jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ba'zan tarkibida arxaizmlarning qo'llanilishi;

- sintaktik jihatdan yaxlitligi;

- komponentlari tarkibining turg'unligi;

-komponentlar leksik ma'nolarining umuman ahamiyatini yo'qotganligi;

V.V. Vinogradov tahliliga asosan FB larning uchinchi turi bo'lmish frazeologik qo'shilmalar ham turg'un ko'chma ma'noga asoslangan birlik bo'lib, boshqa FB lardan asosiy farqi takibidagi komponentlardan biri, o'z lug'aviy ma'nosida qo'llanilishidir.

Masalan: break a promise (va'dani buzmoq); pay attention(e'tibor bermoq); to be good at smth (biror sohada iqtidorli bo'lmoq); keep a promise(va'dasida turmoq);

Frazeologik birikma tarkibiga o'zgartirishlar kiritilishi mumkinligi sababli erkin birikmalarga yaqin turadi. Ammo shu o'rinda faqat frazeologik birikmalar uchun xarakterli jihatlarni sanab o'tish joiz:

-tarkibida turli semantik-struktur o'zgartirishlar kiritila olinishi;

-komponentlardan biri albatta erkin holatda ishlatilishi;

-ba'zan tarkibida aniqlovchinig ishlatilishi

-komponentlar tartibining o'zgartirila olinishi;[6;185-190]

Ba'zi frazeologiyani keng ma'noda o'rganilishi tarafdorlari FB larning to'rtinchi turini ham farqlab ko'rsatadilar va unga so'zlashuv birliklari hamda qanotli so'zlarni ham kiritadilar. Bu turga maqollar, matallar hamda mashur tilshunoslar va olimlarning afforizmlari ham kiritiladi.

Masalan: East or West home is best; Marriages are made in heaven; Still waters run deep kabilar.

I.B. Arnold ingliz frazeologik birliklarini uch turini farqlagan: set- expressions, semi fixed combinations, free pharses deb ajratilgan birliklar Vinogradov klassifikatsiyasiga to'la mos keladi. Lekin shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, ingliz tili frazeologik fondining asosiy qismini frazeologik butunliklar tashkil qiladi.

Buyuk rus akademigi A.V. Kunin FB larni yasalishiga ko'ra ikki turga ajratadi [5;17]:

1. Erkin birikmalar asosida yasaladigan FBlar;

2. FB lar asosida yasaladigan FB lar;

Hozirgi zamon ingliz tilida keng tarqalgan FB larning aksariyati erkin birikmalar asosida yasalgan bo'lib, ularni o'zini ham bir necha sinflarga ajratish mumkin:

a) Terminologik so'z birikmalarining ma'nolarini o'zgartirish asosida yasaladigan FB lar. Masalan kosmik texnik vositalarga nisbatan ishlatiladigan quyidagi so'z birikmalarining ma'nolari ko'chishi asosida quyidagi frazemalar yasalgan: launched pad-start maydonchasi,ko'chma ma'noda boshlang'ich punkt, link up-kosmik kemalarni tutashtirmoq, frazeologik ma'noda tanishmoq;

b) Erkin so'z birikmalari ma'nosini o'zgartirish asosida yasalgan FB lar: granny farm-qariyalar uyi, Troyan horse-kompyuter programmasiga zarar yetkazish uchun yasalgan kompyuter programmasi;

c) Alliteratsiya asosida yasalgan FB lar: sad sack- falokat oyoq ostida, culture vulture-san'at shaydosi; fudge and nudge-noaniq, mujmal;

d) Undov so'zlar ta'sirchanligini oshirish vositasida yasalgan FB lar: My aunt! Hear! Hear!

e) So'z birikmalarini buzib talaffuz qilish vositasida yasalgan FB lar: odds and ends birikmasi "odd ends" asosida yasalgan;

f) Frazelogik birliklar ma'lum bir so'z birikmasi yoki gapni turli xil holatlarda qo'llash natijasida ham paydo bo'ladi. Masalan "that cock won't fight" erkin birlik sifatida xo'roz urishtirish musobaqalari paytida qo'llanilishi mumkin, ammo u metaforik ma'noda ham turg'un birlik sifatida ishlatiladi;

FB lar yasalishining ikkinchi usuli bo'lmish turg'un birikmalarning o'zidan yangi FB lar hosil qilish quyidagi usullar yordamida amalga oshiriladi:

a) konversiya usulida: to vote with one's feet(fe'l), vote one's feet(ot);

b) grammatik shaklni o'zgartirish vositasida: make hay while the sun shines-to make a while the sun is shining

c) analogiya vositasida: curiosity killed the cat-care killed the cat

d) kontrast vositasida ya'ni ma'lum bir FB ga zid ma'noli yangi birlik hosil bo'lishi natijasida: thin cat-kambag'al odam, fat cat-boyvachcha;

e) maqol va matallarning qisqartirish vositasida- "You can't make a silk purse out of a sow's ear" –"to make a sow's ear"

f) boshqa tillardan FB larning kirib kelishi vositasida ham yangi FB lar yasaladi: "living space" (Nemis tili), "to take the bull by the horns" (lotin tili) [2; 62]

A.V. Kunin ta'limotiga binoan, FB larni struktur-semantik jihatdan tahlil qilganda FB lar to'rt yirik guruhga ajratiladi [2;296]:

1. Nominativ FB lar-ma'lum bir obyekt, harakat, holat, sifatni ifodalab keluvchi FB lardir. A.V. Kunin ushbu birliklarni o'zini ham bir necha turlarga ajratib ko'rsatadi.

a) substantive – a snake in the grass, a bitter pill to swallow;

b) adjective – long in the tooth;

c) adverbial – out of a blue sky, as quick as a flash;

d) predlogli– with an eye to , at the head of.

2. Nominativ-kommunikativ birliklar-asosan fe'lli frazeologik birliklar : to dance on a volcano, to set the Thames on fire, to know which side one's bread is buttered, to make (someone) turn (over) in his grave, to put the hat on smb's misery.

3. Undov so'zli FB lar so'zlovchining emotsional holatini ko'rsatib beruvchi FB lardir. A pretty kettle of fish! Good God! God damn it! Like hell!

4. Kommunikativ FB larga asosan maqol va matallar kiritiladi: An hour in the morning is worth two in the evening; Never say "never"; That's another pair of shoes!

Ingliz tili frazeologiyasida ko'p tilshunoslarni qiziqtirgan yana bir masala FB larning so'z turkumlari bilan ifodalanish masalasidir. Xususan bu borada A.V.Kunin, I.V. Arnold shuningdek P.P.Litvinovlar tadqiqot olib borishgan

I.B. Arnold FB larni strukturasi binoan ya'ni qaysi so'z turkumi sifatida qo'llanilishiga ko'ra klassifikatsiya qilgan tilshunoslardan hisoblanadi. U FB larni bu jihatdan quyidagicha turlarga bo'lib ko'rsatgan[1;368]:

FB lar o'zlarining semantik, funksional, uslubiy va sintaktik xususiyatlariga ko'ra so'z birikmalari, sodda va qo'shma gaplardan ajralib alohida bir turni tashkil etadi, ya'ni FB larda so'z, so'z birikmalari va gapning struktur belgilari neytrallashib, yaxlitlik kasb etadi. Shuning uchun bugungi kunda rivojlanib borayotgan ingliz tilshunosligida turli tipdagi so'z yasash qoliplari, semantik-funksional planda olingan frazeologizmlar orasidagi aloqalar o'rganilishi muhim. Bu esa ingliz tilshunosligi oldida yangi maqsadlarni ochadi. FB lar til egalari ongidagi, oraliq hodisalar sifatida tebranuvchi va noaniq xarakterga ega. L.V. Sherba xuddi ana shu tebranuvchi va noaniq hodisalar tilshunoslarni e'tiborini tortishi zarurligini ta'kidlab o'tgan edi. Afsuski so'z va so'z birikmalari va gap uzoq yillar davomida tilshunoslikning asosiy birliklari sifatida qabul qilib kelindi. Bu esa birinchidan til birliklarining ierarxik (pog'onali) munosabatini chuqur tahlil etmaslikka olib keldi, ikkinchidan esa boshqa til birliklari, jumladan FB lar semantikasi ,funksional-uslubiy xususiyatlari tadqiqqiga soya tashlab turdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1959.
2. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. – Л.,1946.
3. Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс). – М.:Издательство «Высшая школа», 1970.
4. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – Дубна: Феникс+, 2005.
5. Кунин А.В. Основные понятия фразеологии как лингвистической дисциплины и создание англо-русского фразеологического словаря: автореф. дис. д-ра филол. наук – М., 1964.
6. Телия В.Н. О типах и способах фразеобразования (в его коммуникативно-функциональном аспекте описания) // Проблемы русского фразеобразования. – Тула, 1973.
7. Web sayt
8. Khamidovna, N. N. (2022). THE DENOTATION AND CONNOTATION OF A WORD. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4), 382-

388. <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/1242>
9. Khayriddinkizi, K. K. (2021). Strategies of Improving Writing Skill for B1 Learners. INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES, 2, 204–207. Retrieved from <http://mrit.academiascience.org/index.php/mrit/article/view/125>
10. Nazarova Navbahor Ahrorovna. (2022). SEMANTIC PROPERTIES OF ANTHROPONYMS. Indonesian Journal of Innovation Studies, 18. <https://doi.org/10.21070/ijins.v18i.626>
<https://ijins.umsida.ac.id/index.php/ijins/article/view/626>
11. Akramov I. NUTQIMIZDA AFORIZMDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI NIMADA? . buxdu.uz [Internet]. 2022 Jan. 17 [cited 2022 May 27];8(8). Available from:
http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4265
12. Makhmudovich, T. M. ., & O’rinbekovna, U. M. . (2022). COMPARATIVE ANALYSIS OF SOMATIC PHRASEOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. ИЖТИМОЙЙ ФАНЛАРДА ИННОВАЦИЯ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ, 46–49. Retrieved from
<http://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1154>
13. Zarnigor, D. (2021). Phytonymic comparison as a means to create image in poetry. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(9), 693-698.
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=9&article=118>.

РАЗРАБОТКА ПРОГРАММНОГО СРЕДСТВА ДЛЯ ИДЕНТИФИКАЦИИ НОМЕРНЫХ ЗНАКОВ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ НА ОСНОВЕ МЕТОДОВ КОМПЬЮТЕРНОГО ЗРЕНИЯ

Яхшибоев Р.Э., Очилов Т.Д., Сиддиков Б.Н.

*Ташкентский университет информационных технологий имени
Мухаммада ал-Хоразмий*

Аннотация – В данной статье рассмотрено разработка программного средства для идентификации номерных знаков транспортных средств на основе методов компьютерного зрения. Автоматическое распознавание номерных знаков (АРНЗ) играет важную роль в интеллектуальных транспортных системах, которые не только экономят труд, но и повышают эффективность.

В этой ограничении смягчаются рассмотренным эффективным методом для АРНЗ, который состоит из трех основных этапов: 1) предварительная обработка изображений, 2) расположение номерных знаков и 3) распознавание номерных знаков и символов. Целью шага 1 - является удаление шума с изображений и выделение краев изображений. Шаг 2 - извлечь номерной знак из изображения. Шаг 3 - сегментировать и распознавать числа и символы.

Ключевые слова – компьютерная зрения, искусственный интеллект, идентификация, номер, знак, сегментация.

ВВЕДЕНИЕ

В Постановлении Президента Республики Узбекистан от 17 февраля 2021 года «О мерах по созданию условий для оперативного внедрения технологий искусственного интеллекта» ПК-4996 внесен следующий пункт «В сфере транспорта: в процессе контроля локомотивов использование технологий искусственного интеллекта для контроля за их движением и предупреждения машинистов в опасных ситуациях, анализа движения общественного транспорта и определения его оптимальных маршрутов, а также контроля движения вагонов и пробок [1].

Для достижения цели исследования были поставлены следующие задачи:

- Проведение сравнительного анализа алгоритмов идентификации объектов на изображениях
- Разработка методов обучения и методов предварительной обработки для автоматической идентификации номерных знаков транспортных средств.
- Построение сверточной нейронной сети для автоматической идентификации номерных знаков транспортных средств и повышения ее точности.

Компьютерное зрение — это междисциплинарная область, изучающая, как компьютеры могут получать высокоуровневое понимание цифровых изображений или видео. С инженерной точки зрения он стремится понять и автоматизировать задачи, которые может выполнять зрительная система человека [2,3,4].

Задачи компьютерного зрения включают методы захвата, обработки, анализа и понимания цифровых изображений, а также извлечения многомерных данных из реального мира для создания цифровой или символьной информации. Понимание в этом контексте относится к преобразованию визуальных образов (ввод на сетчатку) в представление мира, которое имеет смысл для мыслительных процессов и вызывает соответствующие действия. Это понимание изображения можно рассматривать как извлечение символической информации из данных изображения с использованием моделей, построенных с использованием геометрии, физики, статистики и теории обучения.

Научная дисциплина компьютерного зрения занимается теорией искусственных систем, получающих информацию из изображений. Данные изображения могут принимать различные формы, такие как видеопоследовательность, виды с нескольких камер, многомерные данные трехмерного сканирования или медицинского сканирования. Технологическая дисциплина компьютерного зрения стремится применить свои теории и модели к построению систем компьютерного зрения [14,15,16].

Подобластями компьютерного зрения являются реконструкция сцены, обнаружение объектов, обнаружение событий, видеонаблюдение, обнаружение объектов, оценка 3D-позы, обучение, индексирование, оценка движения, визуальное сопровождение, моделирование 3D-сцены, а также восстановление изображения.

АНАЛИЗ АЛГОРИТМОВ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЕ

В наше время такие понятия, как машинное обучение или искусственный интеллект, развиваются буквально повсеместно, и это не зря, ведь такие технологии на самом деле обеспечивают удивительные достижения в области вычислений. На самом деле, алгоритмы машинного обучения предлагают бесчисленное множество приложений, включая автоматическое определение номерных знаков транспортных средств [17,18]. Следующие строки дают краткое описание этого типа технологии.

- По типу задачи машинного обучения:

- Проблема классификации: при заданном наборе образцов, каждый из которых соответствует определенному классу или категории данного дискретного набора, такие задачи направлены на присвоение каждой выборке

правильной метки класса. Чтобы быть более конкретным, прямым применением этого может быть идентификация животных путем анализа различных изображений.

- Проблема регрессии: этот второй тип решает проблему связывания соответствующих числовых значений или переменных с различными входными выборками. При этом, например, можно измерить расстояние до цели на основе характеристик формы.

- Проблема ассоциации или кластеризации: цель проблем ассоциации или кластеризации состоит в том, чтобы сгруппировать набор экземпляров на основе сходства атрибутов. Так, например, их можно использовать при сегментации изображений.

• Согласно порядку работы алгоритма машинного обучения:

-Контролируемый: такие алгоритмы машинного обучения характеризуются знанием результатов на этапе обучения, как если бы они обучались в присутствии учителя. На самом деле обучающие данные алгоритмов машинного обучения с учителем помечаются классом или известным значением, чтобы они могли учиться на нем и, следовательно, соответствующий класс или метка, когда они позже сталкиваются с тестовым набором, могут оценить значение.

-Неуправляемый: в отличие от предыдущего типа, неуправляемые алгоритмы машинного обучения не имеют никакой информации о результатах на этапе обучения, другими словами, их обучающие данные не размечены. В этом случае целью алгоритмов является выявление неизвестных закономерностей или групп данных путем самостоятельного обучения, чего они достигают, выполняя внутреннюю самооценку по некоторым критериям.

Искусственные нейронные сети. Искусственные нейронные сети (ИНС) представляют собой еще один метод контролируемого машинного обучения. Они получили свое название от реальных нейронных сетей, пучков нейронов и синапсов, обнаруженных в человеческом мозгу, показанных на рис. 1. В целом, они представляют собой мощную, гибкую и шумную систему распознавания образов, сочетающую в себе запоминание и обобщение. Следовательно, их можно использовать для решения множества задач, включая классификацию, регрессию и ассоциацию или кластеризацию [5,6,7]. Однако в этом разделе основное внимание уделяется вопросу классификации применительно к ADRAA.

Рисунок 1: Вид биологической нейронной сети

Они были разработаны примерно в 1950-х годах такими учеными, как Уоррен МакКаллох, Уолтер Питтс или Фрэнк Розенблатт, которые пытались создать вычислительную систему, вдохновленную человеческим мозгом, что привело к рождению искусственных нейронных сетей. Для моделирования искусственных нейронов, основных узлов мозга, они разработали концепцию персептрона и использовали сигналы для моделирования связей между ними, называемых синапсами.

Персептрон — это очень простая математическая функция, которая выдает выходное значение из входных данных посредством серии вычислений. Как видно из общей схемы, показанной на рис. 2, каждая компонента n -мерного входного вектора взвешивается и суммируется, добавляя значение перекоса, и в результате получается функция активации, обеспечивающая выход персептрона. больше вектор, но только двоичное значение, то есть «0» или «1».

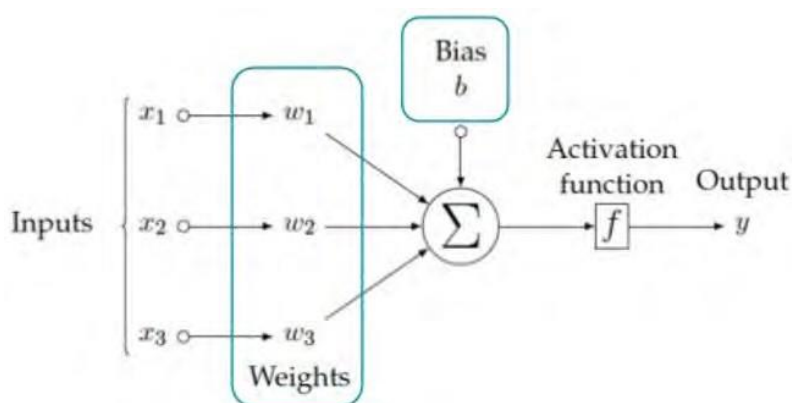

Рисунок 2: Общая схема персептрона

Синий прямоугольник на рис. 2 выделяет параметры, определяющие поведение персептрона, а именно вес и смещение, поэтому важно установить соответствующие значения для обоих. Веса — это действительные числа, которые представляют важность каждого входа для выхода. Что касается

смещения, его можно описать как меру легкости персептрона произвести «1». Чем больше смещение, тем легче получить «1» на выходе.

Однако компонентом, который фактически обеспечивает вывод персептрона, является функция активации. Это предопределенная функция, такая как сигмовидная функция, функция выпрямления или функция знака, которая обеспечивает плавный переход при изменении входных значений, так что небольшое изменение на входе вызывает небольшое изменение на выходе. В заключение, общее поведение воспринимающего может быть оценено математически в уравнении 1.

Например, пусть f будет функцией указателя:

$$y = \text{sign} \left(\sum_{i=0}^n x_i w_i + b \right) \quad (1)$$

Хотя их истинная сила заключается в использовании их в связанных комбинациях, персептроны могут распознавать простые закономерности самостоятельно. Например, они могут по отдельности представлять простые функции, такие как И, ИЛИ, НЕ-И или НЕ-ИЛИ, то есть любую функцию классификации, входы которой линейно разделимы. Однако они не могут представлять нелинейные разделимые функции, такие как исключающее ИЛИ. Чтобы достичь этого, многоуровневые сети персептронов, известные как многослойные персептроны (MLP), составляют популярный класс ИНС с прямой связью.

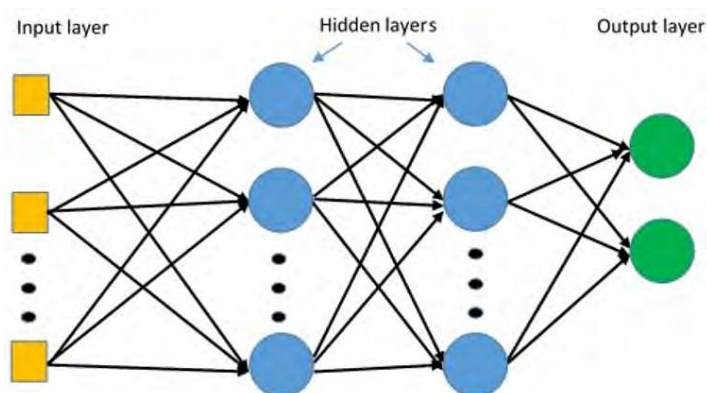

Рисунок 3: Общая схема многослойных персептронов

На рис. 3 показано, что многослойный персептрон состоит из N слоев по M персептронов, каждый из которых полностью связан графически с персептронами следующего слоя. Другими словами, каждый узел уровня N

получает результаты всех M узлов уровня $N-1$. Таким образом, входом в сеть становится вектор числовых признаков, описывающих примеры классификации, а выходом сети является вектор, представляющий результаты классификации. Примером этого выходного вектора для классов А, В и С может быть: $\{1, 0, 0\}$, $\{0, 1, 0\}$, $\{0, 0, 1\}$.

Таким образом, при разработке MLP следует выделить два основных аспекта. Этими аспектами являются количество слоев в сети, которых должно быть не менее трех, и количество скрытых узлов, обычно определяемое экспериментальным путем. Кроме того, как было сказано выше, вес персептронов является основным фактором корректной работы системы. В случае многослойной сети, если функция активации дифференцируема, можно указать ее значение. Кроме того, функция активации также должна обеспечивать выходной сигнал, представляющий собой нелинейную комбинацию входных данных. Обычно используемой функцией, удовлетворяющей обоим условиям, является сигмовидная функция, соответствующая выражению, показанному в уравнении 2.

$$\sigma = 1/(1 + e^{-x}) \quad (2)$$

Используя этот тип функции, алгоритм градиентного спуска MLP можно использовать для обучения нейронных сетей изучению нелинейных функций посредством обратного распространения, что лучше всего подходит для задач классификации. Он так называется потому, что вносит поправки для уменьшения ошибки в обратном направлении, то есть от выходного слоя через каждый скрытый слой к первому скрытому слою. Основные этапы, выполняемые этим методом, следующие.

1. Инициализация весов для малых случайных значений
2. Распространение входных данных
3. Распространение ошибки с обновлением весов и смещений.
4. Состояние завершения, когда ошибка сведена к минимуму или выполнено достаточное количество итераций.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Понимание и сбор необходимых данных: нужно данные для создания системы идентификации номерных знаков. Для этого надо собрать как можно больше изображений номерных знаков.

-Маркировка изображений: для маркировки изображений я использовал инструмент аннотирования изображений LabelImg. Надо загрузить labelImg с GitHub и следовать инструкциям по установке пакета.

После открытия графический интерфейс предложит и щелкнет CreateRectBox, чтобы нарисовать прямоугольную рамку, как показано ниже, и сохранить результат в XML.

-Анализ данных из XML: пример файлов .xml можно увидеть ниже.

После того, как завершается процесс тегирования, необходимо предварительно обработать данные. Поскольку вывод метки представляет собой XML, нам нужны данные в формате массива, чтобы использовать их в процессе обучения. Для этого получаем полезную информацию от метки, которая представляет собой диагональные точки прямоугольного прямоугольника или граничные точки x_{min} , u_{min} , x_{max} , u_{max} соответственно.

Это доступно в формате XML. Итак, нам нужно извлечь данные и сохранить их в любом удобном формате, здесь я буду конвертировать пороговые данные в CSV, а затем конвертировать их в массив с помощью Pandas. Давайте посмотрим, как анализировать данные с помощью Python [8,9,10].

-Анализ данных из XML и преобразование их в формат CSV: во-первых, позвольте мне загрузить все библиотеки, которые я хочу, в этом проекте сразу. Также использована библиотека Python xml.etree для анализа данных из XML, а также для импорта pandas и globs. Использование glob позволяет получить все XML-файлы, созданные ранее во время тегирования.

-Проверка данных: до сих пор мы выполняли ручной процесс, важно проверить, являются ли данные, которые получаем, действительными или нет. Он только проверяет, правильно ли выглядит ограничительная рамка для данного изображения.

Обработка данных. Чтение данных: это очень важный шаг, в этом процессе мы берем каждое изображение и преобразуем его в массив с помощью OpenCV и изменяем размер изображения до 224 x 224, что является размером по умолчанию для предварительно обученной модели трансферного обучения.

После этого нормализуется изображение, просто разделив на максимальное число, так как мы знаем, что максимальное число для 8-битного изображения равно $28 - 1 = 255$. Это потому, что мы делим наше изображение на 255,0. Метод уменьшения массива до максимального значения называется нормализацией (Min-Max Scaler). Нам также необходимо нормализовать наши теги. Потому что выходной диапазон для модели глубокого обучения должен быть между 0 и 1. Чтобы нормализовать метки, нам нужно разделить диагональные точки на ширину и высоту изображения. И, наконец, значения в списке python [11,12,13].

-Создано папки train и test: на следующем шаге мы преобразуем список в массив с помощью Numpy.

Линия передачи модели обнаружения объекта (конвейер). Прогноз: это последний этап обнаружения объекта. На этом этапе мы все объединяем и делаем прогноз для данного изображения.

-Нормализация результата

-Ограничивающая рамка: теперь мы рисуем линию границы в верхней части изображения. Я просто хочу представить две диагональные точки. Давайте воспользуемся этими точками и нарисуем прямоугольную коробку.

-Создание пайплайна: Теперь что нам делать, давайте соберем все воедино и создадим функцию. И представьте это в конце. Наш вывод возвращает координаты изображения и ограничивающей рамки.

Оптическое распознавание символов (OCR). Tesseract OCR: программное обеспечение для оптического распознавания символов (OCR) используется для извлечения текста из изображения. Tesseract OCR имеет API Python и является открытым исходным кодом. Во-первых, мы установим его. Это очень просто и зависит от вашей операционной системы. Руководство по установке и загрузки можно найти здесь.

EasyOCR, как следует из названия, представляет собой пакет Python, который позволяет разработчикам компьютерного зрения легко выполнять оптическое распознавание символов.

- Когда дело доходит до OCR, EasyOCR — это самый простой способ использовать оптическое распознавание символов:

- Пакет EasyOCR можно установить с помощью одной команды pip.

- Зависимости от пакета EasyOCR минимальны, что упрощает настройку среды разработки OCR.

-После установки EasyOCR требуется только один оператор импорта для импорта пакета в ваш проект.

-Оттуда требуется две строки кода для выполнения OCR — одна для инициализации класса Reader, а другая для распознавания изображения с помощью функции чтения текста.

EasyOCR реализован с использованием Python и библиотеки PyTorch. Если у вас есть графический процессор с поддержкой CUDA, библиотека глубокого обучения PyTorch может значительно ускорить распознавание текста и OCR. На момент написания этой статьи EasyOCR может распознавать текст на 58 языках, включая английский, немецкий, хинди, русский и другие! Разработчики EasyOCR планируют в будущем добавить дополнительные языки.

Моя рекомендация начать установку EasyOCR — следовать руководству `pip install opencv` с важной оговоркой:

Убедитесь, что вы устанавливаете `opencv-python`, а не `opencv-contrib-python` в своей виртуальной среде. Кроме того, если у вас есть оба этих пакета в одной среде, это может привести к неожиданным последствиям. Если у вас установлены оба, `pip` вряд ли будет жаловаться, поэтому будьте осторожны и проверяйте с помощью команды `pip Freeze`.

-Ограничения Pytesseract: Tesseract работает лучше всего, когда есть четкая сегментация фонового текста. На практике такие установки очень трудно гарантировать.

Существуют различные причины, по которым Tesseract не может обеспечить хорошее качество вывода, например, фоновый шум. Чем лучше качество изображения (размер, контрастность, яркость), тем лучше результат распознавания. Для улучшения результатов OCR требуется некоторая предварительная обработка, изображения должны быть соответствующим образом масштабированы, иметь максимально возможную контрастность изображения, а текст должен быть выровнен по горизонтали. Tesseract OCR очень мощный, но имеет следующие ограничения.

-Извлечение текста в важной области изображения: сначала мы загружаем наше изображение и преобразуем его в массив. Мы разрезаем наш ограниченный прямоугольник с его координатами.

Очевидно, мы не получили тот текст, который вы хотели, но вы можете получить по крайней мере 90% информации. Это всего лишь пример, и опять же, больше информации, чем лучшего прогноза. Мы подойдем к этому позже. Вот что я понимаю: во-первых, у нас не так много данных для решения этой проблемы, и я добавил почти идентичные наборы данных от других кагглеров, недавно опубликованных в этой теме.

Во-вторых, мне не нравится эта модель, но весь проделанный процесс дал нам возможность понять концепцию, мы создадим другую модель, используя YOLO, и посмотрим, как она сравнится. наши результаты. Во втором посте Tesseract я объяснил некоторые из его основных моментов, но предварительная обработка изображений может быть другой темой, и для этого может даже потребоваться встроить в него ИИ. Итак, теперь я хочу показать вам, как создать простую паутину, а следующим шагом мы начнем с новой модели.

Были получены следующие результаты:

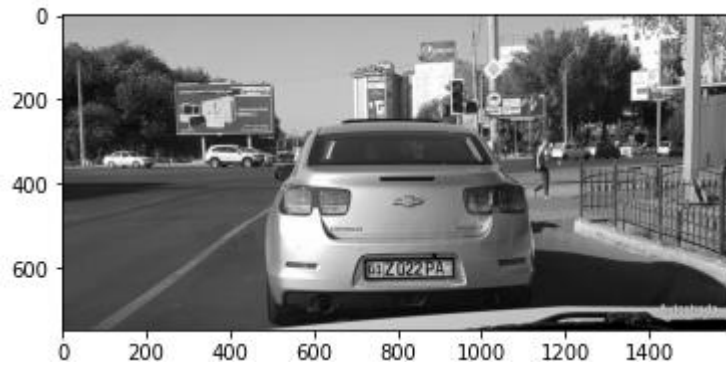

Рисунок 4. Обучение изображение как серое и размытое.

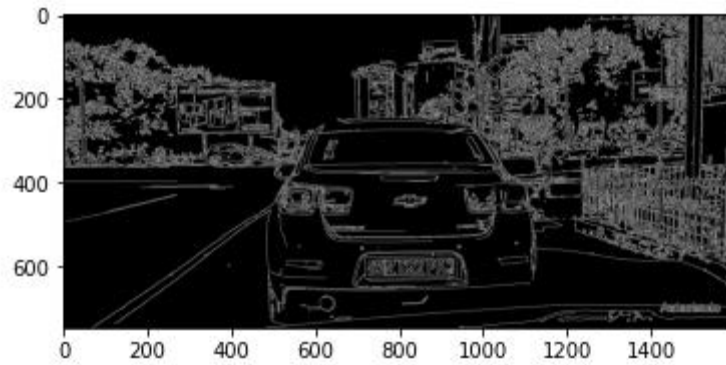

Рисунок 5. Отфильтрование изображение и определите края.

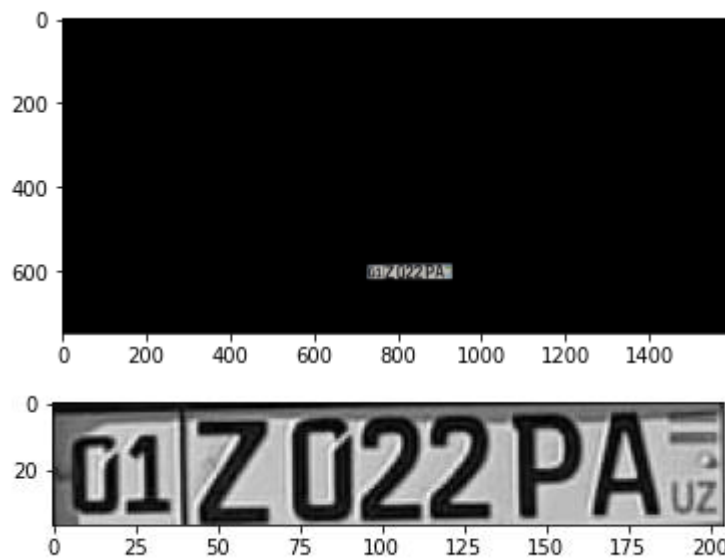

Рисунок 6. Поиск контуры и нанесение маски

`[([[1, 0], [204, 0], [204, 37], [1, 37]], '017022PAu', 0.5281677982497428)]`

Рисунок 7. Окончательный результат.

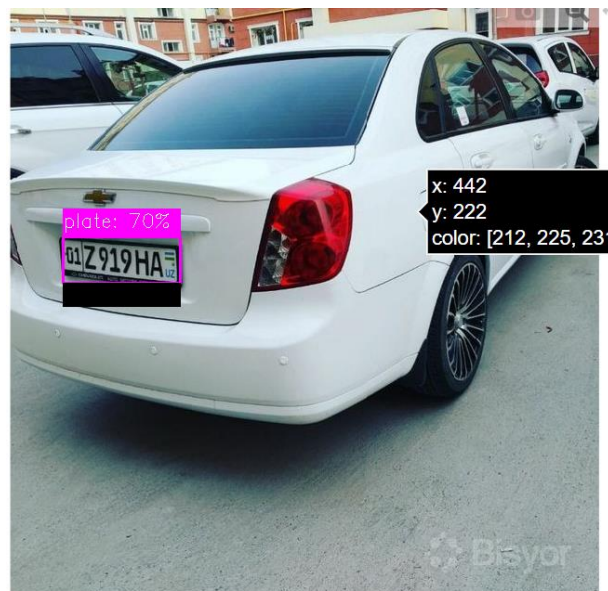

Рисунок 8. Определение критической области через Yolo.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение следует сказать, что в результате данной статьи был разработан программный инструмент для автоматической идентификации номерных знаков автомобилей с помощью компьютерного зрения и достигнуты следующие результаты:

- проведен сравнительный анализ алгоритмов идентификации объектов на изображениях;
- сформирована выборка для определения ALPR и разработаны методы предварительной обработки;
- Построена сверточная нейронная сеть для ALPR и повышена точность модели за счет настройки гиперпараметров;
- Результаты показали, что нейронная сеть, обученная с помощью этой системы, способна работать с почти 90-95-процентной точностью при распознавании номерных знаков на изображениях с низким разрешением.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУР

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida kosmik faoliyatni rivojlantirish to‘g‘risida”gi PF-5806-sonli Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 28-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi
3. Sirojiddin Komolov, Sherzod Rahmatov: Sun'iy intellekt asoslari. Mashinaviy o‘qitish, 2019-yil.
4. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимида киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ /Ш.М. Мирзиёев. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2016. -56 б.
5. Khamzaev J. et al. DRIVER SLEEPINESS DETECTION USING CONVOLUTION NEURAL NETWORK //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS). – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 31-35.
6. Yaxshiboyev R. DEVELOPMENT OF A SOFTWARE AND HARDWARE COMPLEX FOR PRIMARY DIAGNOSTICS BASED ON DEEP MACHINE LEARNING //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS). – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 20-24.
7. Yaxshiboyev R. DEVELOPMENT OF A MODEL OF OBJECT RECOGNITION IN IMAGES BASED ON THE «TRANSFER LEARNING» METHOD //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS). – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 36-41.
8. Yaxshiboyev R., Yaxshiboyeva D. ANALYSIS OF ALGORITHMS FOR PREDICTION AND PRELIMINARY DIAGNOSTICS OF GASTROENTEROLOGICAL DISEASES //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS). – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 49-56.
9. Yaxshiboyev R. E. et al. FORECASTING GROUNDWATER EVAPORATION USING MULTIPLE LINEAR REGRESSION //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 9. – №. 12. – С. 1101-1107.
10. Yakhshibaev R. et al. Development of a mathematical model for balancing the level and device for remote monitoring of groundwater parameters //2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT). – IEEE, 2021. – С. 1-4.

11. Djumanov J. et al. Mathematical model and software package for calculating the balance of information flow //2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT). – IEEE, 2021. – С. 1-6.
12. Gafurjonovich M. V., Yaxshivayevich E. E., Erkinbayevna Y. D. Technologies of Organization of Practical Lessons in the Modern Education System //European Multidisciplinary Journal of Modern Science. – 2022. – Т. 4. – С. 332-336.

Интернет-ресурсы

13. <https://www.upgrad.com/blog/ultimate-guide-to-object-detection-using-deep-learning/>
14. <https://towardsdatascience.com/deep-learning-for-object-detection-a-comprehensive-review-73930816d8d9>
15. <https://bdtechtalks.com/2021/06/21/object-detection-deep-learning/>
16. <https://www.toyota-boshoku.com/global/teambreakthrough/technology/001/>
17. <https://www.theworldcounts.com/challenges/consumption/transport-and-tourism/cars-impact-on-the-environment/story>
18. https://www.ccohs.ca/oshanswers/safety_haz/electrical.html#:~:text=Never%20touch%20the%20vehicle%20or,may%20be%20shocked%20or%20electrocuted.

EARLY SPECULATIONS ABOUT THE ORIGIN OF VARIOUS LANGUAGES

*Alimova Madinabonu Islomjon qizi student of
Uzbekistan State World Languages University
Gmail: bonumadina008@gmail.com*

Annotation: Language is a communication system made up of sounds, words and grammar. The origin of human language is a mystery. Most historians believe that language began 150,000 years ago, and written language 6,000 years ago. When did humans develop language? The theory of language evolution is a controversial topic among scholars such as linguists, archaeologists, biologists and anthropologists. The subject is so controversial that in 1866 the Paris Linguistic Society banned further research on the origin of language. An Approach to Understanding Language Evolution To solve this mystery, scholars have used other methods to speculate on the origin of languages. These measures include: Comparison of language with primates and humans. Research on children's language acquisition. anatomical evolution.

Key words: Evolution, origin, linguistics, synchronization, communication system.

Archaeological evidence. This study is inconclusive and open to interpretation. His two ideas emerged from the research: continuity and discontinuity. Continuity theorists recognize the complexity of language and conclude that language had to evolve like humans. This theory argues that non-verbal forms of communication pre-existed, just as verbal language predates written language. Discontinuity theorists argue almost the opposite. This theory claims that language is spontaneous and unique to humans. Yet another intellectual camp has to do with when and where languages began. Some scholars believe that African languages are a single, spontaneous occurrence. These scholars are monogenetic, sometimes called "native language theories" or "extra-African theories". Polygenetic theorists disagree with this view. As the name suggests, the language originated in several places at different times. Scholars argue that the ancestors of early humans lived elsewhere than Africa, and that each language evolved independently of the others. This concept is supported by various languages that still exist today. Early theories of language development Many theories emerged in the 18th and 19th centuries. The theory comes from famous linguists such as German linguist Max Muller and British evolutionary biologist George Romanes. The theory has been given a whimsical nickname that makes fun of its simplicity. Today, these theories are discredited. The Bow Wow theory states that natural sounds initiate conversations. Early languages began when human ancestors imitated onomatopoeic sounds. Examples include Ribbit, Woof, Meow, and Bang. This theory

does not take into account differences in sounds between languages. The Ding Dong theory suggests that language is intertwined with nature. Early Greek philosophers like Plato and Pythagoras supported this theory because they believed that humans respond to their environment. For example, a round object should have a round mouth shape. Despite the theory's longevity, there is no evidence of a solid, meaningful connection. La La Theory explains that language evolved through song and music. Examples are whistling and buzzing sounds. This theory ignores the rational and complex aspects of language. Before the Linguistic Society of Paris banned discussion, the theory of human language development was ludicrous, to say the least. But modern theories are that he belongs to one of two camps. Continuous or discontinued? A continuum theory of linguistic evolution suggests that human languages must have evolved gradually, starting with the earliest ancestors of humans, with distinct features evolving at different stages until they resembled ours today. It is assumed. On the other hand, non-intensity theory suggests that human languages are far from far away and are likely to appear in human history. This is the result of the gene mutation within the individual, and it may have been inherited from ancestors and ultimately became the dominant skill of the abundant vocabulary. They're certainly imaginative, and have quirky names to match. The philologist and linguist Max Müller published a list of these theories in the mid-nineteenth century. Wow Don Hehehe Yehehehe Waw-wow was the theory that, like lyrebirds, humans began to imitate the sounds and sounds of animals in their surroundings. These sounds were born. The Dindon theory is based on the concept of sound symbolism, small or sharp objects are named in high -vowels, and large or circular objects have round vowels at the end of the word. Poopu believes that the first word has evolved from intermittent lyrics in human natural words. B. Screaming when surprised, or screams of pain. If Ye-he-ho reminds you of the seven dwarfs working in the gem mines, you're not too far off. The language starts with a rhythmical sound created by manual labor, and can synchronize muscle efforts. One of his earlier theories that wasn't on Muller's list anymore was his Ta-ta. This is the idea that primitive people use their tongue to imitate the gestures of the hands, which came from that. For example, if you move your hand up and down to say goodbye, move the tongue in the same way will make the sound of "tata". All of these are interesting theories, but they are almost completely rejected by today's linguists and anthropologists. The fact that human language is even better is the fact that there is no other creature that has developed this ability in the history we know. Our closest relatives, chimpanzees, are not only unable to speak today, they may never speak. Our physical condition not only ensures that we can speak and monkeys cannot, but also our intelligence. Wasoe project for Washoe was a normal chimpanzee raised in a family of humans who taught American Sign Language. Not only did she learn her 350 words, but she also taught her adopted son Lauris some of them. Subsequent Experiments Project Nim sought to

go further by producing more definitive results proving that monkeys have language abilities. Nim was named Nim Chimpsky in honor of Noam Chomsky, who conversely believed that only humans have the ability to develop language. Ultimately, Project Nim wasn't as well-managed as Project Washoe, and Herbert S Terrace, who ran it, gave up on it. He concluded that chimpanzee language use was pragmatic and had not developed the ability to use symbols syntactically. No other natural communication system is like human language. Human language can express thoughts on an unlimited number of topics (the weather, the war, the past, the future, mathematics, gossip, fairy tales, how to fix the sink...). It can be used not just to convey information, but to solicit information (questions) and to give orders. Unlike any other animal communication system, it contains an expression for negation - what is not the case. Every human language has a vocabulary of tens of thousands of words, built up from several dozen speech sounds. Speakers can build an unlimited number of phrases and sentences out of words plus a smallish collection of prefixes and suffixes, and the meanings of sentences are built from the meanings of the individual words. What is still more remarkable is that every normal child learns the whole system from hearing others use it.

References:

1. <https://study.com/learn/lesson/evolution-language-origins-theories.html>
2. <https://www.languageinsight.com/blog/2019/the-origin-of-language-evolutions-greatest-mystery/>
3. Christiansen, Morton H. and Simon Kirby (eds.). 2003. **Language Evolution**. New York: Oxford University Press.
4. Hauser, Marc; Noam Chomsky; and W. Tecumseh Fitch. 2002. **The faculty of language: What is it, who has it, and how did it evolve?** Science 298.1569-79
5. Hurford, James; Michael Studdert-Kennedy; and Chris Knight (eds.). 1998. **Approaches to the Evolution of Language**. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Jackendoff, Ray. 1999. **Some possible stages in the evolution of the language capacity**. Trends in Cognitive Sciences 3.272-79.

O‘ZBEKISTONDA PUL KREDIT SIYOSATI MONETAR SIYOSATNING IQTISODIYOTGA TA’SIRI

Abdumalik Abdurahmonov Abdug`ani o`g`li

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi O‘zbekistonda pul kredit siyosati monetar siyosatning iqtisodiyotga ta’siri. Mamlakatimizda samarali pul-kredit siyosatini olib borishda rivojlangan davlatlarda qo‘llaniladigan tizimlarni tanishtirish va ularning amaliy ahamiyatini asoslashga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy xulosa va tavsiyalarni shakllantirish zarur bo‘lib qoladi. Ushbu tadqiqotda samarali pul-kredit siyosatini o‘rganish bo‘yicha chora-tadbirlar ilmiy asosga ega.

Kalit so‘zlar: pul-kredit siyosati, milliy valyuta, inflyatsiya, valyuta kursi, qayta moliyalashtirish stavkasi, talab qilinadigan rezerv nisbati, ochiq bozor siyosati.

Ayni paytda O‘zbekistonda pul-kredit siyosatini takomillashtirish bilan bog‘liq dolzarb masalalar mavjud. Hozirgi muammolarga pul ta’minotining o‘shirish sur’atlari va milliy valyutaning devalvyatsiya darajasining yuqoriligi, iqtisodiyotga pul ta’minotining past darajasi, tijorat banklarining kreditlari bo‘yicha milliy valyutadagi nisbati yuqori foiz stavkalari kiradi. O‘z navbatida, pul-kredit siyosatini takomillashtirish bilan bog‘liq hozirgi muammolarning ilmiy jihatdan to‘g‘ri echimini topish etakchi pul tushunchalarining tamoyillarini o‘rganish va ularning amaliy ahamiyatini baholashni zarur qiladi.

Monetarizm pullik nazariyasining asoschisi AQShning Chikago universiteti professori, Nobel mukofoti laureati M.Fridmandir. M.Fridman iqtisodiy adabiyotlarda birinchi bo‘lib pul ta’minotining yillik o‘shirishni qat’iy indikator sifatida belgilash va unga erishish jarayonini Markaziy bank tomonidan nazorat ob’ekti qilib qo‘yish zarurligini ilmiy asoslab berdi. Uning xulosasiga ko‘ra, pul ta’minotining o‘shirish yakuniy mahsulot narxining uzoq muddat davomida barqaror o‘shirishga asoslanishi kerak.

Keynsning fikricha, foiz stavkasi pul tushunchasida muhim rol o‘ynaydi va foiz stavkalariga ta’sir ko‘rsatish orqali ishsizlik va iqtisodiy o‘shirishga bevosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. J.Keyns taklif etgan pul muomalasining translyatsiya mexanizmi uch bosqichdan iborat:

- birinchi bosqich: pul ta’minoti-foiz stavkasi;
- ikkinchi bosqich: pul ta’minoti -foiz stavkasi - investitsiya;

uchinchi bosqich: pul ta’minoti - foiz stavkasi - investitsiya - milliy daromad.

J.Keynsning translyatsiya mexanizmiga ko‘ra, firmalar va firmalar foiz stavkalari tushishi bilan rejadagi investitsiyalarini ko‘paytiradilar, bu esa

inventarlarning kutilmagan iste'mol qilinishiga olib keladi, rejadagi xarajatlarning umumiy miqdori bilan bir qatorda, firmalar va kompaniyalar ishlab chiqarishni shunday sharoitlarda ko'paytiradilar, natijada milliy daromad ko'payadi.

F.Mishkinning so'zlariga ko'ra, Markaziy bankning ochiq bozordagi operatsiyalari quyidagi afzalliklarga ega:

- ochiq bozor operatsiyalari FZT tashabbusi bilan amalga oshiriladi va uning hajmi FZT tomonidan boshqariladi, diskont operatsiyalarini amalga oshirishda bunday nazorat yo'q;

- ochiq bozor operatsiyalarining yuqori darajada moslashuvchanligi, ularning hajmi istalgan vaqtda o'zgartirilishi mumkin;

- ochiq bozor operatsiyalari oson o'zgaruvchanlik mazmuniga ega, agar FZT ushbu operatsiyalarni amalga oshirishda xatoga yo'l qo'ygan bo'lsa, u tezda operatsiyani bekor qilishi mumkin.

T.Bobakulovning pul agregati M2 ning o'sish sur'ati Respublika Markaziy bankining pul-kredit siyosati ko'rsatkichi sifatida tanlanishi lozim degan xulosasi quyidagi faktlarga asoslanadi:

- Pul-kredit siyosatining ko'rsatkichi sifatida pul ta'minoti o'sishidan foydalanishning huquqiy bazasi mavjudligi

- Markaziy bankning pul ta'minotiga pul bazasi orqali bevosita ta'sir o'tkazish imkoniyati;

Inflyatsiyaning strukturadagi etakchi omili pulsiz omillarning og'irligi, asosiy inflyatsiya darajasining inflyatsiyani targetlash jarayonida ishlatilmasligi.

O'zbekiston Respublikasining "Markaziy bank to'g'risida"gi yangi Qonuniga muvofiq, Markaziy bankning pul-kredit siyosatining strategik maqsadlari inflyatsiyaga qarshi kurashish, mamlakat bank tizimi va to'lov tizimlarining barqarorligini ta'minlash bo'lsa, inflyatsion maqsadlar va pul ta'minotining o'sish sur'atlari pul-kredit siyosatining taktik maqsadlari hisoblanadi.

Tadqiqotni o'tkazishda induksiya va deduksiya, trend tahlili va ekspert baholash usullari qo'llanildi.

O'zbekiston Respublikasida milliy valyutaning davom etayotgan devalivatsiyasi, inflyatsiyaning nisbatan yuqori darajasi, iqtisodiyotga pul tushinishning yuqori darajasi monetar tushunchalarning amaliy ahamiyatini baholashda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan muhim omillardir.

Yetakchi pul tushunchalarining bir qator tamoyillari amalda qo'rildi. Ayniqsa, monetarizmning pul muomalasi nazariyasining pul ta'minotining o'sish sur'atlarini boshqarish prinsipi dunyoning ko'pgina davlatlarida pul muomalasining taktik maqsadi sifatida ishlatiladi.

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining pul-kredit salohiyatining past darajada bo‘lishi kengaytirilgan pul-kredit siyosatini amalga oshirishni zarurat qilib qo‘yadi.

2020 yil 1 dekabr holatiga ko‘ra, mamlakat korxonalarida o‘rtasida jami debital daromadlar hajmi 120,5 trln so‘mni tashkil etdi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan pul-kredit siyosatini takomillashtirishdagi yana bir muhim masala – bu talab qilinadigan rezervlarning yuqori darajasidir.

Markaziy bank tomonidan tijorat banklarining chet el valyutasidagi depozitlari uchun belgilangan rezerv talabi 14%ni tashkil etadi. Bu juda yuqori kurs bo‘lib, uning ustiga xorijiy valyutadagi omonatlar uchun zarur bo‘lgan rezervlar miqdori milliy valyuta kursi bo‘yicha so‘mga aylantiriladi va "Nostro" so‘mdagi banklarning vakillik hisob varag‘idan chiqarildi. Natijada tijorat banklarining likvidlikligiga kuchli nojo‘ya ta‘sir ko‘rsatmoqda. Tijorat banklarining likvidlikligi.

Kerakli rezervlar miqdori tijorat banklarining korrespondentlik hisobida qoldirilishi mumkin

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki to‘g‘risida Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi: No 03/19/582/4014.
2. Fridmen, M. (1999). *Esli by dengi zagovorili...* Per. s angl. (b.113-114). Moskva: I
3. Keynes, Dj.M. (1999). *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg.* Per. s angl. (p.352). Moscow: Gelios ARV.
4. Мишкин, Ф.С. (2013). *Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков.* Пер. с англ. (п.485). Moscow: ООО «I.D. Williams».
5. Taylor, J. (1993). *The Robustness and Efficiency of Monetary Policy Rules as Guidelines for InterestRate Setting by European Central Bank.* Journal of Monetary Economics, Vol. 43. Issues, b. 655-679.

MUSIQANING HAYOTIMIZDAGI O'RNI

Zumradxon Astanova Toxirovna
FarDU San'atshunoslik fakulteti
Musiqqa ta'limi va san'at yo'nalishi
2-bosqich magistranti
E-mail: zumradastanova@gmail.com

Annotatsiya: Inson kamolotida uning ko'pchilik narsalarga zarurati tug'iladi. Deylik kundalik sharoitidagi zaruriyatlari: u aqliy mehnat bilan shug'ullangandan keyin dam olib xordiq chiqarmog'i, odatiy 3 uch mahallik tamaddi qilmog'i, shu jumladan jismoniy mehnat bilan ham shug'illanmog'i lozim. Ulardan tashqari inson aqliy salohiyatini, ma'naviyatini chiniqtirishda va boyitishda ko'proq o'qishi, baxsli mavzularda ko'proq muloqot qilmog'i kerak. Insonning yana bir ajib qirrali tomoni borki, u ham ozuqaga muxtoj bo'ladi. Bu uning ruhiy holati, ruhiy tomoni hisoblanadi. Ruhiyat insoning ko'pgina imkoniyatlarini namoyon bo'la olishida va o'ziga bo'lgan ishonchini ta'minlashida eng muhim tomonlardan biri. Odamning barcha mavhum his tuyg'ulari uning ruhiyati asosida kelib chiqadi. Ruhiyatning ozuqasi esa bevosita musiqqa hisoblanadi.

Kalit so'zlar: musiqqa, san'at, madaniyat, hayot, inson, marosim

Аннотация: В зрелом возрасте человек нуждается во многом. Скажем, его потребности в повседневной жизни: он должен отдыхать и расслабляться после занятий умственным трудом, питаться привычным трехразовым питанием, включая физическую работу. Помимо них, человек должен больше читать, больше общаться на интересные темы, чтобы тренировать и обогащать свои умственные способности и духовность. Есть еще один странный аспект человека, который также нуждается в подпитке. Это его душевное состояние, его ментальная сторона. Ментальность является одним из важнейших аспектов способности человека проявить свои многочисленные потенциалы и обеспечить его уверенность в себе. Все абстрактные чувства человека берут начало из его психики. Музыка – это пища души.

Ключевые слова: музыка, искусство, культура, быт, человек, ритуал.

Annotation: In human perfection there is a need for many things. Suppose he has the necessities of daily life: he must rest after mental work, eat the usual three or three meals a day, including physical labor. In addition, one should read more in order to strengthen and enrich one's mental capacity and spirituality, and communicate more on controversial topics. There is another aspect of human beings that needs food. This is his state of mind, his mental side. Spirituality is one of the most important aspects of a

person's ability to express his many potential and self-confidence. All abstract human emotions are based on his psyche. The food of the soul is direct music.

Keywords: music, art, culture, life, man, ceremony.

Musiqa – san'at turlaridan biridir. Rassomchilik, me'morchilik, teatr va boshqa san'at turlari bilan bir qatorda musiqa inson hayotida muhim o'rin tutadi. Musiqa san'ati asarlari ma'naviy boyliklar hisoblanadi va kishilarga estetik zavq beradi, ularga ma'naviy ozuqa bo'ladi va estetik didini tarbiyalaydi. Musiqa inson hayoti davomida unga doimo hamrohdir. Musiqa sadolari ostida qilingan mehnat unumli, musiqa bilan olingan dam maroqli bo'ladi. Kishilarning bayramlari, to'y-tomoshalari ham, fojiali motam marosimlari ham musiqa bilan o'tadi. Musiqa san'ati juda qadimda paydo bo'lgan. Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida yashagan odamlar tabiatdagi musiqiy va shovqin tovushlarni farqlay bilganlar, kuylashni o'rganganlar, dastlabki cholg'u sozlarini yaratganlar. Hozirgi kungacha bu sozlar takomillashgan, ulardagi ijro uslublari ham rivojlanib boyigan. Xalq orasidagi musiqiy qobiliyatlarga ega bo'lgan kishilar ajoyib musiqa asarlari yaratib musiqa san'atini boyitganlar. Musiqa san'ati paydo bo'lgandan boshlab bugungi kungacha ikki yo'nalishda rivojlangan, degan fikr o'rinli. Birinchi yo'nalish – xalq musiqiy ijodi. Ikkinchi yo'nalish – kompozitorlik ijodi. Qadimda xalq orasida xonanda va sozandalar yashagan. Ular kuy va qo'shiqlar yaratganlar. Bu asarlar nota yozuvi bo'lmaganligi sababli og'izdan-og'izga o'tib bizgacha etib kelgan. Kim yaratganligi noma'lum bo'lgani sababli bu asarlarni xalq musiqiy ijodining mahsuli deyiladi. Ma'lumki yaratuvchanlik, ijod, insonga xos fazilatdir. Har bir avlod kuy va qo'shiqlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritgani uchun bu asarlar xalqniki degan fikr asoslidir. Kompozitorlik ijodi nota yozuvi paydo bo'lgandan so'ng rivojlangan. Kompozitorlar o'z asarlarini nota bilan yozadilar. Bu erda muallif aniq bo'lgani sabab ularning asarlari xalq musiqiy ijodi namunalaridan alohida turadi. Har bir san'at turining o'z janrlari bo'lgani kabi musiqa san'atining ham o'z janrlari bor. «Janr» so'zi frantsuzcha bo'lib «san'at asarining turi» degan ma'noni bildiradi. Masalan, rassomchilikda portret, natyurmort, peyzaj kabi janrlar bor. Musiqa san'ati janrlari ikki xil:

1. Xalq musiqiya ijodi janrlari.
2. Kompozitorlik ijodi janrlari.

Masalan o'zbek musiqasida xalq musiqiya ijodi janrlari quydagilardir: qo'shiq, maqomlar, dostonlar, katta ashula va boshqalar. Kompozitorlik ijodi janrlariga quyidagilar kiradi: opera, balet, simfoniya, sonata va boshqalar. Xalq musiqiya ijodi va kompozitorlik ijodini solishtirganda xalq ijodi balandroq turishini e'tirof etish zarur. Xalq ijodi doimiy Ravishda kompozitorlarga namuna bo'lib kelgan. Kompozitorlik ijodi xalq musiqiy merosi namunalari ta'sirida rivojlangan. Har bir xalqning o'z musiqiya san'ati bor. Boshqa san'at turlari bilan bir qatorda musiqa ham xalq ma'naviy

taraqqiyotining ko'zgusi hisoblanadi. Musiqa san'ati asarlarida xalqning hayoti, turli davrlardagi ijtimoiy turmushi, urf-odatlarini, din-diyonati, axloqi haqidagi qarashlar o'z aksini topgan.

Musiqa qachon va qayerda paydo bo'lgan? Uning shakllanishi va rivojlanishi qanday kechgan? Musiqa san'atining yuzaga kelishida qanday omillar muhim ahamiyatga ega bo'lgan? Shu kabi savollar azaldan insoniyatni qiziqtirgani ma'lum. Turli xalqlarda bu borada xilma-xil rivoyat va afsonalar, og'zaki ijod turida ertak va dostonlar shakllangan. Musiqa san'ati yaratgan parvardigorning qudrati ila bu olamda paydo bo'ldi degan birlamchi g'oyalar ham ilgari surilgan. Yunon mifologiyasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularni nuqtai nazarida musiqa bu ilohiyot bo'lib, u bilan xudolarni ulug'lashda va ularga hamdu sanolarini musiqa (qo'shiq) orqali ifodalashgan. Masalan, «peana» va «noma»-Apallon, «parfenii» va «yupingi»-Artemida, «difiramb», «iobakx» va «fallik»-Dionis, «iula»-Demetra, «metroa»-Kibela va yana bir qator hudolar sharafiga ijro etilgan qo'shiqlar mavjud bo'lgan. Undan tashqari alohida musiqa xudolari ham bo'lgan. Osiyo mintaqamizda esa musiqa tabobatning bir bo'lgi sifatida qaralgan degan taxminlar ham bor. Shamanlar har xil chiltonlaru dutorsimon musiqiy asboblar ijro etib odamlar ichiga kirgan ins-u jinlarni qaytarishgan. Demak musiqa insoniyat bilan necha asrlardan beri hamrohlikda kelmoqda. Insoniyatning dunyo qarashi tafakkuri boyigani sari uning musiqasi ham o'zgarib bordi. Har bir zamonda insoniyat musiqani o'ziga moslashtirib keldi. Shuning uchun musiqani har kim o'zicha har xil tushunadi. Kimdir uchun musiqa bu oddiy tovushlar yig'indisi, kimdirlar uchun esa fizik xodisa namunasi, kimdir uchun hayotini ajralmas bir qismi bo'lib xizmat qiladi Uning hayotimizdagi o'rni beqiyos. Musiqani eshitmaydigan uni tinglamaydigan odam bo'lmaydi mening nazarimda. Sababi hech bir qalb yo'qki musiqa uning eshiklarini ochib kira olmagan bo'lsa. Inson suvga tashna bo'lgani kabi uning ruhi ham musiqaga tashna bo'ladi. Bu insonning o'ziga sezilishi yoki sezilmasligi ham mumkin. U jismoniy hamda aqliy mehnatdan keyin insonga ketgan ruhiy energiya ba'zasi to'ldirib, asab tizimini tinchlantirish xususiyatiga ega. Bu hususiyat nafaqat insoniyatga balki hayvonot olami vakillariga ham o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Qadimda odamlar yirtqich hamda yovvoyi hayvonlarni ovlashda va ularni qo'lga o'rgatishda ham musiqa sadolaridan foydalanishgan. Musiqani yana bir xususiyati borki u bevosita odamni raqsga tushishga undaydi. Agar musiqa quloqni qiyomatga keltirgudek bo'lsa u odamni vahimaga, qo'rquvga solib qo'yadi. Buyuk Sarkarda sohibqiron Amir Temur bobomiz ham yurishlarida karnaychi va nog'orochilarni va zarbli cholg'uchilarni o'zi bilan olib yurgan, yurish qilayotgan hududiga dastlab erta tongda musiqachilarni yuborgan, ular quloqni qiyomatga keltirib odamlarda vahimani uyg'otgan, bundan qal'a ichkarisidagilar gangib qolgan, ruhiy zarba olgan qo'shin tabiiyki jangga kirisha olmagan. Sohibqiron esa kam yo'qotishlar evaziga o'lkalarni qo'lga kiritgan.

Ilk musiqa namunalari ham insonning mehnat faoliyati asosida kelib chiqqan. Undan tashqari har xil marosimlarda ham musiqa yetakchi o'rinda bo'lgan. Hozir ham hech bir udum va marosimlarimiz musiqa sadolarisiz o'tmaydi. Misol uchun to'y marosimlari, udum va an'analar, turli bayramlarimiz musiqa sadolarisiz o'tmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jahon musiqa tarixi fanidan o'quv qo'llanma: G'arb musiqa san'atining XVIII asrgacha shakillanish va rivojlanish davri/ G. va R. Tursunova - Toshkent 2017
2. O'zbek musiqa tarixi/ T. E. Solomonova - Toshkent "O'qituvchi" 1891
3. Doston navolari/ B. Matyoqubov - Toshkent 2009
4. Mahkamova, S. R. (2021). MAKTAB O'QUVCHILARIDA MUSIQA MADANIYATI DARSLARINING INTEGRALLASHUVI. Scientific progress, 1(5).
5. Xalilova, M. M. (2021). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA MUSIQA TALIM TARBIYASINING DOLZARBLIGI. Scientific progress, 1(5).
6. Mahkamova, S. R., & Shahzod, G. (2021). O 'QUVCHILAR TARBIYASIDA MUSIQA FANINING TUTGAN O 'RNI. Scientific progress, 1(5).
7. Mahkamova, S. R., & Obidova, S. P. (2021). MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA BOLALARNI MUSIQIY TARBIYALASH VA TA'LIM BERISH. Scientific progress, 1(3).

**«MUSIQA DARSLARIDA FANLARARO ALOQADORLIKNI
TASHKIL QILISH»**

Zumradxon Astanova Toxirovna
FarDU san'atshunoslik fakulteti
Musiqa ta'limi va san'at
Yo'nalishi 2-bosqich magistranti
E-mail: zumradastanova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada musiqa talimi jarayonida o'qitish metodlari mazmunida fanlar aloqadorligiga oid manbaalardan foydalanishning dars sifati va samaradorligiga ijobiy ta'sir xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Musiqa madaniyati, dars, metod, suhbat, hikoya, tushuntirish ko'rgazmalilik, amaliy o'qitish, taqqoslash.

Аннотация: В статье рассматривается положительное влияние использования источников, связанных с взаимосвязью предметов, в содержании методики обучения в процессе музыкального образования на качество и эффективность урока.

Ключевые слова: Музыкальная культура, урок, прием, беседа, рассказ, объяснительная демонстрация, практическое обучение, сравнение.

Annotation: The article considers the positive impact of the use of sources related to the content of teaching methods in the process of music education on the quality and effectiveness of lessons.

Keywords: Musical culture, lesson, method, conversation, story, explanatory demonstration, practical exercises, comparison.

Umumta'lim maktablarida o'qitiladigan «musiqa madaniyati» fani o'zining spetsifik tuzilish xususiyatlari, ifodaviyligi, tabiatiga ko'ra bir qator fanlar (ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, musiqiy) va san'at turlari (raqs, tasviriy san'at) bilan o'zaro bog'liqlik va o'qitish predmetiga ko'ra umumiy qonuniyatlariga aloqadorlikni o'zida mujassam etadi. Bu esa o'z navbatida musiqa darslarini tashkil etish, uni yuqori darajada sifatli va muvaffaqiyatli kechishini ta'minlashga erishish uchun fanlararo aloqadorlik imkoniyatlaridan, musiqiy fanlarni o'zaro bog'langanlik komponentlaridan oqilona va o'z o'rnida foydalanish ehtiyojini vujudga keltiradi. Musiqa o'qitish metodikasi va pedagogikasi ta'lim va tarbiya jarayonida qo'llaniladigan eng ilg'or, ta'sirchan, amaliyotda sinalgan va samarali natijalar bergan metod va vositalardan foydalanishni ta'lim mazmuni va sifat darajasini belgilashda muhim omil hisoblanadi. Ta'lim tizimiga yangi-yangi pedagogik, innovatsion o'qitish texnologiyalarini kirib kelishi, fan-texnika sohasidagi shiddatli o'zgarishlar ta'lim sohasida ham o'ziga xos yangilanishlarni taqozo etmoqda. Ta'limning barcha bo'g'inlarida bo'lgani kabi maktab ta'limida ham musiqa

darslarini tashkil etish va o'qitishda har bir sinf, darsining har bir faoliyatida aynan bir xil bo'lmagan usul va metodlardan ustalik bilan foydalanish, darslarning noan'anaviylik va ta'sirchanligiga birlamchi e'tibor qaratish davr talabidir. Shunday ekan, umumta'lim maktablaridagi «musiqa madaniyati» fanini o'qitishda ham ilg'or pedagogik texnologiyalar, noan'anaviy o'qitish metodlari bilan birga pedagogika nazariyaning umumiy, xususiy, og'zaki, ko'rgazmali, amaliy, o'yin, taqqoslash, musiqiy uquvi bo'sh bo'lgan bolalar bilan ishlash, baholash va rag'batlantirish metodlaridan o'z o'rnida foydalanish kerak bo'ladi. Respublikamizda musiqa pedagogikasi yo'nalishida izlanishlar olib borgan yetuk olimlarning ilmiy tadqiqotlarida zamonaviy musiqa o'qituvchisining professional tayyorgarlik darajasiga qo'yilayotgan talablar xususiy metodlardan muvaffaqiyatli foydalanish jarayonida ijobiy yechim topishi mumkinligi ilmiy asoslab berilgan. «Musiqa madaniyati» darslarida fanning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur anglagan holda, uning amaliy va ijodiy ijrochilik bilan bog'liq vazifalarini, yil, chorak mavzulari doirasida darsliklarga kiritilgan musiqa nazariyasi, tarixi, vokal, xor ijrochiligiga oid bilim, ko'nikma va malakalarni o'quvchilarda shakllantirish va mustahkamlashda, shuningdek, o'quvchilarni musiqiy-nazariy bilimlarini o'zlashtirishlari jarayonida boshqa fanlarga oid bilimlarga murojaat qilish, izlanishga undovchi metod xususiy metoddir. Aynan ta'kidlab o'tilgan metodlar orqali musiqa darslarini fanlararo aloqadorlikda tashkil etishning turli shakl, usul va vositalarini qo'llash mumkin. Bir soatlik dars jarayonida ta'lim berishning bir necha xil usullarini qo'llash oqibatida o'quvchi hech bo'lmaganda biror bir faoliyatga va uslubga o'zini munosabatini bildiradi, qiziqishini namoyon qiladi yoki ayrim tushunmagan holatlarga oydinlik kiritish yuzasidan savollar bilan murojaat qilishi mumkin. Natijada o'quvchida darsga, yoki o'rganilayotgan mavzuga bo'lgan munosabat, o'rganish va bilish faoliyatiga xohish-istak kuchayadi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, agar o'quvchida musiqa san'atining biror-bir turiga qiziqish paydo bo'lsa, u darslarga ham o'zicha tayyorgarlik ko'ra boshlaydi, musiqa darslari bo'lishini kutadi, o'zini namoyon qilish, bilganlarini amalda ko'rsatish bilan ko'pchilik oldida g'ururlanish istagi bilan bog'liq kechinmalar paydo bo'ladi. Dars davomida qo'llaniladigan metodlar mavzunini o'quvchilarga yetkazish maqsadiga yo'naltirilgan va turli manbalardan olingan dalillarga asoslangan bo'lishi darslarni fanlararo aloqadorlikda tashkil etishda ko'proq ta'sirchanlik kasb etadi. Mana shunday metodlar jumlasiga kiruvchi bir qator metodlar haqida batafsilroq to'xtalib o'tamiz:

1. Hikoya qilish metodi. Bu metod musiqa o'qituvchisining musiqa asari haqidagi jonli, emotsional, yorqin hayotiy voqealar va aniq tarixiy dalillar, adabiy-badiiy lavhalar asosiga qurilgan bayon bo'lib, uni qo'llashdan maqsad o'quvchilarni musiqa asari, janri, uning ijro uslubi bilan an'anaviylik jihatlari, badiiy-g'oyaviy mazmuni, qanday holatda, kimlar tomonidan qanday tartibda ijro etilishi, mohir

ijrochilari va mualliflari haqida chuqur va to'laqonli ma'lumotlar bilan tanishtirishni ko'zda tutadi.

Hikoya metodi yordamida o'qituvchi o'zbek musiqa madaniyatining rivojlanishi va tarixiy ildizlari haqida boy tarixiy materiallarga tayangan holda muhim ma'lumotlarni berishi mumkin. Bu o'rinda O'rta Osiyo xalqlarining qadimgi davrlardan to shu kungacha bo'lgan taraqqiyot bosqichlari, eng qadimgi madaniy yodgorliklar – «Avesto», Yunon-Baqtriya davlati, Zardushtiylar davri, Qadimgi Xorazm davlatlari davridagi, Kushonlar sulolasi, qadimgi Farg'ona, Qang' davlatlari vaqtidagi madaniyat, san'at, qo'shiqchilik janrlari haqidagi tarixiy materiallarga tayangan holda ma'lumotlar berish o'z o'rnida musiqa darsini tarix fani bilan aloqadorlikda tashkil etish imkonini beradi. O'quvchilar O'rta Osiyo zaminida yetishib chiqqan va jahon fani, madaniyati, shu jumladan, musiqa san'ati, musiqa ilmi rivojiga ulkan hissa qo'shgan va xizmatlari butun dunyoda e'tirof etilgan buyuk ajdodlarimiz, alloma-olimlar haqida bilishlari shart. Shunday ekan, buyuk faylasuf, qomusiy olim, o'z navbatida musiqa ilmi rivojiga ulkan hissa qo'shgan Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abdulqodir Marog'iy, Az-Zamaxshariy, Darvish Ali Changiy, Abdurahmon Jomiy, Kavkabiyy kabi mutafakkirlarning ilm fan sohasidagi buyuk xizmatlari bilan birga ularning musiqa nazariyasi, cholg'u sozlari, musiqiy tovushlar tuzilishi xususiyatlari haqidagi asarlari to'g'risidagi ma'lumotlarni tibbiyot, matematika, geografiya, adabiyot va boshqa fanlar sohasidagi kashfiyotlariga bog'lab tushuntirish yoki shu fanlar bo'yicha mavjud qo'shimcha materiallarga, ma'lumotlarga tayangan holda hikoya qilinishi mumkin. Hikoyalar ayrim ijodkorlar hayoti va faoliyati haqida, o'zbek milliy musiqa madaniyatida alohida o'rin tutuvchi asarlar (ular zamonaviy asarlar yoki kompozitorlar ijodi haqida ham bo'lishi mumkin), dostonlar, maqom san'ati, folklor ijodiyoti haqida bo'lishi mumkin.

2. Suhbat metodi ham didaktikaning eng ta'sirchan uslublaridan hisoblanadi. Bu jarayon o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi dialog shakldagi faoliyatdan iborat bo'ladi. Musiqa asarining mavzusiga ko'ra darslikda berilgan o'quv materiali bilan birga uning boshqa fanlar bilan aloqador (masalan, tabiat, hayvonot olami, adabiyot, tarix, ekologiya, ona tili va hokazo) ma'lumotlarni misol keltirish, o'quvchilarga savollar bilan murojaat qilish, asarlarga tavsif berish, g'oyaviy badiiy mazmunini,

Nazariy jihatdan tuzilishi, janr xususiyatlarini tahlil qilish, ko'rgazmali vositalardan foydalanib, o'quvchilarni mustaqil fikrlashlariga qulay sharoit yaratiladi. O'quvchilar bu jarayonda faol qatnashadilar, o'z fikr mulohazalarini bildirishga harakat qilishadi. Masalan, o'qituvchi o'zbek musiqasining mahalliy uslublari bo'yicha o'quvchilar bilan suhbat o'tkazar ekan Buxoro-Samarqand, Farg'ona-Toshkent, Surxandaryo-Qashqadaryo yoki Xorazm uslubini bir qator fanlarga oid o'rganilishi xususiyatlarini e'tiborga olishi kerak. Avvalo, ushbu hududlarda yashovchi xalq, elatlarni etnografiyasi, tili (shevasi), tarixi, kiyinish madaniyati, musiqa cholg'ulari,

o'ziga xos raqs uslublari haqidagi ma'lumotlarga tayanishi zarur. Bu kabi mavzulardagi darslarni tashkil etishda musiqa tartixi, folklorshunoslik (dostonchilik, baxshichilik, xalq musiqasining ommaviy janrlari), adabiyotshunoslik, ona tili, geografiyaga oid materiallardan foydalanish yaxshi natija beradi.

3. Tushuntirish metodi. Bu asosan nazariy ma'lumotlarni berishda qo'llanadi. Musiqa savodi bo'yicha bilimlarni yetkazishda fizika (tovush va tovushning fizik xossalari, ovoz kuchi, tembri, tovush amplitudasi va hokazo) matematik o'lchovlar, notalar cho'zimlarini turkumlanishiga bog'lab tushuntirish ma'lumotlarni o'quvchilar tomonidan oson o'zlashtirilishiga yordam beradi. Musiqa alohida fan sifatida e'tirof etilguncha matematika ilmining tarkibiy qismi sifatida o'rganilganligi tarixdan ma'lum. Tarixning guvohlik berishicha buyuk allomalar Muso Al Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, Mirzo Ulug'bek, arab olimi Al Kindiylarning matematika, falsafa, falakiyotga oid asarlarida musiqaning nazariy tamoyillarini yoritish uchun maxsus bo'limlar ajratilgan. Masalaga mantiqan yondashganda ham musiqaning nazariy asosi bo'lgan tovushlar cho'zimi, ritmik tuzilishi, ton tuzilishi, o'lchamlari, hissalarini ijro etishdagi vaqt hajmi, barchasi aniq matematik hisoblarga asoslanadi. Shuningdek, intervallar o'lchamlari, dirijiyorlik o'lchovlari, hatto raqs harakatlari ham ma'lum matematik hisoblashlar orqali bajariladi. Albatta, musiqa darslarida nazariy qoidalarni tushuntirishda mana shunday fizik va matematik qonuniyatlardan hamda shu fanlarga daxldor asboblardan (kamerton, metronom) foydalanish o'quvchilarda yaxshi taassurot qoldirish shubhasiz.

4. Ko'rgazmali o'qitish metodlari. Ma'lumki, musiqa harakatlanuvchi kuy va garmoniyalashgan tovushlar tizimidan iboratdir. Uni faqat eshitish a'zolari orqali tinglab idrok etish mumkin. Ko'rgazmali metodi nota yozuvlarini chiroyli yozishda (chiroyli yozuv, husnixat qoidalariga ko'ra) rasm, chizmachilik fanlariga oid bilimlarga tayangan holda ish tutish muhim ahamiyat kasb etadi.

Dirijiyorlik sxemalari, raqs harakatlarini chizma tasvirlarini doskada, plakatda namoyish etish, o'quvchilar tomonidan daftarlariga tushirish, asar obrazlari asosida ularning rasmlarini chizish kabi faoliyatlarda o'quvchilarni rasm, chizmachilik fanlari

Bo'yicha bilim va malakalari qo'l keladi. Bu o'rinda o'qituvchining pedagogik mahorati, notiqlik, rejissiorlik qobilyati muhim rol o'ynaydi.

5. Amaliy o'qitish metodlari o'qituvchi tomonidan, asosan, o'quvchilarni amaliy ijrochilik bilan bog'liq malaka va ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida qo'llaniladi. Bunda o'qituvchining «shaxsiy namunasi» ya'ni har bir amaliy harakatni o'zi ko'rsatib berishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda har bir fan ma'lum darajada boshqa fanlar bilan o'ziga xos tarzda va ko'rinishda bog'langan bo'ladiki, bu bog'lanish musiqaning nazariy va amaliy ijrochiulik bilan bog'liq o'qitish jarayonida ko'proq va yorqinroq namoyon bo'ladi. Shunday ekan, fanlar aloqadorligi va bog'liqligidan oqilona va o'rinli foydalanish

musiqa o'qituvchisidan barcha fanlar bo'yicha keng bilimlarga hamda musiqa san'atining bir qancha yo'nalishlaridan yetarli darajada boxabar, nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishini talab qiladi. Musiqa darslarini fanlararo aloqadorlikda tashkil etish, ilg'or innovatsion texnologiyalardan, ilg'or ish tajribalardan foydalanish, yangi va samarali ish usul va shakllarini ijod etish va qo'llash davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi.-Toshkent, fan va texnologiyalar.2009-yil, [1,5-25.b]
2. Qo'rbanova G.I. Vospitaniye molodyoji vduxi nasionalnoy idey sredstvami muzbiki i nasionalnbiy sennostey.-M.:Drofa. [2,52.b]
3. Qudratov I. Musiqa talimida fanlararo aloqadorlik. Uslubiy qo'llanma, SamDU,2015-yil [3,26.b]
4. Alibekova R.I. Metodicheskiye rekomendatsii Russkaya slovestnost Ot slova k slovesnosti 5-y klass. -2-oye izd, stereotip. -M.: Drofa. [4,44.b]

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR TA'LIMINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK HISLATLARI

Baratov Muslimbek Alisher o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san'at fakulteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi

(ma'naviyat asoslari) yo'nalishi

2-bosqich magistranti

[*muslimbek.baratov@gmail.com*](mailto:muslimbek.baratov@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv o'qitish tizimining yuzaga kelish tarixi, uning jamiyat hayotida tutgan o'rni, xorij mamlakatlari tajribasi, statistik ma'lumotlar tahlili, ta'lim tizimida o'qitishdagi imkoniyati hamda amalga oshirish mexanizmi yuzasidan fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan o'quvchilar, korreksiya, maxsus maktab, an'anaviy ta'lim, dastur, mezon, ishlab chiqish, pedagogika.

Аннотация: В статье рассматриваются история системы инклюзивного образования, его роль в обществе, опыт зарубежных стран, анализ статистических данных, возможность обучения в системе образования и механизм его реализации.

Ключевые слова: образование, инклюзивное образование, учащиеся с ограниченными возможностями, коррекция, спецшкола, традиционное образование, программа, критерии, развитие, педагогика.

Annotation: This article discusses the history of the inclusive education system, its role in society, the experience of foreign countries, the analysis of statistical data, the possibility of teaching in the education system and the mechanism of its implementation.

Keywords: education, inclusive education, students with disabilities, correction, special school, traditional education, program, criteria, development, pedagogy.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yana-da takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2020-yil 6-noyabrdagi qaroriga asosan O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis markazi faoliyatini yana-da takomillashtirish bo'yicha Hukumat qarorini qabul qilish belgilangan. Qarorda xalq ta'limi tizimida kasb-hunarga yo'naltirish, ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatish mexanizmini yana-da takomillashtirish, kasb-hunarga yo'naltirishning ilg'or tajribalarga asoslangan

zamonaviy shakl va uslublarini joriy etish, inklyuziv ta'limni joriy etish, rivojlantirish hamda bolalar, ota-onalar, pedagog xodimlar va jamoatchilikni ijtimoiy-psixologik jihatdan tayyorlash orqali bolalar uchun xavfsiz inklyuziv o'quv muhitini yaratish ko'zda tutilgan.

— Ayni vaqtda Markaz tomonidan "Inklyuziv ta'lim laboratoriyasi"ning Nizomi hamda inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish, pedagog xodimlarning malaka oshirish kurslari uchun "Inklyuziv ta'lim" o'quv modulini yaratish va amaliyotga tatbiq etish, tuman (shahar) xalq ta'limi bo'limlarida tashkil etiladigan "Bolalarni ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash markazi" negizida inklyuziv sharoitlarda ta'lim oluvchilar uchun psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlarini tashkil qilish bo'yicha amaliy ishlar olib borilmoqda.

— Bolalar uchun xavfsiz inklyuziv o'quv muhitini yaratishda nimalarga e'tibor qaratish kerak?

Korreksiyalovchi (kamchiliklarini tuzatish) ta'lim mazmunini o'quvchilarning ehtiyojidan kelib chiqqan holda individual bo'lishini ta'minlash orqali har bir o'quvchi inklyuziv ta'lim sharoitida erkin his qiladigan darajaga yetkazilishi zarur. Buning uchun ta'lim jarayonida ishtirok etuvchi barcha pedagog xodimlar, tarbiyachilar oldiga yagona talab qo'yiladi. Bunda o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga ya'ni oilada, mahallada, jamoat joylarida, umuman olganda hayotda qo'llaniladigan shaxslararo munosabatlardagi barcha kommunikativ ko'nikma va malakalar berilishini ta'minlashni ko'zda tutadi.

— Inklyuziv ta'limda maktab sinf xonalariga ham alohida talablar qo'yiladimi?

— Ha albatta, inklyuziv ta'limga o'tishda maktab va undagi sinf xonalariga alohida talablar qo'yiladi. Chunki barcha umumiy o'rta ta'lim maktablari sog'lom bolalarni ta'lim olishiga mo'ljallangan. Shuning uchun harakati cheklangan, zaif ko'ruvchi, ko'zi ojiz, kar va zaif eshituvchi bolalar uchun maxsus qurilmalar, moslamalar, darslik va o'quv materiallari, jihozlar bo'lishi talab etiladi.

— Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan o'quvchilar umumiy dasturlar orqali o'qitiladimi va unda qanday mutaxassislar faoliyat olib boradi?

— Inklyuziv sinflarda umumta'lim maktablarining barcha o'qituvchilari faoliyat olib boradi, faqat sinfdagi imkoniyati cheklangan bolalar bilan maxsus ta'lim mutaxassislari (surdopedagog, tiflopedagog, oligofrenopedagog) maxsus o'qituvchi sifatida hamkorlikda ish olib boradi. Inklyuziv ta'lim umumta'lim dasturlari asosida har bir yo'nalishdagi (ko'rishdagi, eshitishdagi, aqliy faoliyatida muammosi mavjud) bolalarga yo'naltirilgan, moslashtirilgan o'quv dasturlari asosida individual yondashuv orqali o'qitiladi.

Bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etilishi kerak. UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va

holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Yutuqlarimiz:

UNICEF Xalq ta'limi vazirligining defektolog va psixologlarning inklyuziv ta'limdagi roli to'g'risidagi nizomlar loyihalarini ishlab chiqishga ko'maklashdi;

UNICEFning ko'magi inklyuziv ta'lim bo'yicha 5 yillik ish rejasi ta'lim sohasining umumiy rejasiga kiritilishini ta'minladi.

Istiqboldagi rejalar:

*tanlab olingan mintaqalarda inklyuziv ta'lim uslublarini tajriba sifatida joriy etish uchun Xalq ta'limi vazirligiga texnik yordam ko'rsatish;

*maktabga qatnamaydigan yoki shunday xatarga uchrayotgan bolalarga alohida e'tibor qaratadigan viloyat bolalar rivojlanish markazlarida tegishli o'quv dasturlarini joriy etish;

*o'qituvchilar, ota-onalar va o'quvchilar uchun mo'ljallangan va imkoniyatlari cheklangan bolalar oddiy maktablarda bilim olishlari mumkin bo'lishiga qaratilgan alohida dasturlarni «Speshial Olimpiks» ko'magida O'zbekistonda tajriba sifatida joriy etish. Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Imkoniyati cheklangan bolalarga mo'ljallangan maktablar Xalq ta'limi vazirligi va Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan mintaqadagi jismoniy va psixik rivojlanishda imkoniyati cheklangan, maxsus sharoitlarda ta'lim-tarbiya olishga muhtoj bolalarning mavjud kontingentini birgalikda o'rganib chiqish yakunlari bo'yicha tashkil etiladi. Ushbu maktablarni tashkil etish tegishli hududda oxirgi 5 yilda 3 yoshdan 16 yoshgacha bolalar o'rtasida tegishli kasalliklarning ko'payganligini ko'rsatadigan rasmiy statistika ma'lumotlari bilan asoslanishi kerak. Imkoniyati cheklangan bolalarga mo'ljallangan maktablar o'quvchilar soni 250 nafardan oshmasligi kerak. Bolalarni imkoniyati cheklangan bolalarga mo'ljallangan maktablarga yuborish xalq ta'limi boshqarmalari tomonidan, xalq ta'limi boshqarmalari huzurida tashkil etilgan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko'ra, ota-onalar roziligiga ko'ra amalga oshiriladi.

Inklyuziv ta'limning istiqbollari nafaqat o'quv jarayoni tashkilotchilari o'qituvchilar, balki nogiron bolalarni tarbiyalayotgan ota-onalar uchun ham katta qiziqish uyg'otmoqda. Bugungi kunda jamiyatimizda "maxsus" va oddiy bolalarning birgalikdagi ta'limi bilan bog'liq muammolar qanday hal etilayotganligi masalasi

ayniqsa dolzarbdir. Inklyuziv ta'lim, avvalambor, uning barcha ishtirokchilari uchun bilim olishlari uchun maqbul sharoitlarni yaratishni nazarda tutadi.

Inklyuziv sinflarda oddiy bolalar va nogiron bolalar o'rtasida mustahkam do'stona munosabatlar shakllanadi. Ushbu do'stlik ularga xilma-xillikni yaxshiroq his qilishlariga yordam beradi. O'quvchilar o'zlarini yanada qulay his qilishadi va o'zlaridan farq qiladigan odamlar bilan muloqot qilishdan qo'rqmaydilar. Ular nogiron tengdoshlari bilan boshqa darajada muloqot qilishadi. Nogiron tengdoshlari esa bu jamiyatda o'zini kerakligini, yolg'iz ta'lim olishdan ko'ra sog'lom o'quvchilar bilan ta'lim olishlari, jamiyatda kerakli inson ekanligini anglaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Выготский Л.С. Дефект и сверхкомпенсация. // «Проблема дефектологии». М., 1996. -С. 42.
2. Крыжановская Л.М. Психологическая коррекция в условиях инклюзивного образования. Пособие для психологов и педагогов. - М.: «Владос», 2013. 83-б.
3. Maktablar hamma uchun - Save the children - 2002y. 20\23 bet
4. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.
5. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468474 P.
6. Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// "SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.

YANGI O'ZBEKISTONDA NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLARNI HIMOYASINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI

Baratov Muslimbek Alisher o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san'at fakulteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi

(ma'naviyat asoslari) yo'nalishi 2-bosqich magistranti

muslimbek.baratov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan shaxslarga yaratilgan imkoniyatlar haqida so'z boradi. Bundan tashqari nogironligi bo'lgan shaxslarni himoya qilish ularni qo'llab-quvvatlashga qaratilganini qonunlarda ham ko'rish mumkin.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, nogironlik, ratifikatsiya, ijtimoiy himoya, qonunlar.

Аннотация: В данной статье рассказывается о возможностях, созданных для людей с инвалидностью. Кроме того, в законах видно, что защита людей с инвалидностью направлена на их поддержку.

Ключевые слова: Узбекистан, инвалидность, ратификация, социальная защита, законы.

Annotation: This article talks about the opportunities created for people with disabilities. In addition, it can be seen in the laws that the protection of people with disabilities is aimed at supporting them.

Key words: Uzbekistan, disability, ratification, social protection, laws.

"Yangi O'zbekiston-yangicha dunyoqarash" bu jumlar yurtimizda amalga oshirilayotgan islohatlarni inson farovonligini bilan ham asoslanadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2021-saylov dasturining asosiy maqsadi "Inson qadri uchun" deb atalganligi bejiz emas. Har bir inson O'zbekiston Respublikasi fuqarosi ekan jamiyatda yaratilgan barcha imkoniyatlardan to'laqonli foydalanish huquqiga egadir. Ming afsuski jamiyatimizdagi ijtimoiy himoyaga muhtoj insonlar shu jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslar o'z huquq va erkinliklarini bilmasligi sababli juda ko'p qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Shunday ekan biz ijtimoiy ish xodimlari ularga yaratilgan imkoniyatlardan boxabar qilishimiz zarur. Aholini ijtimoiy himoya qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 45-moddasida voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatsizlar va yolg'iz keksalarning huquq va erkinliklari davlat himoyasida ekanligi belgilab qo'yilgan. Respublikamizda nogironligi bo'lgan shaxslarni himoyasini ta'minlashda aynan oxirgi 5 yillikda qabul qilingan: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 28-dekabrda qabul qilingan «Keksalar va nogironlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha

chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ2705-sonli Qarori, 2017 -yil 1-avgustdagi R-5006-sonli «Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoyishi, 2017-yil 1-dekabrda «Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni, 2020- yilning 15-oktyabrda yangi tahrirdagi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun va eng muhim xalqaro huquqiy hujjat 2021-yil 7-iyunda O'RQ-695-sonli qonun bilan ratifikatsiya qilingan BMTning Nogironlar huquqi ijtimoiy taminotlari to'g'risidagi konvensiyasi, shuningdek sohaga oid boshqa normativ huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga xizmat qilmoqda. Umrini nogiron farzandiga qarash, uni parvarish qilishga bag'Dishlagan onalarga ijtimoiy nafaqa to'lanmas edi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida: D...Nogironligi bo'lgan bolalar va ularning oila aDzolarini, boquvchisini yo'qotganlarni o'n olti yoshgacha ijtimoiy muhofaza qilish masalasi doimo eDtiborimiz markazida turishi kerak. Umrini nogiron farzandiga qarash, uni parvarish qilishga bag'Dishlagan onalar uchun alohida ijtimoiy nafaqa turini joriy etamiz", deb alohida ta`kidlab o`tdilar.

Shuningdek nogironligi mavjud bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoyasini ta`minlashda quyidagi imtiyozlar ahamiyatli:

- I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslari 60 kvadrat metr doirasida jismoniy shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqdan va yer solig'idan ozod qilinadilar;

- xodimlar soni yigirma kishidan ortiq bo'lgan korxonalar va tashkilotlarda xodimlar sonining kamida uch foizi miqdorida ish joylarining eng kam soniga tegishli hokimlik qaroriga asosan nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga joylashtirish uchun zaxirada ushlab turiladi;

- Nogironligi bo'lgan shaxslar protez-ortopediya buyumlari, rehabilitatsiya texnik vositalari va kreslo-aravachalar bilan bepul taDminlanish huquqiga ega bo'lgan imtiyozli shaxslar ro'yxatiga kiritilgan;

I va II guruh nogironlariga mehnatga haq to'lash kamaytirilmagan holda ish vaqtining haftasiga o'ttiz olti soatdan oshmaydigan, qisqartirilgan muddati belgilanadi, shuningdek o'ttiz kalendar kundan kam bo'lmagan muddat bilan yillik uzaytirilgan asosiy ta`til beriladi;

2018-yil 1-yanvardan boshlab faoliyat ko'rsatish turi va uni amalga oshirish joyidan qatDi nazar I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxs hisoblangan yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun bir oyda eng kam ish haqining 50 foizi miqdorida, yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar hisobidan ishga yollangan har bir ishchi uchun D bir oyda eng kam ish haqining 15 foizi miqdorida qatDiy belgilangan soliq stavkasi o'rnatilgan;

2018/2019-o'quv yilidan boshlab oliy ta'lim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilishning umumiy sonidan nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qo'shimcha ravishda ikki foizli kvota ajratish tartibi joriy etilgan;

- Soliq kodeksining 380-moddasiga ko'ra, I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar daromadlaridan qisman (daromadlar qaysi oyda olingan bo'lsa, o'sha oyda har bir oy uchun mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorining 1,41 baravari miqdoridagi daromadlar bo'yicha) soliq solishdan ozod etiladi.

Xulosa qilib aytganda davlatimizda olib borilayotgan barcha ijtimoiy siyosatlar inson manfaati va farovonligiga xizmat qiladi. Shunday ekan biz ham yaratilayotgan imkoniyatlardan unumli foydalanaylik. Biz bo'lajak ijtimoiy ish xodimlari ekanmiz ijtimoiy himoyaga muhtoj va nogironligi bor shaxslarga yordam berishimiz kerak. Zero, bu bizning sharaflı burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.(2019-yil)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018-yil 28-dekabr).
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. Uzbekistan www.scientificprogress.uz
Page 1291

«HUQUQIY MADANIYATNI TASHKIL ETISH ASOSLARI»

Ma`murova Dilaferuz Avazbekovna

Andijon viloyati Paxtaobod tumani

Xalq ta`limi bo`limiga qarashli 13-umumta`lim maktabi

2-toifali Tarbiya va Huquq fani o`qituvchisi hamda

Ma`naviy va ma`rifiy ishlar bo`yicha direktor o`rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada "Huquqiy madaniyatni tashkil etish asoslari" haqida fikr yuritilib maqolada huquqiy madaniyat bilan birgalikda huquqiy ongini ham rivojlantirib borishi kerakligi, yosh avlodlar huquqiy madaniyati, huquqiy ongini, nafaqat guruh huquqiy madaniyat va jamiyatdagi huquqiy madaniyatini bilib olishlari kerakligi batafsil tushuntirilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, yuridik norma, huquqiy ong, guruh huquqiy madaniyat, jamiyat huquqiy madaniyati.

Аннотация: В данной статье, размышляя об «Основах организации правовой культуры», в статье подробно объясняется, что вместе с правовой культурой должно развиваться правосознание, что молодые поколения должны овладевать правовой культурой, правосознанием, а не только групповой правовой культурой. И правовой культуры в обществе.

Ключевые слова: культура, правовая норма, правосознание, групповая правовая культура, правовая культура общества.

Annotation: In this article, thinking about the «Fundamentals of creating legal culture», the article explains in detail that together with legal culture, legal consciousness should be developed, that young generations should learn legal culture, legal consciousness, not only group legal culture and legal culture in society.

Key words: culture, legal norm, legal consciousness, group legal culture, legal culture of society.

Fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurishdek demokratik oliy maqsad tomon borayotgan mustaqil o'zbekiston davlati, uning qadimgi Turon zaminida davlatchilik va huquqning paydo bo'lishi boy tarixini o'rganish, tahlil qilish va davlatchilik – huquqiy merosini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi zamonning har bir yirik masalasi hayotning qaysi sohasida bo'lmasin, jumladan, davlat va huquqiy qurilish sohasida ham mavjud bo'lgan tarixiy tajribalarni hisobga olishimiz kerak. Chunki tarixiy tajribalardan unimli foydalanmasdan, chuqur hodisalarni bilmasdan turib, hozirgi voqeylikni to'g'ri tushunish, kelajakni ko'ra bilish mumkin emas. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek, "O'zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi ... Insonni

hushyorlikka o'gatadi, irodasini mustahkamlaydi. Inson uchun tarixdan judo bo'lish – hayotdan judo bo'lish demakdir“. Huquqiy madaniyat –bu kishilarning huquqiy bilim darajasi, huquqqa nisbatan ongli munosabati, huquqni hurmat qilishi va unga rioya qilishidir. Huquqiy madaniyat jamiyat umumiy madaniyatining uzviy tarkibiy qismidir. Huquqiy madaniyat bu zamon talabi. Zamonaviy ijtimoiy –iqtisodiy sharoitda huquqiy madaniyat kerak. Bu huquqiy madaniyat yuksak intellektual salohiyatni talab etadigan yuridik kasb egasi uchun kerak. Jamiyatning huquqiy hayoti, uning huquqiy voqeyligi, normativ – huquqiy hujjatlar, huquqiy ong rivojida erishilganlik darajasini ifodalash bilan bir qatorda ma'naviy –axloqiy va huquqiy qadriyatlar tizimi hamda unga muvofiq tarzda qaror topadigan qonunga itoatgo'ylik va mamlakatda huquqiy - tartibot muhitini o'rnatish uchun ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning amalga oshirilishini tushunamiz. Nafaqat yuridik shaxs egasi uchun balki jamiyatdagi barcha shaxslarga ya'ni millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar barcha insonlarga huquqiy madaniyat kerak. Shaxs huquqiy madaniyati, huquqni hurmat qilish, huquqdan mayor darajada xabardorlikni nazoratda tutadi. Huquqiy madaniyatga ega shaxslar:

Yuridik normalarni muayyan darajada bilishi. Ijobiy huquqiy ong egasi bo'lishi, ya'ni huquqni hurmat qilishi. Huquqni hurmat qilishga asoslangan xulq – atvor bilan tavsiflanishi shaxslarning huquqiy madaniyatini ya'nada yuksakroq erishishiga yordam beradi. Nafaqat shaxs huquqiy madaniyati balki guruh huquqiy madaniyati, jamiyatning huquqiy madaniyati, odatdagi daraja huquqiy madaniyatini, kasbiy darajadagi huquqiy madaniyat, nazariy darajadagi huquqiy madaniyatlarga bo'lishimiz mumkin. Guruh huquqiy madaniyati shaxslarning ayrim ijtimoiy guruhlarga, xususan, professional yuristlarga xos. chunki u mazkur guruhning huquqiy ongigga bog'liq. Unga jamiyatda e'tirof etilgan huquqiy qadriyatlar, ayrim shaxslarning huquqiy intilishlari bevosita ta'sir ko'rsatadi. Jamiyatning huquqiy madaniyati esa jamiyat yaratgan ma'naviy qadriyatlarning tarkibiy qismidir. Shu boisdan u o'z ichiga huquqiy muloqot va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning huquqiy vositalaridan foydalanish bilan bog'liq xulq – atvor hamda harakatlarning barcha turlarini qamrab oladi. Uning ijtimoiy ong darajasi, qonunchilikning holati va xususiyati, mamlakatda mavjud huquqiy tartibotning mustahkamlik darajasidir. Jamiyatning huquqiy madaniyati aholining umumiy madaniyati aholining umumiy madaniy darajasi bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Aholi madaniyatining siyosiy, ma'naviy, estetik, va boshqa turlari bilan o'zaro aloqador bo'lishi hamda inson (fuqaro) huquqlari va erkinliklarining to'liqligi, rivojlanganligi va ta'minlanganligi, qonuniylik, huquqiy tartibot holati. Jamiyatda yuridik fan va yuridik ta'limning rivojlanish darajasi bilan tavsiflanishi mumkin. Odatiy darajadagi huquqiy madaniyatli kishilarning kundalik hayot

doirasi bilan chegaralanadi. Kishilar undan o'z kundalik faoliyatida subyektiv huquqlarini ro'yobga chiqarish, zimmalariga yuklab vazifalarni bajarishda foydalanishlari mumkin bo'ladi. Kasbiy darajadagi huquqiy madaniyatli shaxslar yuridik faoliyat bilan o'z kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida doimiy shug'ullanuvchi shaxslarga xosdir. Chunki u mazkur daraja huquqni bilish va huquqiy muammolar, huquqiy faoliyatning maqsad va vazifalarini tushinishi darajasining yuqoriligini bilib tavsiflanadi. Chunki huquqiy muammolarini huquqiy faoliyatini maqsadini yahshi tushunishiga yordam beruvchi kasbiy darajadir. Nazariy daraja u nafaqat huquqni bilish balki uning teran xossalari va qadriyatlarini, amal qilish mexanizimi, huquqning samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni tushunishning yuksak darajasidir. Chunki nazariy daraja huquqni bilish va unga amal qilishni o'rgatadi. Biz o'z huquqlarimizni anglashimiz. Uni targ'ib qilishimiz va undan to'g'ri foydalanishimizda huquqiy madaniyatli inson o'z bilim, va ko'nikmalarini boshqalarga o'rgata oladi. O'z huquqiy madaniyatini boshqaqlar bilan bo'lisha oladi. Yuristlikka birinchi marta tayinlangan shaxslar o'z kasbiy bilimlari, o'quv va amaliy ko'nikmalarini mustaxkamlashi, shuningdek huquqiy madaniyatni takomillashtirishi kerak.

Huquqiy ong ko'p jihatdan moddiy va ma'naviy ne'matlarni ishlab chiqishda ishtirok etishiga, ushbu ne'matlarni taqsimlash va iste'mol qilish usullariga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Huquqiy ongni rivojlantirish uchun huquqiy ma'daniyatni ahamiyati ham yuqori chunki huquqiy ongni rivojlantirish uchun inson o'z huquqiy ma'daniyatini yaratishi va uni sayqallashi zarur. Huquqiy ma'daniyatli inson nafaqat o'z huquqiy madaniyatini rivojlanirib qolmasdan boshqalarni huquqiy ma'daniyatini, huquqiy ongini rivojida o'z hissasini qo'shadi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, huquqiy ongli inson boshqalarga ham o'z huquqiy bilim va ko'nikmalarini o'rgatadi. O'zini tutishi, axloqini huquqiy jihatdan baholay oladi va boshqalarga ham buni tushuntira oladi. Hozirgi kunda huquqiy ongni, huquqiy ma'daniyatni rivojlantirishga katta ahamiyat berishimiz kerak, chunki huquqiy ong va ma'daniyat insonni jamiyatdagi o'rnini belgilashiga, jamiyatdagi rolini oshishiga yordam beradi. Shuningdek, huquqiy ongni rivoji jamiyat va davlatning tayanchi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davlat huquq nazariyas Darslik : X Odilqoriev , I.T. Tultayev va boshqa . : prof . X.T Odilqoriev tahriri ostida . – Toshkent: “Sharq” , 2009.
2. Davlat huquq nazariyasi : darslik /H. Boboyev Darslik . –Toshkent : TDYU, 2021.
3. O'zbekiston davlati va huquqiy tarixi :Kasb – hunar kollejlari uchun o'quv qo'lan/. H.M.Muhamedov , O.T. Husanov ,B.M. muhamedov ; o'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, o'rta maxsus , kasb – hunar ta'limi markazi. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012. -384 b.

**“HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH
DAVR TALABI”**

Ma`murova Dilaferuz Avazbekovna

Andijon viloyati Paxtaobod tumani

Xalq ta`limi bo`limiga qarashli

13-umumta`lim maktabi 2-toifali

Tarbiya va Huquq fani o`qituvchisi hamda

Ma`naviy va ma`rifiy ishlar bo`yicha direktor o`rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy davlat qurishda huquqiy ong va huquqiy madaniyatning o'рни kattaligi va buning uchun avvalo har bir shaxsning huquqiy immunitetini, huquqiy savodxonlik darajasini yaxshilash masalalari yoritib o'tilgan.

Kalit so`zlar: davlat, huquq, qonun, huquqiyong, huquqiy madaniyat, partiya, shaxs, farmon, jamiyat, demokratiya, siyosat, norma.

Аннотация: В данной статье освещается значение правосознания и правовой культуры в построении правового государства, а для этого, в первую очередь, вопросы повышения правовой неприкосновенности и правовой грамотности каждого человека.

Ключевые слова: государство, право, право, право, правовая культура, партия, лицо, декрет, общество, демократия, политика, норма.

Annotation: This article highlights the importance of legal awareness and legal culture in building a legal state, and for this, first of all, the issues of improving legal immunity and legal literacy of each person.

Key words: state, law, law, law, legal culture, party, person, decree, society, democracy, politics, norm.

Huquqiy madaniyat xalqimizning azaliy an'analariga, udumlariga, tiliga, diniga, ruhiyatiga asoslangan holda insof va iymon, adolat va qonuniylik, insonga yuksak hurmat va e'tibor, sabr-toqat kabi ma'rifat va haqiqat tuygularini ongimizga singdirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham kishilarning fikrini, dunyoqarashini mustaqilligimiz yo'lida fidokorona mehnat qilishga yo'naltirilgan huquqiy madaniyatni yuksaltirish hayotiy zaruriyatdir. Aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksaltirish, huquqiy ta'lim va ma'rifatni, jamiyatda huquqiy bilimlar tartibotini tubdan yaxshilash, inson huquq va erkinlariga chuqur hurmat va ehtiromga asoslangan munosabatni, odamlarda qonunga itoatkorlik tuygusini, qonunlarni bilish va unga qat'iy amal qilish saodatmandligini qaror toptirish bugungi kunning zaruriy talabi bolib kelmoqda. Huquqiy demokratik davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish jarayonida, avvalo, har bir fuqaroning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirib borish

asosiy va muhim vazifa hisoblanadi. Huquqiy davlat qurishning zaruriy sharti – bu qonunlarning sozsiz bajarilishidir. Qonunlarning bir xilda va sozsiz bajarilishi har bir shaxsning oz vazifasiga munosabati va zimmasidagi mas’uliyatni his qilishiga bog’liqdir. Avvalo huquqiy ong va huquqiy madaniyatga olimlar tomonidan berilgan turlicha ta’riflar bilan tanishib chiqish maqsadga muvofiq bo’ladi, jumladan, professor Islomov huquqiy ongga shunday ta’rif beradi: “Huquqiy ongni mamlakat fuqarolarining ham amaldagi huquqqa, yuridik amaliyotga, fuqarolar huquqlari, erkinliklari, majburiyatlariga, ham orzu qilingan huquqqa va boshqa huquqiy hodisalarga munosabatini ifodalovchi huquqiy sezgilar, g’oyalari, baholar, tasavvurlar tizimi sifatida ta’riflash mumkin”. Professor Dmitrievning ta’rificha: “Huquqiy ong bu insonlarning va ularning turli birliklarining hamda butun jamiyatning amaldagi huquq va huquqiy hodisalarga nisbatan qarashlari, g’oyalari, tasavvurlari yig’indisidir”. Huquqiy madaniyatga berilgan ta’riflarga kelsak, U.Tajixanov va A.Saidovlar o’zlarining Huquqiy madaniyat nazariyasi nomli kitobida huquqiy madaniyatga shunday ta’rif berishadi: “Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizimning darajasini, xalqning bu huquq tizimidan xabardorlik darajasini, fuqarolarning qonunga bo’lgan hurmati, huquqiy normalarning ijro etilish darajasi, huquqqa rioya qilmaganlarga murosasiz bo’lish, qonunga itoatkorlik darajasini tushunamiz”. Demak, yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo’lsak, qabul qilinayotgan qonunlar, har qanday normativ-huquqiy hujjatlar, huquq sohasida bo’ladigan o’zgarishlardan toliq tarzda xabardor bolib, o’rganib chiqilishi natijasida huquqiy ong va tushunib yetib unga amal qilinishi esa huquqiy madaniyatni shakllantiradi. Huquqiy madaniyatning yuksak darajada bo’lishi huquqiy davlatning o’ziga xos xususiyatidir. Bozor iqtisodiyotini shakllantirish sharoitida huquqiy madaniyatni oshirish muhim vazifa sanaladi. Fuqarolarning yuksak huquqiy ongi va huquqiy faolligi ma’rifiy jamiyatda huquq ustuvorligining, huquqiy davlatning poydevoridir. Fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish, huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurashishning zarururiy talabidir. Haqiqattan ham shunday, huquqiy immunitet shakllangan shaxsga tashqaridan kirib keladigan yot goyalar, qarashlar, qonunga xilof xatti-harakatlar oz ta’siriga ega bo’lmay qoladi. Ijtimoiylashuv natijasida shaxslar ezgulik va adolat, inson sha’ni va uning toptalishi hamda erkinlik va qullik kabi qonuniyatning mavjudligini anglab idrok etishadi. “Nima yaxshi-yu nima yomonligini” tushunib yetishda esa ularga aynan huquqiy savodxonlik, huquqiy yetuklik yordam beradi.

Mamlakatimizda mustaqillikka erishganimizdan song aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishga katta e’tibor berib kelinmoqda. Jumladan, 1997-yil 29-avgustda O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi” qabul qilingan edi. Unda aholi huquqiy madaniyat darajasining oshirilishi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati

xodimlarining bilimdonligiga kop jihatdan bogliqligi, huquqiy madaniyatning ilmiy asoslarini tadqiq etishni ragbatlantirish, ijtimoiy – huquqiy tadqiqotlarni tashkil etish va boshqa masalalar oz aksini topgan. Biroq bugungi kunga kelib zamon o`zgarishi, fuqarolarning fikr yuritish darajasi ozgarganligi sababli ushbu milliy dasturni yangilash vazifasi qoyilmoqda. Bundan tashqari 2017 -yil 7- fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategyasi to'g'risida”gi Prezident farmoni, 2017-yil 7- sentabrda qabul qilingan “Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida”gi qonun, 2018- yil 13- apreldagi “Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya orgnlari va muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora -tadbirlari to'g'risida”gi Prezident farmoni, 2019- yil 9- yanvardag “ Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi Prezident farmoni va boshqa me'yoriy – huquqiy hujjatlarning qabul qilinganligini ko'rish mumkin. Aholining qonunlarga huquqiy jarayonlarga ishtirokini va ularning xabardorlik darajasini aniqlash uchun alohida jamoatchilik fikri so'rovlari ham o'tkazilib turiladi. Misol tariqasida 2017-yilda “Ijtimoiy fikr” jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi tomonidan “O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligi “ mavzusida jamoatchilik fikri so'rovi o'tkazilgan edi. O'tkazilgan so'rov ma'lumotlariga kora, fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi, ya'ni 90,5 foizi O'zbekiston Konstitutsiyasini “mamalakatdagi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi bosh hujjat”, deb hisoblaydi, unda suveren davlat va adolatli jamiyatni shakllantirishning fundamental asoslari, inson huquqlarini himoya qilish va mustahkamlashga, demokratiya va ijtimoiy adolat ideallariga, fuqarolar osudaligi va millatlararo totuvlikni ta'minlashga sodiqlik mustahkamlab qo'yilgan. Mutlaq ko'pchilik fuqarolarning – 86,3 foizining fikricha , asosiy qonun nafaqat davrning zamonaviy talablariga javob beradi, balki istiqbolga mo'ljallangandir deya fikr bildirishgan. Mazkur so'rovda aholining o'z fuqarolik huquqlari to'g'risida xabardorlik darajasi aniqlandi. “Siz o'z fuqarolik huquqlaringizni bilasizmi?”, degan savolga fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi – 92,6 foizi tasdiqlovchi ovoz berdi.[8] xuddi shunday ijtimoiy so'rovlar tez-tez o'tkazilib turilishi aholining fikrini o'rganish va ularda mavjud bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etishga katta yordam beradi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga aylanishi, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisi bo'lishi kerak” nomli ma'ruzasida siyosiy partiyalar,ularning parlamentdagi fraksiyalari va deputatlarning faoliyatini tanqidiy tahlil qilib, quyidagi fikrlarni bayon etdi: “Deputatlarning ish uslubini takomillashtirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish maqsadida siyosiy partiyalar orqali: “Markaz – viloyat – tuman” tartibida ishlaydigan yangi tizimni joriy etish ayni muddao bo'lar edi”,- degan fikrni bildirganlar, chunki barcha qonunlarning yaratilishi, ishlab chiqilishi deputatlar tomonidan amalga oshiriladi. Ular xalqning orasida bo'lib barcha taklif va tavsiyalar,

kamchiliklarni o'rganib chiqib xalq manfaatlaridan, xalq ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda qonunlarni yaratishlari shart va zarur. Bekorga "Markaz-viloyat-tuman" tartibida ishlaydigan tizim deb aytmaganlar, har qanday siyosatda bo'ladigan o'zgarish va qo'shimchalar markazdan viloyatga undan tuman va boshqa chekka hududlargacha yetib borishi xalq xabardor bo'lishi va o'z fikr -mulohazalarini yetkazishi kerak ekanligini hisobga olib bunday tizim yartish kerakligini aytib o'tganlar. Mamlakatimizda ijroga yo'naltirilgan har bir qonun, amaldagi huquqiy hujjatlarga kiritilayotgan o'zgartish va qo'shimchalardan aholini izchil hamda keng xabardor qilishda jamoatchilik ishtiroki va faolligi muhim. Kommunikatsiya texnologiyalari, davlat organlari bilan ijtimoiy sherikchilik imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim.

2019-yilda aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini yaxshilash maqsadida "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident Farmoni qabul qilindi. Ushbu farmonda: jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish uchun qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi, deya ta'kidlab o'tilgan. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish sohasida muvofiqlashtiruvchi davlat organi bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gulnora Inomjonova. "Nikoh shartnomasi-oila mustahkamligining huquqiy kafolati " ilmiy-amaliy qo'llanma, -T.: Intellekt Ekspert, 2015, 10-b
2. Huquqiy yetuklik – barkamollikka eltadi“ Ozbekiston Respublikasi Adliya vazirligi-T.: Adolat 2011, 7-b
3. Islomov.Z.M.Davlat va huquq nazariyasi.-T.: Adolat, 2007.-537-b

SOCIAL, MORAL PSYCHOLOGICAL PROBLEMS IN THE WORKS OF CHARLES PERSY SNOW

Kamola Khamidova

Namangan State University 2nd year master's degree student

Abstract: This article talks about the depiction of social and psychological problems in the work of Charles Percy Snow and how the writer managed to convey these problems and the solutions to such problems to the reader.

Key words: Charles Persy Snow, social, moral, problems, cultures

CHARLEZ PERSI SNOU ASARLARIDAGI IJTIMOIIY, AXLOQIY PSIXOLOGIK MUAMMOLAR

Kamola Hamidova

Namangan davlat universiteti II bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Charlez Persi Snou ijodida ijtimoiy psixologik muammolarning tasvirlanishi va yozuvchining mazkur muammolarni shu bilan birgalikda bu kabi muammolarning yechimlarini ham kitobxonga yetkazib berishdek badiiy vazifasini qanday uddalagani haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Charliz Persi Snou , axloq, ijtimoiy, psixologik muammolar, madaniyat

СОЦИАЛЬНЫЕ, НРАВСТВЕННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЧАРЛЬЗА ПЕРСИ СНОУ

Камола Хамидова

Выпускник Наманганского государственного университета II ступени

Аннотация: В данной статье рассказывается об изображении социальных и психологических проблем в творчестве Чарльза Перси Сноу и о том, как писателю удалось донести эти проблемы и решения таких проблем до читателя.

Ключевые слова: Чарльз Перси Сноу, этика, социальные, психологические проблемы, культура

We are living in the active life and in this life each person faces to social problems. Social issues have a massive lousy effect on our society and ultimately, it affects all of us. In order to solve some social issues, we need a common approach. No society is

free from social issues, almost every one of them has some social issue or the other. Social problems are becoming on the point of writers. Charles Persy Snow is both a famous novelist and a well-known scientist (physicist). This defined the main ideas of his creative work and social and politic activities as eliminating the gap between scientists and humanitarians in the age of scientific and technical revolution. He is a persistent follower of realism as opposed to modernism. Snow treats the novel as a complex description of man and a society in social, moral, psychological and intellectual interrelated aspects.

XX century science proves that heredity and environment function similarly in all named living species except one *Homo sapiens*. Man alone, through his intellect, forms language and culture, thereby effecting his environment so that he participates in the process of his own creation. This participation so links humans that each man extends outside himself creating of the human race a single, whole fabric. Charles Persy Snow, aware of this communal reality, notes the present lack of communication between scientists and humanists. He contends that this lack, described as the two cultures split, endangers both the practical survival of Western civilization and mankind's understanding of its own humanity.

A good many times I have been present at gatherings of people who, by the standards of the traditional culture, are thought highly educated and who have with considerable gusto been expressing their incredulity at the illiteracy of scientists. Once or twice I have been provoked and have asked the company how many of them could describe the Second Law of Thermodynamics. The response was cold: it was also negative. Yet I was asking something which is the scientific equivalent of: Have you read a work of Shakespeare's? I now believe that if I had asked an even simpler question – such as, What do you mean by mass, or acceleration, which is the scientific equivalent of saying, Can you read? – not more than one in ten of the highly educated would have felt that I was speaking the same language. So the great edifice of modern physics goes up, and the majority of the cleverest people in the western world have about as much insight into it as their neolithic ancestors would have had.[1]

C.P. Snow has his own writing style. His well – published works are ” George Passant”, “Time of Hope”, “The New Men”, “Homecomings”, ”The Search”, “Death Under Sail”, “Public Affairs” and others. His works is written well and reader easily can understand the themes which are described. Ideas which will be given below will be the fact of it. In his study of Trollope, a writer whom he valued highly and with whom he identified in a number of ways, Snow speaks interestingly of characterization. He defines character as persona, distinguishes it from inherent, individual nature, and considers personality to be a fusion of nature and character. These distinctions are certainly relevant to Snow's own work. His starting interest is in “characters,” that is, an individual's personal qualities that are conditioned by, and expressed in, social

experience. Yet, recognizing that this character interacts with “nature,” Snow, in attempting to represent a rounded picture of personality, must demonstrate the interaction. His fiction, then, is simultaneously concerned with showing people their character in social situations, indicating their nature or personal psychology, and presenting the interplay of the two, the social character and the private nature. All people have, in differing proportions, both a private and a social side to their personalities; all are both strangers and brothers.[2] Much of Snow’s style also reflects his view of personality. E. A. Levenston, in a careful study of Snow’s sentence structure (ES, 1974), has noticed the prevalence of qualifying “interrupters.” Many of these are a result of Snow’s comparing the particular to the general, one person’s qualities to many people’s. Expressions such as “very few men, George least of all” or “Roy was not a snob, no man was less so,” run throughout his work.

Imagery also consistently reinforces Snow’s binocular view of personality. The light of brotherhood wages a never-ending Manichaeian conflict with the dark of private estrangement. Windows may be lit, inviting people to “come home” to social involvement, but they often walk the dark streets, locked out in their lonely individuality. If we take “The Search” as an example, this work it is Snow’s third published novel, it was slightly revised and reprinted twenty-four years after its first appearance. It is an autobiographical work and novel speaks about the story of a poor boy’s using his talent, determination and scholarship to make a career in science, later to abandon it to turn to writing.

In a nutshell, Snow is an exceptionally fine author would serve no purpose. The themes Snow develops in his novels also take into account these interrelationships, although he includes, too, the essential absurdity of individual existence. If you notice, one of his themes is to contrast men’s rational and irrational approaches to death, another one is man’s personal emptiness with social expectation.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. "Across the Great Divide". Nature Physics. 5: 309. 2009. Bibcode:2009NatPh...5..309.. doi:10.1038/nphys1258.
2. Snow, Charles Percy (2001) [1959]. The Two Cultures. London: Cambridge University Press. p. 3. ISBN 978-0-521-45730-9.
3. https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BD%D0%BE%D1%83,_%D0%A7%D0%B0%D1%80%D0%BB%D1%8C%D0%B7_%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8
4. <https://www.livelib.ru/author/3023/top-charlz-persi-snou>

THE USE OF INTEGRATION WITH OTHER SUBJECTS TO TEACH ENGLISH IN PRIMARY SCHOOLS

Saidova Valida

*3rd year student of the Faculty of Philology
of the Uzbekistan State University of World Languages*

Abstract: The conditions created and the rapid changes and developments taking place in the environment, but in this article as we work in part-time pedagogical work from foreign languages in primary school – we would like to share my thoughts on how to use English language teaching in conjunction with other subjects, i.e., the integration of disciplines, and how to easily explain English words to primary school students. The article highlights teaching English in several integrated ways.

Keywords: integration, teaching, EFL, English, methodology, pedagogy, learners.

From time immemorial, the study of language and through it the discovery of a new world and culture for itself has been one of the most pressing issues, and it has not lost its degree even today. Therefore, a number of measures are being taken in our country to increase language learning literacy. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-1975 of December 10, 2012 "On Measures to Further Improve the System of Learning Foreign Languages", May 8, 2013 "On Measures to Further Improve the System of Learning Foreign Languages" Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. VM-124 "On Approval of the State Standard of Education", December 31, 2013 "On Approval of the Regulation on the Procedure for Determining the Level of Knowledge of a Foreign Language and Issuing a Qualification Certificate" about Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. VM-352 of October 10, 2013 "On the procedure for conducting tests to determine the monthly increase in the basic salary of teachers of foreign languages under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan" Order of the Director of the State Testing Center DTM 01-339 "On approval" and the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated August 11, 2017 "On measures to further improve the quality of teaching foreign languages in educational institutions" Resolution VM-610 is one of them.

We aren't indifferent to the above-mentioned decisions and orders, the conditions created and the rapid changes and developments taking place in the environment, but

in this article as we work in part-time pedagogical work from foreign languages in primary school – we would like to share my thoughts on how to use English language teaching in conjunction with other subjects, i.e., the integration of disciplines, and how to easily explain English words to primary school students. As the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev noted, “Our most important task is to create an innovative environment in the worldview of our people. Without innovation, there can be no competition, no development in any field. If we do not promote the changes in this area to our people, if we do not develop skills in people, we will not be able to keep pace with the intensity of today's times, the unprecedented achievements of science and technology.”

The process of education and upbringing as a complex pedagogical process requires the education and upbringing of students during each lesson hour. Whatever the subject, the subject must have a specific purpose, content, and essence in order for students to be formed as individuals, as full members of society. In this regard, emphasizing the attention paid to the teaching of foreign languages in the education system today, as well as the interest of students in learning foreign languages, we can say that in the teaching of foreign languages, education and adherence to the unity of upbringing is bound to have a positive effect on the formation of a harmoniously developed generation. For a child who has just entered school, learning a new language can be a little daunting. Therefore, we can solve this problem by using the integrated method in language teaching. However, in many sources, grammar is described as the rules that make up the language structure. Children have a hard time mastering the rules and get bored as a result. Interestingly, language grammar seems to be a difficult field to learn, even for adults. In my opinion, this is not the case. It is well known that it is necessary to simply simplify the ways of presenting grammar and make it really interesting. In order to teach young children, the grammar of a foreign language, language teachers need to make the material a little easier, simpler, and increase children's interest. Because of the ability of cognitive analysis in young children is not yet formed. For students of this age, the use of the principle of demonstration in the teaching of a subject, especially a foreign language, gives good results. Children do not need to have a perfect knowledge of grammar to be able to communicate simply in English. It is natural that grammar rules seem boring to children. It has been proven in psychology that young children are full of courage. This means that the material presented to children should be primarily interesting and understandable and enjoyable for children.

1. *Art.* If we start learning a new subject together with the subjects that the student likes, we will succeed. Take the ART as an example. Most children go to school at the age of 6 or 7. At this age, in addition to learning new knowledge, there

will be a great interest in drawing and painting. We can teach students fruits and vegetables by connecting English with pictures. We ask the pupil to draw a picture of the fruit, and colour it. Once the pupil has completed, we will instill in the child's mind how to pronounce the name of this fruit in English and its colors. For example, if there is a picture of an apple: It is an apple. It is red and green. It is a banana. It is yellow. It is an orange. It is orange. The same with vegetables, It is an onion. It is white. Or It is a cabbage. It is green. Next, "What is it?", "What color is it?" It is enough to mention this picture as an answer to our questions.

2. *Mathematics.* To teach children numbers, of course, mathematics helps us. Gradually the pupil begins to read and learns to add and subtract one-digit numbers in a math lesson. After learning the name of numbers in English first, we use addition and subtraction in mathematics, a favourite subject of children in mathematics. For example, by asking how many objects and objects are in the room, we can also return the subject of numbers, and also $1 + 3 = 4$ (one plus three it is four), $2 + 4 = 6$ (two plus four it is six), 9 Examples such as $-7 = 2$ (nine minus seven it is two), $8-5 = 3$ (eight minus five it is three), further increase children's interest in English.

3. *Music.* Kids love to listen to music and dance. Putting interesting and cheerful music in English in each lesson and teaching them dance moves in accordance with these musical words will give the child a broader understanding of the material being studied. If we repeat these songs in each lesson, children will instinctively learn to pronounce these words correctly in their minds (on the subject of fruits and vegetables) and to show them (on the subject of body parts). It should be noted that it is difficult for young children to sit in one place for 45 minutes. Through this music and action games, the child will not get bored.

4. *Alphabet, reading.* As students begin to recognize the gaps, reading new things in them will encourage them to read from their teacher and parents, and will also encourage them to read more and more. In doing so, we can show that they are different from their native language by teaching the letters of the English language. in English the letters are radically different in that they are read and written differently. This is why elementary grades will have difficulty mastering these. If we only teach them the English alphabet, we will teach them the difference in reading and writing slowly as they learn.

In conclusion, language learning can be a difficult issue when the learner is not interested in it, but we can solve it using a variety of methodologies and tools, and the integration method is also helpful in this regard. After all, it is in the hands of teachers to teach children to open up new worlds, to engage them and increase their love for science.

References

1. Jalolov, J. (1996). *Methods of Teaching a Foreign Language* (p. 83). Teacher.
2. Kurbanova, M., & Yusupova, D. (2016). Effective Ways of Teaching Grammar at the Initial Stage of Teaching English. *Young Scientist*, 3(1), 107.
3. Khodjamkulov, U., Makhmudov, K., & Shofkorov, A. (2020). The Issue of Spiritual and Patriotic Education of Young Generation in the Scientific, Political and Literary Heritage of Central Asian Thinkers. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(05), 6694-6701.
4. Makhmudov, K. (2020). Current Problems of Teaching English and New Approaches to Resolve in Secondary Education Schools. In *Modern Trends in Linguistics: Problems and Solutions* (pp. 271-273). Retrieved from <http://conference.adu.uz/>.
5. Makhmudov, K., Shorakhmetov, S., & Murodkosimov, A. (2020). Computer Literacy is a Tool to the System of Innovative Cluster of Pedagogical Education. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(5), 71-74.
6. Mukhamedov, G., Khodjamkulov, U., Shofkorov, A., & Makhmudov, K. (2020). Pedagogical Education Cluster: Content and Form. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 1(81), 250-257.

**OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF DIGITAL MARKETING IN
THE DIGITAL ECONOMY**

*Shokirova Gulbakhor Muminjanovna (Master of science),
Shokirova Sarvinoz Oybekovna (3rd year Bachelor student of Economics at the
Andijan Machine-Building Institute)
shokirovagulbaxor0@gmail.com, justused02@gmail.com
Andijan institute of economics and construction
Uzbekistan, Andijan city*

ABSTRACT

Modern digital technologies have infiltrated every person's life and the realm of socioeconomic connections. A new corporate information infrastructure is emerging from the ever-changing digital realm. Digital marketing technologies enable businesses to better traditional marketing approaches and become closer to their customers. Digital marketing prospects allow you to expand your shop area, establish new modes of contact, and develop novel ways to advertise your items. This article discusses the rising issues and potential for digitalizing marketing processes.

Keywords: marketing, digital economy, information marketing, IT, marketing models.

The term "information marketing" is used in two contexts: "computer science in marketing" and "marketing in computer science." The same marketing strategies are employed in both scenarios, but the information resources and technology utilised are different.

In reality, the distinction between the two is that "informatics in marketing" is used to advertise mass-consumption goods, information goods, and industrial goods. And "marketing in computer science" is intended to research the information market, find new clients, build information products and services, and run complicated advertising campaigns.

The basic principles of marketing are as follows: a thorough study of the market and demand, as well as potential customers' preferences and wishes; influence on the market and demand in the interests of the company; production response to market requirements; and designing and creating only those products that meet demand. When comparing consumer marketing with information marketing, we may conclude that consumer marketing remains superior since approaches and numerous methods of promoting high-demand goods and services have been studied for years. As a result, they are more solid and dependable.

The developments noticed in business are intimately tied to societal changes. Any Internet user now lives in a "transparent house," leaving a "digital imprint" [1]. Household gadgets, cellphones, and smart devices collect data about our important activities in order to display advertising items that we require. YouTube video hosting and its "Recommendations" section, which is based on neural networks, is an eye-catching example. Based on big data research, it analyzes information and movies that you enjoy and recommends new films to you. Users of Facebook, Telegram, and Instagram also leave a "digital imprint," which will be used to display your recommendations or relevant advertising. Voice communications via Telegram are another example of "digital traces" in action. If a user in conversation with another expresses a desire to purchase pizza, for example, he will almost definitely see the matching advertisement on the pages of social networks after a while.

One of the most significant developments in marketing brought about by digital technology has been the ability to mass personalize market offers. Individual demand has always been subject to the will of a certain topic. However, because fully individualizing the supply used to be quite difficult, such individual preferences were turned into more or less broad groupings, and a "typical" demand was generated. The forced translation of individual preferences into collective demand gave rise to the "consumer segment," a commonly utilized marketing concept [2].

At the same time, anytime there is some degree of choice, the uniqueness of preferences emerges, i.e., demand is personalized. The digital economy offers new chances for this, primarily liberating the consumer from the "difficult" decision process and suddenly providing just what he (the customer) requires. The key to the seller's extraordinary awareness is found in the same digital and information technology that produced the famed "brainchild of Jobs" - the smartphone. A smartphone is a remote control that allows a person to enter the virtual world. However, every time he takes up a smartphone, he "confesses" to the entire world, freely telling him of his skills, wants, whereabouts, goals, and so on. It is not difficult for a marketer to construct an individual image of a potential consumer and develop a distinctive offer using such information without resorting to surveys, interviews, round tables, focus groups, and other standard marketing research techniques. For example, the location of the broadcast may be established using the geolocation function:

- a potential consumer is a rural or urban resident;
- the location of the subject is the place of his permanent residence or short-term stay (business traveler, summer resident, country or city resident, etc.);
- how often and at what time of the year the subject visits this place, what is the duration of visits;

- what is the location of its placement on this territory (hotel, hostel, cottage, house, manor, etc.);
- in what way and mode of transport spatial movement is carried out (municipal, personal, walking, etc.; by train, bus, car, bicycle, etc.);
- what is the daily route and daily routine of the subject;
- which outlets he visits, and what is their price category (markets, stores of what price category).

The following are the benefits of digital marketing:

1. The absence of territorial constraints in the application of marketing concepts.
2. You can attract the target audience thanks to the widespread usage of the Internet and mobile communication.
3. Interactivity, in which the prospective customer actively engages with the brand.
4. Availability of the information resource.
5. Event management in real time.

You might also think about the evolution of various marketing models. In the 4P model, for example, the center represents the product that has been manufactured and must be purchased.

Based on this concept, which was swiftly developed in the early 2000s, Robert F. Lauterborn's model 4C debuts, with the customer already in the center [3]. 4C is made up of the following components:

- Cost;
- Customer needs and wants;
- Convenience;
- Communication.

When a consumer purchases a smartphone, laptop, or other device from Apple, they become the owner of not only a product, but a full ecosystem with its services and upgrades. Services, wearables, Macs, and iPads drove the company's 82.96 billion U.S. dollars in the third quarter of 2022 fiscal year [4].

Marketing has evolved dramatically in 2019. It has shifted from product to outcome marketing. A basic illustration of this is the procedure of acquiring a bank loan. When a customer applies for a loan, his purpose is not to obtain a loan, but rather to acquire a car as an alternative. As a result, it is suggested that a new idea of digital marketing, 5E, be considered. Its components will be as follows:

- Experience;
- Exchange;
- Engagement;

- Everyplace;
- Evangelism.

A company that can adapt to the present model, that is, comprehend exactly what the outcome that its customer desires should be, would undoubtedly gain a significant competitive edge.

The introduction of components of the 5E model into business and society has changed the old job of a marketer, where the core abilities were connected to creativity and uniqueness, to consumer metrics and big data analysis.

We may draw a new type of marketing development from this—Big Data Driven Marketing. This is a type of marketing in which all choices are based solely on data analysis and flexible consumer segmentation.

Flexible customer segmentation is the multi-factor grouping of a company's consumers into groups based on a range of variables, including but not limited to gender, age, and occupation. Based on this data, four levels of client "knowledge" may be distinguished in marketing.

- Stage 1: demographics, income, and e-mail newsletter history
- Stage 2: call center behavior, site behavior, geodata, and social network profiles
- Stage 3: user search data, surveys, application contact with the firm, cross-validity;
- Stage 4: reaction history to marketing initiatives; detailed study of hidden linkages between various forms of data.

Thus, marketing operations will be based on data analysis expertise rather than marketers' subjective evaluations.

On the one hand, digital marketing will assist in ensuring speedy coverage of a large target population and, on the other hand, in establishing engagement with potential consumers while attempting to communicate as individualized as possible. As a result, a natural conclusion about the benefits of marketing in the digital era will be a list of benefits supplied by digital technology to marketing.

Advantages of Digital Marketing:

- Improved target audience coverage;
- Capability to target;
- Contact is rather inexpensive.
- Message transmission rate is high.
- Feedback in real time;
- "Online marketing" or staying in touch with customers.
- Actual outcome measurability;
- The capability of automating procedures.

All of the above are the unconditional advantages of digital technologies that have been utilized in marketing in the form of tools, communication channels, and communication techniques. Because the benefits are evident, we shall carefully examine the negatives of digital marketing.

The issues of digital marketing are inextricably linked to technical advancement, and they are only updated over time as a result of breakthroughs and a growth in the power and availability of computers [5]. The biggest downside of e-marketing is the vast volume of superfluous advertising that customers do not require and is seen as spam. A person frequently receives a high quantity of communications that include unneeded information. Unnecessary information is a sort of advertising for a firm that provides services or commodities. The majority of these letters are never opened and just wind up in the trash, harming the company's reputation.

Despite its numerous benefits, online marketing has a number of drawbacks.

— **Internet scam.** You can come across unethical or deceptive internet marketing methods. Without authentication, fake trademarks and logos can be utilized. It has the potential to harm your reputation.

— **Advertising placement.** This can clog up the web page and cause the client to fail.

— **It requires special expertise.** Mastering Internet marketing necessitates a mastery of search engine technologies, advertising tactics, content development, and reasoning, in addition to fundamental marketing.

— **Impregnable.** This option may not be available in remote locations. Furthermore, the old and illiterate are less likely to use internet purchasing.

— **Product reviews that are negative.** They have the potential to significantly decrease your business.

Of course, using digital marketing tools improves the efficiency of the company's operations and development, lowers expenses, and raises awareness. However, transitioning to digital railroads is impossible without rising population digitization. As a result, the advancement of the digital marketing period entails the digitization of the economy as a whole as well as the enhancement of digital marketing instruments. No matter how technology advances, marketing will always have a human face, and a customized approach to the client is unlikely to be replaced by another employment alternative very soon. Internet marketing tools are broad and have vast technological capabilities, but they will be ineffective unless they are properly applied, that is, unless work is built around the audience and its demands.

REFERENCES

1. Introducing digital imprints. The Electoral Commission. URL: <https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/our-views-and-research/elections-act/introducing-digital-imprints>
2. Development of Consumer Behavior by Rajagopal. Scientific article. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-33926-5_6
3. Digital Marketing model: Lauterborn's 4Cs. Smart Insights. URL: <https://www.smartinsights.com/marketing-planning/marketing-models/digital-marketing-model-lauterborns-4-cs/>
4. Apple's global revenue from 1st quarter 2005 to 3rd quarter 2022. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/263426/apples-global-revenue-since-1st-quarter-2005/#:~:text=For%20the%20third%20quarter%20of,of%2082.96%20billion%20U.S.%20dollars.&text=Apple%20Computer%2C%20Inc.>
5. Belyatskaya, T.N. Structural transformation of the world economy / "Digital transformation of the economy and industry: problems and prospects" edited by Dr. of Economics, prof. A.V. Babkin. – St. Petersburg: Publishing House of the Polytechnic University, 2017.

“YOSHLAR - YANGI O‘ZBEKISTON BUNYODKORLARI”

Sharipova Munira

*Namangan davlat universiteti Jahon tillari fakulteti
Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) mutaxassisligi II bosqich magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning jamiyat va davlat hayotidagi beqiyos roli, shuningdek kelajagimiz poydevori bo‘lmish o‘sib kelayotgan yosh avlodga yurtimizda yaratilgan imkoniyatlar haqida so‘z yuritiladi. Hozirgi davr yoshlari yuksak salohiyatli, chuqur mulohazali bunday yoshlar bilan yurtimiz dunyo hamjamiyati orasida yanada yuqori o‘rinlarni zabt etadi.

Kalit so‘zlar: yoshlar, kelajak, jamiyat, davlat, istiqlol, sport, ilm – fan, san’at va madaniyat.

"МОЛОДЕЖЬ - ТВОРЦЫ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА"

Шарипова Мунира

*Наманганский государственный университет, факультет мировых языков, Иностранных языков и литературы (английский язык) магистрант
2 ступени*

Аннотация: В данной статье говорится о ни с чем не сравнимой роли молодежи в жизни общества и государства, а также о возможностях, созданных в нашей стране для подрастающего молодого поколения, являющегося фундаментом нашего будущего. Сегодняшняя молодежь обладает высоким потенциалом и глубоким мышлением, и наша страна займет более высокое место в мировом сообществе.

Ключевые слова: молодежь, будущее, общество, государство, независимость, спорт, наука, искусство и культура.

"YOUTH - NEW UZBEKISTAN CREATORS"

Sharipova Munira

*Namangan State University, Faculty of World Languages,
Foreign language and literature (English) 2nd stage master's student*

Abstract: This article talks about the incomparable role of youth in the life of society and the state, as well as the opportunities created in our country for the growing young generation, which is the foundation of our future. Today's young people have

high potential and deep thinking, and our country will take a higher place among the world community.

Key words: youth, future, society, state, independence, sport, science, art and culture.

Ma'lumki, har qanday davlatning eng katta boyligi va eng buyuk kuchi bu uning- yoshlaridir. Yoshlar har bir yurtning ertasidir! Ayni bir shiddatli zamonda yoshlarning faol va shiddatli ishtiroki kuzatilmaydigan hech bir soha yo'q. Davlat qurilishi, uning rivoji va dunyo hamjamiyatida o'z o'rnini mustaxkamlashida yoshlarning roli siz va biz o'ylagandan ham ancha muhimroq ekanini xozirgi davrning serg'ayrat yoshlari misolida yaqqol ko'rishingiz mumkin. Hech bir millat yoki mamlakatda yoshlarsiz rivojlanish va o'sish bo'lmaydi, mamlakat taraqqiyoti yoshlar qo'lida. Yoshlarimiz bizga har bir sohada kerak xoh u texnika bo'lsin, xoh sport yoki san'at. Negaki, yoshlarimiz ayni paytdagi hayotni kuzatish va yo'l qo'yilayotgan kamchilik va xatolarni o'rganish orqali vaqt o'tishi bilan sezilarli ijtimoiy - siyosiy islohotlarni amalga oshiradilar va bu jamiyat va davlatning kelgusi hayotida beqiyos ahamiyatga ega.

Mamlakatimiz o'z mustaqilligiga erishgach, yurtimiz rivoji yo'lida bir qancha islohotlar amalga oshirildi. Shunday islohotlarning biri yoshlarni qo'llab- quvvatlash, ularni chinakam vatanparlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan islohotlardir. Bu kabi islohotlar esa yoshlar masalasini davlat siyosati darajasigacha ko'tardi. Hukumatimiz va prezidentimizning sa'y – harakatlari natijasi o'laroq respublikamizda yoshlar uchun barcha imkoniyatlar eshiklari ochildi. Ularning yetarli ta'lim tarbiya olishlari, sport bilan shug'ullanishlari va jahon yoshlari orasida o'z o'rinlarini egallashlari uchun misliko'rilmagan ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Yoshlar – ertamiz, yoshlar – kelajagimiz bunyodkorlari. Xususan, muxtaram prezidentimizning ham eng katta orzusi yangi O'zbekiston bag'rida hozirgi davr yoshlar bilan birgalikda uchinchi renesansni barpo etish, va bugungi kun yoshlari siymosida buyuk ajdodlarimizni gavalantirishdek ezgu maqsaddan iborat [1].

Qay sohaga nazar tashlamang barchasida yoshlarning yetakchilik qobiliyatini o'stirishga e'tibor qaratilgan. Bu yo'lda esa yoshlarga yaratib berilgan imkoniyatlarni sanab sanog'iga yetolmaysiz. Yoshlik – kelajakka tuzilgan ulkan reja va istiqlolning bohlanishi ekanini chuqur his etgan hukumatimiz va dono yurtboshimiz tashabbuslari bilan bir qator zamonaviy eng so'nggi rusumdagi texnologiyalar bilan ta'minlangan maskanlar yoshlarimiz uchun foydalanishga topshirildi. Yoshlarimiz kelajakda bundanda yorug' va farovon hayot yaratishlari, shaxsiy bizneslarini rivojlantirishlari uchun “ yoshlar – kelajagamiz” jamg'armasi tashkil etlib, bugungi kunda mazkur tashkilot kelajak avlod uchun qariyb 692 milliard 400 million so'mlik imtiyozli kreditlar ajratdi. Vatanpar, fidokor yoshlar uchun bir qancha davlat mukofotlari ta'sis

etildi. Xususan, “Do’slik” ordeni va “Shuhrat” medali, Zulfiya nomidagi davlat mukofoti, “Kelajak bunyodkori” medali, “O‘zbekiston belgisi” ko‘krak nishoni kabilar shular jumlasidandir. Bu kabi rag‘batlar yoshlarni yanada yuqoriroq marralarni zabt etishlari uchun turtki bo‘lmay qolmaydi albatta. Bularning amaliy natijasi o‘laroq, fan, san‘at, yoki sport sohalarinig barchasida yoshlarimiz hammani lol qoldirib kelishmoqda, qaysiki jahon chempionati yoki xalqaro fan olimpiada va tanlovlar borki o‘zbek yoshlari unda munosib ishtirok etib, O‘zbekiston bayrog‘ini ko‘klarga ko‘tarib kelishmoqda. Bunday yutuqlarning shoxidi bo‘lar ekansiz, aql –zakovatli, uzoqni ko‘ra bilib yaratib berilgan imkoniyat va bildirilgan ishonchdan to‘g‘ri foydalanayapkan yoshlar bilan O‘zbekistonimizning kelajagi buyuk ekaniga yana bir bor ishonch hosil qilasiz.

Yoshlar uchun yaratilgan yana bir misli ko‘rilmagan imkoniyatlardan biri bu – “El – yurt umidi” jamg‘armasining tashkil etilishidir. Jamg‘arma yoshlarga xorijiy davlatlarning nufuzli universitetlari va ilmiy markazlari ta‘lim olish, orttirgan tajribalarini almashinish imkoniyatlarini beradi. Berilgan ma‘lumotlarga ko‘ra “el – yurt umidi jamg‘armasi tomonidan 2022-2023 – o‘quv yilida 420 o‘ringa mo‘ljallangan (bakalavriat 120 nafar, magistratura 180 nafar, doktorantura 120 nafar) ochiq stipendiya tanlovi e‘lon qilindi. Chet el oliy ta‘lim muassasida o‘qishni orzu qilgan, ammo moddiy jihatdan bunday orzulari ro‘yobga chiqmayapkan yoshlar uchun bu imkoniyat ayni muddao bo‘ldi.

Yosh avlodning yanada zukko va ma‘rifatli bo‘lishiga e‘tibor qaratgan muhtaram yurtboshimiz va hukumatimiz tomonidan “Yosh kitobxon” tanlovi ta‘sis etildi. Ma‘rifatli jamiyat yaratish uchun, avval, bilimli yoshlar kerak. Yoshlar bilimlarini va ijtimoiy hayotdagi o‘rnini yuksaltirishda esa badiiy kitoblarning ham o‘rni beqiyos. Zero Yurtboshimiz ta‘kidlaganlaridek: “Bugun bitta kitob o‘qigan bola ertaga televizor ko‘rib o‘tirgan o‘nta bolani boshqarishi mumkin”. Prezidentimiz tomonidan 2019 – yil 19 – martda ilgari surilgan besh tashabbus loyihasining to‘rtinchi tashabbusi ham yoshlar ma‘naviyatini yuksaltirishga, ular o‘rtasidagi kitobxonlikni targ‘ib qilish bo‘yicha tizimli ishlar rejalashtirildi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbuslari bilan joriy 2022 – yil 7 martdagi “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi prezident farmonida talaba qizlarni qo‘llab quvvatlash, ayollarni jamiyatdagi o‘rnini mustaxkamlash ularni davlat boshqaruvidagi rolini kuchaytirish maqsadida ham ko‘plab moddiy va ijtimoiy yordam turlari tashkil qilinib, ularga imtiyozli kreditlar ajratilishi belgilab berildi.[2] Xususan, ushbu 2022- 2026 yillarga mo‘ljallangan xotin qizlar ta‘limini qo‘llab quvvatlash dasturi doirasida yangi 2022 – 2023 – o‘quv yilidan boshlab magistraturada o‘qiyotgan qizlarning to‘lov - kontrakt pullari to‘liq budjetdan qoplab berilayapti. Bunday imkoniyatlarning barchasi yangi O‘zbekistonimizning bunyodkorlari bo‘lmish

yoshlarimizning buyuk kelajaklari uchundir. Zero, ilm cho'qqilarini egllagan, malakali kadr bo'lib yetishgan va vatan ravnaqiga o'zining munsoib hissasini qo'shib kelayotgan biliml yoshlar buyuk davlat qurishda poydevor qo'yishga muhim o'rin tutadi. Bunday yoshlar bilan Yangi O'zbekiston jahonda o'zining munosib o'rniga ega, qudratli va obod davlat bo'lishi lozim.

Qisqacha qilib aytadigan bo'lsak, yoshlikning ulug'vorligiga hech narsa teng kela olmaydi. Yosh bo'lish bu o'z - o'zidan har qanday qudratli shaxsdan ko'ra ko'proq qiymatga ega bo'lgan cheksiz xazinaga ega bo'lish demakdir. Har bir xalqning eng buyuk kuchi bu – uning yoshlaridir. Shu sababli ham , yurtimiz ertasi yoshlarimiz qo'lida ekanini his qilgan holda hukumatimiz va prezidentimiz tomonidan yoshlarimiz uchun kerakli zarur shart – sharoitlar yaratib berib kelinmoqda. Bunga javoban biz yoshlar labbay deya olishimiz va kelajakda har bir sohada yuqori natijalarga erishib yurtimiz nomini dunyoga mashxur qilishimiz lozim. Chunki, butun yurtimiz aholisi yoshlarga ishonch bildirib yaxshi niyat ila yanada kuchli demokratik davlat va jamiyat qurishda ularni qo'llab quvvatlab kelmoqda. Buyuk Imom Buxoriy hazratlarining “Al Jome as – Sahih “ asari da ham hamma narsani yaxshi niyat bilan boshlashga oid hadis berilgan edi : “ Barcha ezgu ammallar niyatga bog'liq, har bir kishiga faqat niyat qilgan narsasi beriladi”.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M.Mirziyoyev “xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir”, Toshkent _ “O'zbekiston” -2018
2. <https://m.kun.uz/uz/news/2022/03/16/qizlar-uchun-magistratura-tekini-bu-imi-yoz-barcha-magistrant-qizlar-uchunmi-yoki-faqat-yangi-qabul-qilinadigan-talabalar-uchunmi>
3. <https://www.bartleby.com/essay/Youth-Is-The-Future-Of-Tomorrow-P3JRF7KVU5YW>

“YANGI O’ZBEKISTONDA XALQARO BAG’RIKENGLIK TAMOYILI”

Saydamatova Dilafruz Xamidullo qizi

Namangan davlat universiteti Jahon tillari fakulteti

Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) mutaxassisligi II bosqich magistranti

Annotatsiya: mustaqillikka erishganimizdan so’ng respublikamiz hududidagi barcha millat va elatlarning erkin yashashlari uchun qator imkoniyatlar yaratildi. Mazkur maqolada mamlakatimizda xalqaro bag’rikenglik va millatlararo totuvlik yo’lida amalga oshirilayotgan amaliy ishlar samarasi muhokama qilingan.

Kalit so’zlar: millat, xalq, millatlararo totuvlik, diniy bag’rikenglik, demokratiya, madaniyat, xavfsizlik, insonparvarlik.

**"ПРИНЦИП МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В НОВОМ
УЗБЕКИСТАНЕ"**

Сайдаматова Дилафруз Хамидулла кизи

*Магистрант второй ступени факультета мировых языков Наманганского
государственного университета по специальности*

«Иностранный язык и литература» (английский язык)

Аннотация: после обретения нами независимости были созданы возможности для свободного проживания всех национальностей и народов на территории нашей республики. В данной статье рассматриваются результаты практической работы, проводимой в нашей стране в направлении межнациональной толерантности и межнационального согласия.

Ключевые слова: нация, народ, межнациональное согласие, веротерпимость, демократия, культура, безопасность, гуманизм.

**"THE PRINCIPLE OF INTERNATIONAL TOLERANCE IN THE NEW
UZBEKISTAN"**

Saydamatova Dilafruz the daughter of Khamidullo

*Master's student of the second stage of the faculty of World Languages of
Namangan state university, majoring in Foreign Language and Literature (English)*

Abstract: after we gained independence, opportunities were created for all nationalities and peoples to live freely in the territory of our republic. This article discusses the results of the practical work carried out in our country in the direction of international tolerance and inter-ethnic harmony.

Key words: nation, people, interethnic harmony, religious tolerance, democracy, culture, security, humanitarianism.

Azaldan o'lkamiz ham jug'rofiy ham siyosiy jihatdan ko'plab davlatlar bir biri bilan kesishgan hududlardan biri hisoblangan. Shu sababli ham, davlatimiz hali hanuzgacha ko'p millatli davlatlar qatoridan mustaxkam o'rin egallab kelmoqda. Mazkur hududda ko'pmillatlilikni shakllanishiga turli xil bosqinchilik urushlari va ko'chmanchilarning yerlarimizga ko'chib kelishi, shu bilan birgalikda O'zbekistonning bir asrdan ziyodroq vaqt mobaynida Chor Rossiyasi mustamlakasi bo'lishi kabilar asosiy omil bo'lib xizmat qialdi. Mustaqillikkacha zalvorli yo'lni bosib o'tib hali hanuzgacha yuzlab millat va elatlar bilan totuvlikda umurguzaronlik qilayotgan o'zbek xalqi dunyoda o'z xalqaro bag'rikenglik tamoyiliga ega. Tarixdan ham ma'lumki, o'zbeklar boshqa elat va millatlarning dini va his – tuyg'ulariga o'zgacha hurmatda bo'lish ruhida tarbiyalangan. Mehmondo'stlik, insonparvarlik va ochiqko'ngillilik esa o'zbek milliy mentalitetinig ajralmas xususiyatlaridan biridir.

O'zbekistonning mustaqillikni qo'lga kiritishi nafaqat mamlakatning tub aholisi uchun balki , uning hududida istiqomat qiluvchi boshqa xalqlar uchun ham o'z tili dini, madaniyati va milliy qadriyatlarini saqlab qolishga tomon qo'yilgan ilk buyuk qadam bo'ldi. Bu borada barcha millat va elat vakillari uchun teng sharoitlar yaratilishiga alohida e'tibor qaratildi. Respublika hududida barcha millat va elatlarning erkinliklari bir xil etib belgilanib, mamlakatimiz rahbariyati bu masalani qonun yo'li bilan mustaxkamlashga doir chora – tadbirlarni ko'rdi. Mamlakatimizdagi barcha aholining e'tiborini tinchlik, osoyishtalikni va millatlararo totuvlikni ta'minlashga, mustaqilligimizni mustahkamlashga qaratildi. Bu kabi inson manfaatini birinchi o'ringa qo'yuvchi xatti – harakatlar esa har bir fuqaro qalbida “O'zbekiston – yagona uyimiz” g'oyasiga xizmat qiluvchi yagona zamin , yagona makon, yagona vatan uchun

javobgarlik hissini kuchaytirdi.

O'zbelistonda Xalqlararo bag'rikenglikni, millatlar bir birlari o'zaro ahil munosabatda bo'lishlarini amaliy rivojlantirish maqsadida ham bir necha ishlar amalga oshirildi. Buning yorqin namunasi sifatida xozirgi kunda respublikamiz hududidagi boshqa millat va elat vakillarining 138 ta milliy madaniy markazlarini ko'rishimiz mumkin. O'zbekiston hududida istiqmat qilib kelayotgan har bir fuqaroning manfaatlari, haq- huquq va burchlari qonun doirasida aniqlanib, belgilab qo'yilgan. Asosiy qomusimiz bo'lmish Konstitutsiyamizning 18- moddasida buning yorqin dalilini ko'ramiz. "O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini,, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar..."[1].

Ushbu modda zamirida milliy hayotga, fuqarolarning milliy his tuyg'ulariga daxldor muhim ahamiyatga ega bo'lgan quyidagi bir qator tamoyillar belgilab qo'yilgan:

- Qonun oldida tenglik tamoyili;
- Diniy bag'rikenglik tamoyili;
- Shaxsiy daxlsizlik tamoyili va boshqalar.

Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikning yana bir amaliy ifodasini bugungi kunda O'zbekistonda faoliyat olib borayotgan 16 ta diniy konfessiyaga oid 2239 diniy tashkilot misolida ham ko'rishimiz mumkin. Ularning bu boradagi haq huquqlari Respublikamiz Konstitutsiyasi hamda "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'grisida"gi qonunda mustahkamlab qo'yilgan.

Mustaqillik yillaridan to hozirgacha xalqaro bag'rikenglik yo'lida yuzlab ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Ularning ichida yana bir diqqatga sazovor loyiha bu Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirish harakatlar strategiyasi beshta ustuvor yo'nalishining aynan beshinchi bandi «Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritishga yo'naltirilgan davlatimiz mustaqilligi va suverenitetini nustahkamlash, O'zbekistonning yon – atrofdagi xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shnicilik muhitini shakllantirish,

mamlakatimizning xalqaro nufuzini mustahkamlash» deb nomlanishidir. Bu xalqaro bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni rivojlantirishda katta burilish bo'ldi. Chunki, bundan eng asosiy maqsad – qo'shni mamlakatlar va mamlakatimiz hududidagi boshqa millat vakillari bilan raqobatlashish emas, balki , ular bilan o'zaro manfaatli hamkorlik qilish, yashab turgan mintaqamiz bo'lmish Markaziy Osiyo muammolarini birgalikda hal etishdan iborat.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, bag'rikenglik – bizning dunyomizdagi turli boy madaniyatlarni, o'zini ifodalashning va insonning alohidaligini namoyon qilishning xilma-xil usullarini hurmat qilish, qabul qilish va tog'ri tushunishni anglatadi. Uni bilim, samimiyat, ochiq muloqot hamda hur fikr, vijdon va etiqod vujudga keltiradi. Bag'rikenglik turli-tumanlikdagi birlikdir. Bu faqatgina ma'naviy burch emas balki, siyosiy va huquqiy ehtiyoj ekanini chuqur anglagan xalqimiz va hukumatimiz xalqaro bag'rikenglik, millatlararo totuvlikka alohida e'tibor qaratib inson qadrini birinchi o'ringa qo'yib kelmoqda. Yangi erkin va ozod O'zbekistonimizda xalqaro bag'rikenglik tinchlikka erishishni musharraf qiluvchi va urush madaniyatsizligidan tinchlik madaniyatiga eltuvchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, T.: "O'zbekiston", 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2019 yil 15 noyabrdagi 5876 – son Farmoni: "Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi Davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".
3. www.religions.uz

**TO'QUV MASHINASINI FOYDALI ISH KOEFSIYENTINI OSHIRISH
ZAMONAVIY KONSTRUKSIYASI YARATISH**

*Buxoro Neft va Gaz sanoati kolleji ishlab chiqarish ta'lim ustasi
Hayitov Shuxrat Shokir o'g'li*

To'qimachilik dastgohlari haqida umumiy ma'lumot to'qimachilik ishlab chiqarishga konservativ yondashuvga qaramasdan, ushbu segment ishtirokchilari ushbu mashinaning ko'plab o'zgarishlaridan foydalanadilar. Shu bilan birga, barcha modellar bir xil maqsadga xizmat qiladi - to'qimalarning shakllanishi. Bir-biriga nisbatan ma'lum bir tartibga ega bo'lgan bir nechta iplarning o'zaro bog'lanishi natijasida ma'lum tuzilishga ega bo'lgan to'qimachilik mahsuloti yaratiladi. Umuman olganda, kontseptsiya oddiy, shuning uchun uning kelib chiqishi tarixga juda chuqur kiradi. Masalan, to'qish yo'li bilan gazlamalar ishlab chiqarilganidan dalolat beruvchi birinchi topilmalar taxminan 6 ming yil oldin paydo bo'lgan. Agar zamonaviyga yaqin avtomobillar haqida gapiradigan bo'lsak texnik vositalar, birinchi dastgohlar 1785 yilda paydo bo'lgan. Aynan o'sha paytda ushbu turdagi mexanik blok patentlangan edi. Shu bilan birga, qurilmani misli ko'rilmagan va inqilobiy narsa deb aytish mumkin emas. Bu vaqtga kelib, qo'lda mexanizmlar Evropada deyarli yuz yil davomida keng tarqalgan edi. Asosiy xususiyatlar Maxsus joy texnik parametrlar mashinalar hajmini egallaydi. Eng ixcham o'lchamlar an'anaviy qo'lda ishlaydigan mashinalar bo'lib, ular hatto kichik kvartirada ham osongina joylashtiriladi. Ular bilan solishtirish mumkin kir yuvish mashinasi, lekin ish joyini tashkil etish zarurligini hisobga olish muhimdir. Bittasi eng muhim xususiyatlar matoning kengligi bo'lib, o'rtacha 50 dan 100 sm gacha o'zgarib turadi. Albatta, sanoat ehtiyojlari uchun to'quv mashinasi ham ikki metrli keng matoga ega bo'lishi mumkin, bu esa gilam yasash imkonini beradi. O'rnatishning o'lchamlarini, erga joylashtirish nuqtai nazaridan ham e'tiborga olish kerak. Qoida tariqasida, kichik va o'rta chiziqlardan modellar 100x100 sm dan oshmaydigan maydonlarni egallaydi. Shu bilan birga, o'rnatish balandligi 1,5 m ga yetishi mumkin. Mashina qurilmasi Qo'lda ishlaydigan mashinaning klassik dizayni, birinchi navbatda, tovar rulosi va nur uchun ikkita ko'ndalang novda mavjudligini ta'minlaydi. Qoida tariqasida, bu elementlar asosiy paketga kiritilgan. Mashina ip ushlagichisiz ishlamaydi. Buzilish jarayonida aynan shu qism uchun iplarning uchlari o'rnatiladi. Ilgak ipning ilmoqlarini mos keladigan tishlarga o'tkazish uchun mo'ljallangan. Bu tafsilotni qamishdagi tiqin deb ham atashadi. Bundan tashqari, dastgoh qurilmasi ko'milgan chiziqlar mavjudligini ta'minlaydi. Ushbu elementlar bilan foydalanuvchi bazani tekis va silliq ushlab turishi mumkin. Taxtalar odatda o'ralgan holda poydevorga yotqiziladi. Mashinada taglikning shakllanishi boshlanganda, mil ushlagichi funksiyasi zarur - bu to'plamga kiritilgan maxsus qulf tomonidan amalga oshiriladi.

Variant sifatida tel tirgaklari bo'lgan to'plamlar ham mavjud bo'lib, ular ish uchun o'rnatilgandan keyin vallarni mustahkamlaydi. Turlari ishlab chiqaruvchilar qo'lda, mexanik, yarim mexanik, shuningdek avtomatlashtirilgan qurilmalarni taklif qilishadi. Modellar ishlash printsipiga ko'ra gidravlik va pnevmatik mashinalarga ham bo'linadi. Strukturaviy dizayn nuqtai nazaridan yumaloq va tekis mashinalarni ajratish mumkin. Aytgancha, birinchi variant faqat maxsus sifatlarga ega bo'lgan matolarni ishlab chiqarish uchun ishlatiladi. Misol uchun, bu yeng material bo'lishi mumkin. Maishiy foydalanish uchun kichik tor modellar ko'proq ishlatiladi va uchun yirik sanoat tarmoqlari sanoat dastgohlari mos keladi, ular katta hajmdagi to'qimachilik materiallari bilan ishlash uchun etarli quvvatga ega. Turli matolarni hosil qilish qobiliyatiga ko'ra mashinalarning bo'linishi ham mavjud. Shunday qilib, eksantrik modellar oddiy to'qimalarni yaratish uchun ishlatiladi va nozik naqshli matolarni vagon mashinasida tayyorlash mumkin. Iplarni yotqizish usuli bo'yicha tasniflash shu asosda pnevmatik va gidravlik qurilmalar ajralib turadi. To'g'ri, uchinchi turdagi - rapier mashinalari mavjud. Pnevmatik modellarga kelsak, ular havo oqimi yordamida ipni tomoqqa yotqizadilar. Buning uchun asosiy nozul son tuzilishiga o'rnatilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, bu qism siqilgan havoni tarqatadigan asosiy tankga o'rnatiladi. Bundan tashqari, yotqizish jarayonida suv va maxsus ozuqa elementlaridan foydalanadigan gidravlik va rapier turdagi dastgohlar keng tarqalgan. Birinchi holda, ip uchadigan suv tomchisi tomonidan ushlab turiladi. Umuman olganda, bunday mashinalarning qurilmasi pnevmatik hamkasblarga mos keladi, havo o'rniga faqat suv oqimi ishlatiladi. Rapier mexanizmlari ipni tomoqqa ikkita metall tayoq bilan kiritadi, ulardan biri oziqlantirish funksiyasini bajaradi, ikkinchisi esa - qabul qiluvchi. Xizmat nuanslari Ta'mirlash jarayonida amalga oshiriladigan tadbirlar ro'yxati aniq dizaynga bog'liq. Misol uchun, qo'l modellarini parvarish qilish ko'pincha yog'ochdan yasalgan strukturani sinchkovlik bilan tekshirishni o'z ichiga oladi. Komponentlarni, barlarni va qisqichlarni to'g'ri sozlash sehrigar ishining asosiy qismidir. Mexanik va avtomatik bloklarning yanada murakkab dizaynlari qo'shimcha chora-tadbirlarni talab qiladi. Misol uchun, gidravlik qurilmalar haqida gap ketganda, dastgohni suv bilan to'ldirish kerak bo'lishi mumkin. Pnevmatik uskunalari, shuningdek, havo ta'minotini ta'minlaydigan qurilmalarga alohida xizmat ko'rsatishni ham o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, oqimlarni taqsimlovchi ulash shlanglari va nozullarni tekshirishni talab qiladi. To'qimachilik dastgohlari ishlab chiqaruvchilari Etakchi o'rinlarni Evropa kompaniyalari, jumladan Belgiya ishlab chiqaruvchilari, italyan va nemis kompaniyalari egallaydi. Xususan, Dornier, Picanol va Promatech tomonidan bozorda pnevmatik modellar taklif etiladi. Shuningdek, dastgoh asboblari Yuqori sifat Yaponiya kompaniyalari, jumladan Tsudakoma va Toyota tomonidan ishlab chiqarilgan. Xuddi shu brendlar ostida gidravlik modellar ham chiqadi. Shunisi diqqatga sazovorki Rossiya korxonalarini ushbu segmentga kiritilmagan. Ammo

mahalliy dastgohni rapier modellari toifasida topish mumkin. "Textilmash" va "STB" zavodlari o'z mahsulotlarini ushbu yo'nalishda taklif qilishadi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ishlab chiqarish quvvati kengayganiga qaramay, eng yaxshi to'qimachilik mahsulotlari qo'l mehnatiga yo'naltirilgan kichik korxonalar tomonidan ishlab chiqarilmoqda. Ushbu yondashuv sifatli mahsulotlarni ta'minlaydigan ko'plab afzalliklarga ega. Misol uchun, qo'lda ishlash printsipligiga ega bo'lgan to'quv mashinasi matoning shakllanishini o'z vaqtida tuzatishga, shuningdek, besleme elementlarini sozlash uchun kerakli o'zgarishlarni amalga oshirishga imkon beradi. Bundan tashqari, avtomatlashtirilgan mashinalar bajara olmaydigan ko'plab operatsiyalar mavjud. Bunday hollarda, yana tajribali to'quvchilarning qo'llari eng yaxshi ishlov beriladi. Dizayn yog'och dastgohi turli hududlarda taxminan bir xil edi. Asosiy farqlar material tanlashda edi, shuning uchun dastgohni joylashtirishga yondashuv. Bizning hududda to'quv dastgohi to'shak to'shakda bir qismli maydalagichdan yarim logdan yasalgan bo'lib, unda to'shakning shaklidagi ustki qismi doimiy ravishda mahkamlangan, odatda arralangan yoki butun bo'lakdan kesilgan. yog'ochdan. Buning uchun daraxt tanasining egilgan qismi yoki ildizi bo'lgan daraxtning bir qismi tanlangan.

To'qimachilik sanoatini rivojlantirish choralari Respublikamizda uzluksiz ravishda amalga oshirilib kelinmoqda. Hozirda to'la avtomatlashtirilgan, kompyuterlashtirilgan, zamonaviy to'qimachilik davlat, qo'shma, kichik va xususiy korxonalar soni kundan-kunga ortib borib, ulardan qarayib barcha to'qimachilik ishlab chiqarilmoqda. To'quvchilik tarixi to'quvchilik ishlab chiqarish texnologiyasi va uskunalari deyilganda to'qima, galanteriya buyumlari, texnik to'qimachilik va konstruktor materiallar ishlab chiqaradigan bilimlar yig'indisi tushuniladi. To'quvchilik texnologiyasi bo'yicha har xil gilamlar, gobelenlar, mebelbop vakashtali to'qimachilik ishlab chiqariladi. To'quv dastgohlari ishlatiladigan ip turiga qarab to'quvchilik quyidagilarga bo'linadi: Paxta to'quvchiligi - yakka, eshilgan paxta iplari hamda paxta va kimyoviy tolalar aralashmalandan to'qima ishlab chiqariladi. Zig'ir to'quvchiligi - yakka va eshilgan zig'ir iplari dan, zig'ir va yarim zig'ir to'qimachilik ishlab chiqariladi. Jimli to'quvchiligi - apparatli yoki ingichka yigirish sistemalari bo'yicha olingan yakka va eshilgan jnn iplaridan junli va yarim jimli lo'qimachilik ishlab chiqariladi. To'quvchiligi eshilgan tabiiy ipak hamda kimyoviy iplardan to'qimachilik ishlab chiqariladi. Texnik to'qima ishlab chiqarish - eshilgan tabiiy va kimyoviy iplardan transport piltalan, filtrlar, parashyut to'qimachilik, yong'in qo'lqoplari, tormoz piltalari va konstruktion materiallar ishlab chiqariladi. Shuningdek, shishali, uglerodli, metalh hamda asbestli iplardan ham to'qimachilik ishlab chiqariladi. Attorlik to'qimachilik ishlab chiqarish - tasma, pilta va tayyor to'qimachilik buyumlari olish. To'qimachilik sanoati - yengil sanoatning tabiiy va sun'iy tolalardan turli gazlama, ip vaboshqa mahsulotlar ishlab chiqaradigan yirik tarmog'idir. To'qimachilik sanoati to'qimachilik xom-ashyosidan ip gazlama, ig'ir tolasidan gazlama to'qimachilik jun , shoyi, noto'qima

materiallar, to‘r to‘qish, to‘qimachilik-attorlik, trikotaj, kigiz-namat va boshqa soluilami o‘z ichiga oladi. Ma‘lumki, to‘qima deb, ikki sistema iplarmng o‘zaro o‘rilishidan hosil bo‘lgan to‘qimachilik mahsulotiga aytiladi. To‘qima bo‘ylamasi bo‘yicha yotgan birinchi sistema iplari tanda 1, ko‘ndalang yotgan ikkinchi sistema iplari esa arqoq 2 iplari deyiladi to‘qimada iplarini joylanishi to‘qima turlari xilma-xil bo‘lib, hozirda mato hosil qilishning to‘quvchilik, trikotaj, noto‘qima, tafting va o‘ramali usullari mavjuddir o‘ramali turli xil usullarda shakllangan matolar ko‘rinishi to‘qimachilik sanoatining etakchi tarmoqlaridan biri - to‘quvchilikdir. Ma‘lumki, shakillanishiga qarab, to‘quvchilik usulida ishlab chiqarilgan matolar umumiy to‘qimachilik matolarining 67-70%ini tashkil etadi. To‘quvchilik jarayomning o‘zi esa ilm fan va san‘at uyg‘unlashuvidir. Ijtimoiy holat, diniy talab va h.k.lar turli xil matolarning yaratilishi va darning ishlab chiqarish jarayonini rivojlantirish sabablaridan biri bolgan. To‘quvchilik Trikotaj Noto‘qima To‘quv dastgohlari eramizdan 4 ming yil oldin paydo bo‘lgan. Birinchi to‘quv dastgohlarida, tanda iplari vertikal holatda joylashtirilib, taranglik hosil qilish uchun ularning pastki uchiga yuklar osib qo‘yilgan. Arqoq iplari esa moki yordamida tashlangan. Tanda iplari gorizontal holatda joylashgan birinchi to‘quv dastgohi Sharqda paydo bo‘lgan, lekin bu dastgohlardagi barcha amallar qo‘lda bajarilganligi sabab ularning shartli ravishda to‘quv dasgohi deyish mumkin. Dastlabki kiyim va poyabzallar, patakalar, savat va to‘rlar ilk to‘quvchilik buyumlari bo‘lgan. 12 asrga kelib Angliyada to‘liq yog‘ochdan yasalgan qul to‘quv dastgohi yaratilgan To‘quvchilik buyumlari Misr, Hindiston, Xitoy, Amudaiyo va Sirdaryo orasidagi erlarda, Peru va Meksikada olib borilgan ko‘p qazishlar natijasida topilgan. Bu buyumlar qadimgi odamlarning yaratishga bo‘lgan tabiiy intilishi tufayli to‘quvchilik paydo bo‘lganligini va shu bilan birga u jahonning har xil joylarida bir-biridan mustaqil ravishda vujudgakeganligini tasdiqlaydi.

Yangi erani III yuz yilliklarida Xitoyda homuza hosil qiluvchi mexanizmi ixtiro etilgan. Unda tanda iplari yog‘och ramkali shodaga terilgan gula ko‘zchalaridan o‘tkazilgan. Arqoq ipning jipslashtirish uchun tebranrna taroqdan (hozirgi tig‘ga o‘xshash) foydalanilgan. Qo‘l to‘quv dastgohi biroq arqon tashlash jarayonini mexanizatsiyalashtirmasdan turib, mehnat unumdorligini oshirib boim as edi, sababi ikkita ishchi arqoq tashlash uchun dastgohni ikki yon tomonida turib ishlar edi Faqat XVIII asrga kelib, to‘quv dastgohi takomillashtirila borilib, 1733-yilda angliyalik Djon Key (John Kay) tomonidan arqoq tashlash uchun «uchar» moki yaratilib, unga oddiy uzatma yordamida harakat berishga erishdi. 1785-yilda angliyalik E. Kartrayt (E. Cartwrqht) mexanik to‘quv dastgohini yaratgan bo‘lsa, 1800-yilga kelib dastgohlar bug' yordamida ishlay boshlagan. 1895-yilga kelib dastgohlar elektr dvigatel yordamida ishlay boshlagan. 1930-yilga kelib dastgohlar individual elektr dvigatel yordamida ishlay boshlagan. To‘quv dastgohlarini avtomatlashtirish katta samara berib, 1796- yilda angliyalik R. Miller (RM uller) Miller qulf, ya‘ni moki bir tomondan

ikkinchi tomonga etib borolmay qolganda dastgohni to'xtatuvchi mexanizmini yaratdi va buni natijasida dastgoh unumdorligi hamda to'qima sifati bir muncha oshdi. 1889-yilga kelib amerikalik Nortrop (Northrop) dastgohda arqoq naychasining avtomat almashtirish mexanizmini yaratdi. Bu ixtirolar to'qima ishlab chiqarish samaradorligini keskin ortishiga olib keldi. 1725-yilda It Bushon (B. Bauchone) tomonidan perfokarta bilan boshqariluvchi hmnchi shoda ko'tarish karetkasi yaratilgan. 1801-yilga kelib J. Jakkard lomomdan birinchi dastur yordamida boshqariladigan Jakkard mashinasi yaratilgan. Hozirda bu yangilik kompyuter texnikasining 11 vojlanish tarixiga ham kiritilgan. 1835-vili Reid (J.P.Reid) va Jonsonlar (T. Johnson) tomonidan ko'pmokili mexanizmi yaratilgan. Biroq mokili dastgohlar ustida qanchalik ixtirolar, takomillashtirishlar qilinmasin, arqoq tashlash usulini o'zgartirmasdan turib, to'quvchilikda unumdorlikni oshirib bolmas edi. To'qima ishlab chiqarish samadorligini yanada ko'paytirish uchun arqoq tashlash sistemasi borasida ham ixtirolar qilinib borilmoqda. 1911 -yili Pastor tomonidan metalli mitti moki yordamida arqoq tashlash usuli yaratilib, 1953-yildan boshlab esa muhandis Rossman (Rossmann) tomonidan amaliyotda qo'llanila boshlangan. 1898-yilda rapirali to'quv dastgohiga patent olingan boisa, 1925-yili Gabler (Gabler), 1930-yili Devas (Dewas) rapirali arqoq tashlash cistemalari yaratilgan. 1972-yildan rapirali to'quv dastgohlari ishlab chiqarila boshlagan. 1914-yilda pnevmatik arqoq tashlash usuli yaratilgan, 1980- yildan esa pnevmatik to'quv dastgohlari ishlab chikarila boshlagan.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati.

1. Sharipov Sh.S., Jalilov T. Xavfsizlik texnikasi va ishlab chiqarish sanitariyasi qoidalari. Metodik yo'riqnoma. Toshkent-2002.
2. Boltaboyev S.A., Magdiyev O.Sh., Sattorov V.N., Avazboyev O.I. Mehnat va kasb ta'limi metodikasidan o'quv mashg'ulotlari. Uslubiy qo'llanma. 2002.
3. Truxanova T.A. Tikuvchilik texnologiyasi asoslari. Toshkent "O'qituvchi" 1996.
7. Poshshaxo'jayeva.Sh.A, Abdurahmonova. Sh.A. Mehnat ta'limi. (xizmat ko'rsatish mehnati) 5-sinf uchun. Toshkent "O'qituvchi" 1998.
- 4.Poshshaxo'jayeva.Sh.A, Abdurahmonova. Sh.A. Mehnat ta'limi. (xizmat ko'rsatish mehnati) 5-sinf uchun. Toshkent "O'qituvchi" 1998.
5. Davlatov K. Mehnat va kasb ta'limi, tarbiyasi hamda kasb tanlash nazariyasi va metodikasidan amaliy mashg'ulotlar: Pedagogika instituti o'quvchilari uchun qo'llanma. – T.: «O'qituvchi», 1995.
6. Boltaboyev S.A., Magdiyev O.Sh. Mehnat va kasb ta'limi metodikasidan amaliy mashg'ulotlar (Metodik qo'llanma). T.: TDPU, 2002.

FIZIKA O'QITISH METODIKASINING PREDMETI VA TADQIQOT METODLARI

Parpiyeva Oysanam Sultonbekovna

Andijon Mashinasozlik instituti akademik litsey

Fizika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Fizika o'qitilishning umumiy masalalaridan keyin kursning mazmuniga tegishli har bir bo'lim yoki undagi mavzularning o'qitish metodikasi beriladi va xususiy metodika deyiladi. Dasturda ko'rsatilgan har bir mavzuning mazmuni, o'quv materialining ketma – ketligi, undagi tushunchalarni shakllantirish yo'llari, qonunlar va nazariyalarning mazmun hamda mohiyatini ochib berilishi, o'quv materialining amaliy ahamiyati, o'quvchilar ushbu materialni o'zlashtirishi uchun zarur bo'lgan qanday malaka va ko'nikmaga ega bo'lishi, masala yechishni, laboratoriya ishlarini bajarish yo'llari va metodik xususiyatlari qaraladi.

Kalit so'zlar: material, dars, ta'lim, masala yechish, metodika, laboratoriya, fizika.

Uzluksiz ta'lim tizimida fizika o'qitishning maqsadi o'quvchi va talabalarga ta'lim berish, ularni tarbiyalash va rivojlantirishdan iboratdir. Shu bilan birga fizikaning metodik masalalaridan bo'lib, o'quv kursining mazmunini, tarkibini va dasturini, uni o'qitishga taaluqli darslik, o'quv qo'llanmalar va vositalarni aniqlash va ulardan o'qitish jarayonida samarali foydalanish usullarini toppish hisoblanadi. O'qitish jarayoni tushunchasi asosan quyidagi savollarga javob berishi kerak: Yoshlarni nima uchun o'qitamiz? Bu har bir davlatdagi o'qitishning maqsadi va vazifasi orqali aniqlanib, direktiv hujjatlarda (konstitutsiya, “ta'lim to'g'risidagi” qonun, bilim berish konsersiyalari, davlat ta'lim standartlari, o'quv yurtining ustavi, dasturiy hujjaylar va boshqalar) ko'rsatiladi. Uzluksiz ta'lim tizimida fizika o'qitishning maqsadi o'quv dasturlarining tushuntirish xatida quyidagi tarzda berilgan: Ilmiy-texnik taraqqiyotni tezlashtirish jarayonida fizikaning tutgan o'rni va rolini tushuntirish asosida o'quvchilarni siyosiy-g'oyaviy, fidoyilik va internatsional milliy ruhda tarbiyalash, direktiv hujjatlarda mos tarzda ilm va texnikani rivojlantirishiga vatanimiz va chet ellik olimlarning qo'shgan hissalarini bilan tanishtirish;

Ilmiy dalillar, tushunchalar, qonunlar, nazariyalar, fizika fanining tadqiqot metodlari, bilimlarni amalda qo'llash va olamning ilmiy manzarasi to'g'risidagi bilimlarni shakllantirish;

Materiya tuzilishining birligi, tuzilishining cheksizligini, tabiatdagi saqlanish qonunlarining universialligini, fizik hodisalarning dialektik mohiyatini, fizik nazariyalarning uzluksizligi va izchilligini, fizikaning rivojlanishida nazariya bilan

tajribani birgalikda qatnashishini, fizikani o'rganishda amaliyotning rolini ochib berish;

Ilmiy-texnik taraqqiyotning asosiy jihatlari bilan tanishtirish – kompleks avtomatlashtirishni, elektronika va mikroprotsektorlarni, texnikani, robotatexnikani, atom energetikani, ishlab chiqarish va axborot texnologiyasining hamda yangi materiallarni ishlab chiqarish jarayonlari bilan o'quvchilarni tanishtirish;

Bilimlarga mustaqil ega bo'lishni tushuntirish, darslik, o'quv qo'llanmalar, ma'lumot beruvchi ilmiy adabiyotlar hamda xrestomatik adabiyotlar bilan ishlash usullarini shakllantirish;

Ayrim eksperimental ko'nikmalarni shakllantirish: asbob – anjomlar bilan ishlash, o'lchash, o'lchash natijalaridan foydalanish va eksperiment asosida xulosa chiqarish, texnik xavfsizlikka rioya qilish;

Fizika va texnikani bilishga qiziqtirish, bilish imkoniyatlarini rivojlantirish, o'qishga samarali yondashishni shakllantirish, fizikani hayot bilan bevosita bog'lab o'qitish natijasida o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlash, o'quvchilarni esa kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish;

Yoshlarga nimani va qancha o'qitamiz? Bu savolga javob umuta'lim maktab, akademik litsey va kasb – hunar kollejlari, mutaxassislik o'quv rejaları hamda fizika o'quv dasturlaridan, darsliklardan olinadi.

Yoshlarni qanday o'qitamiz? Amalda bu savolga aniq javob beradigan direktiv hujjat yo'q. u o'qitish metodlari, vositalari hamda o'qitishni tashkil qilish shakllari orqali amalga oshirishga tegishli. Ularni ishlab chiqish, tanlab olish va foydalanish o'qituvchilardan yuqori darajadagi ijodkorlikni talab qiladi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, mustaqillikka erishilgandan so'ng, Respublikamiz rahbariyati ushbu sohaga alohida e'tibor berib, 1997-yili "Talim to'g'risidagi" Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilindi. Ushbu hujjatlar asosida O'zbekistonda yoshlarni o'qitishning yangi tizimiga o'tildi va u hozirgi kunda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatmoqda.

Oliy maktablarda fizika o'qitish metodikasi quyidagi bo'limlardan iborat: fizika o'qitishning umumiy nazariy masalalari; fizika kursining ayrim bo'limlarini yoki mavzularini o'qitish metodikasi; fizik eksperimentlarni bajarish metodiaksi va texnikasi. Fizika kursining barcha bo'limlarining mavzulari mazmunini, tarkibini aniqlash va ularni o'qitishni (xususiy metodika) didaktik nuqtai nazardan ta'minlash hamda o'qitish metodlarini tanlash va ular asosida ta'lim-tarbiya jarayoninin tashkil qilish (umumiy metodika) bilan shug'ullandi.

Fizika o'qitishning umumiy nazariy masalalariga quyidagilar kiradi:

Turli o'quv yurtlarida fizika o'qitishning maqsadi va vazifalari;

O'quv yurtlarida o'qitiluvchi fizika kursining mazmuni, tuzilishi va hajmi;

Fizika o'qitishning metodologik va psixologik asoslari;

Fizika o'qitish jarayonida politexnik ta'lim berish va uni amaliyot bilan bog'lash;
Fizika kursini predmetlararo aloqasini o'rnatish va o'qitishning turli bosqichlari orasida izchillikni amalga oshirish;

Fizika o'qitish jarayonida o'quvchilarda dialektik – materialistic dunyoqarashni shakllantirish va ularning ilmiy fikr yuritilishini o'stirish;

O'qitishning adekvat texnologiyasi, metodlari hamda vositalari, o'qitishning tashkiliy shakllarini, 'quvchilarning bilimini tekshirish va baholash mezonlarini aniqlash va boshqalar.

Pedagogika yoki didaktikaning bo'limi bo'lgan oily maktablarda fizika o'qitish metodikasi, o'zining tadqiqot metodlariga ega bo'lib, u jamiyat taraqqiyoti bilan hamohang rivojlanib va o'zgarib boradi. Asosiy tadqiqot metodlari va usullari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: muammoning nazariy tanlanishi; oily maktabkarda fizika o'qitishdagi ilg'or va ijodkor o'qituvchilarning tajribasini o'rganish, ulardan foydalanish va umulashtirish; taklif qilinayotgan tavsiyalarning samaradorligini tekshirish uchun o'tkaziladigan tajriba-sinov ishlari va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Isyanov, R., Rustamov, K., Rustamova, N., & Sharifhodjaeva, H. (2020). Formation of ICT competence of future teachers in the classes of general physics. *Journal of Critical Reviews*, 7(5), 235-239. doi:10.31838/jcr.07.05.41
2. Kondrat'ev, A. S., Laptev, V. V., Khodanovich, A. I. *Informatsionnaya metodicheskaya sistema obucheniya fizike v shkole. Monografiya. Spb.: izd-vo RGPU im A. I. Gertsena, 2003.-408 p.*

ANALYSIS OF LOCAL WHEAT GRAIN PROCESSING TECHNOLOGY

Zufarzhon Zafarovich Kodirov

*Assistant, Fergana Polytechnic Institute
Republic of Uzbekistan 150100 Fergana 86,
qodirovzufar93@mail.ru*

Abstract

Development of recipes and technology for the preparation of new varieties of bread and bakery products using durum wheat gluten, improving the rheological properties of dough due to the protein content of wheat gluten, increases the quality, nutritional and biological value of bread and bakery products. Various bread and bakery technologies were developed based on wheat gluten, and the physicochemical and organoleptic characteristics of the finished product, as well as the content of ash and dry matter were studied. Based on the research, samples were taken from the planned products and technological schemes were formed.

Keywords: BMP-01, A1-BZK-9, R3-BMO- 6, R3-BAB, Eritma, Xamir, Resteptura, Modernizastiya, fizik-kimyoviy, g'ovaklik, Bug'doy, Kislota, kleykovina, aerastiya, ventilyastiya.

A grain represents a dispersed phase. Vertical transfer of grain from one machine to another in elevators, flourmills, goats and dry fodder plants is based on its fluidity. The fluidity property depends on the shape of the grain, humidity and the amount of foreign impurities in it. The rounder the shape of the grain, the greater the fluidity. The higher the humidity, the lower the flow. A large amount of foreign impurities also reduces fluidity. Usually, the fluidity of the grain mass is evaluated by external and internal friction coefficients, and determined by measuring friction and natural slope angles. The angle of friction is the angle at which the grain mass begins to slide along some surface. The angle of natural slope is the angle between the base diameter and the constituent of the cone formed by the grain mass falling on the horizontal plane.

Self-sorting of grain mass. When moving grain mass from one place to another, its self-sorting state is observed, i.e. uneven distribution of grain mass components along separate sections of the resulting heap. This leads to the appearance of unpleasant phenomena (self-heating, sticking, etc.) in the grain mass. The state of self-sorting is a consequence of the different density of the solid parts included in the grain mass. Self-sorting occurs when filling a container with grain mass or when grain is removed from it through a self-flowing pipe, when a conveyor transports it, when it is loaded into wagons and cars. When the mass of grain is shaken on the conveyor belt, parts with low density (light mixtures, seeds in flower husks, loose grains, etc.) are pushed to the

top layer and surface of the pile because of impulses during loading onto cars or wagons.

In the course of our research, we studied the quality indicators of localized winter wheat grains of the Babur and Chillaki varieties grown in the Fergana region. According to it, the following table shows the quality indicators of these wheat varieties.

Quality indicators of Babur and Chillaki wheat varieties

№	Indicators	Unit of measure	Wheat varieties	
			Babur	Chillaki
1	Moisture	%	10.3	11.4
2	Volumetric weight	g/l	781	788
3	Shaffoflik Transparency	%	75	72
4	Level of laughter	%	1.94	1.98
5	1000 grain mass	g	44	41
6	Amount of wet gluten	%	30	32
7	Quality group		1	1
8	Mixtures			
9	A pollutant	%	2.1	1.8
10	Cereal	%	4.2	3.8

It can be seen from the table that both wheats have an average moisture content of 10.3% and 11.4%. Samples have high indicators of volumetric weight and mass of 1000 grains. The transparency values of both varieties are around 75%, and this indicator meets the requirements for making flour. The amount and quality of wet gluten meets established standards, which ensures the production of high-quality gluten flour at the level of demand. It is known that the physical properties of the grain include its fluidity, self-sorting, hollowness, heat capacity, thermal conductivity, temperature conductivity and heat-moisture conductivity, and its physico-chemical properties geometric characteristics, size and smoothness, nature and relative volume, mass of 1000 grains, transparency.

In our study, we isolated the small grain fraction from Babur and Chillaki wheat varieties in accordance with existing regulatory requirements.

Indicators of Babur and Chillaki wheat varieties divided into fractions

Grain varieties	Initial state		After sieving			
	Initial grain mass (g)%	Fine grain fraction (g)%	Large mixtures (g)%	Large grain fraction (g)%	Fine grain fraction (g)%	Fine mixtures (g)%
Babur	100	13	2.3	75.5	7	2.2
Chillaki	100	15	2.5	72.4	8	2.1

It can be seen from the table that the extracted small grain fraction is 7% for Babur variety and 8% for Chillaki wheat grain. These indicators are 54% and 53%, respectively, compared to the fractions of small grains in the initial grain (13% in the Babur variety and 15% in the Chillaki variety). Based on the principle of extracting the fine grain fraction, it can be said that this process was carried out effectively.

Technological properties of wheat grains divided into fractions

The yield and quality of the finished product objectively determines the technological properties of the grain. These indicators change significantly under the influence of various factors, that is, the size of the grain, its completeness, the relative amount of kernel, moisture and similar factors. Let's consider the main factors. The main factors affecting the yield and quality of grain are its size and flattening. Smaller grains have less endosperm and higher ash content. As a result, the potential of the grain decreases. For example: when researching grain of Babur grade, when 12.5% small grain fraction was separated using 2a - 22x20 alvir from a certain measurement, which allows to obtain only 2nd grade flour, 35.8% with ash content of 0.75% was obtained from this grain. It is possible to separate 1st grade flour and 26.0% 2nd grade flour with an ash content of 1.19%. The yield of the product obtained from separate systems of the initial grain is 0.79%. The conducted studies show that if grain preparation and milling processes are carried out separately according to size fractions, the yield of high-grade flour can be increased by 9-10%.

Improvement of baking properties of flour in flourmills

One of the main directions of development in the field of flour weighing is the processing of grain to obtain new products, including the technology of obtaining flour and composite mixtures and its application. A big role in the expansion of the assortment is focused on the use of ingredients. They make it possible to use grain with high quality, nutritional value, dietary and preventive treatment. It is known that in grain processing, there is a need to adjust the quality of flour in order to meet the needs of bakeries and other enterprises for high and stable quality flour. In foreign mills, for this purpose, wheat flour is added to improve the quality of bread, for example, an enzyme preparation containing 2-amylase.

In Russia, the use of improvers to increase feed value and ensure the production of flour that meets standard requirements is at an early stage. Differences in soil-climatic agro technical and other conditions of grain development lead to considerable fluctuations in its quality, and this fact was confirmed when researching the harvest of recent years. Due to the different quality of grain batches, the problem of stabilizing the quality of weighing batches arises. In addition, the quality of wheat grain has been decreasing in recent years.

Wheat of high commodity quality is not available; most of the commodities are grains of low (3-5) class. According to the data of the State Agriculture Ministry, 65% of the 2018 wheat harvest in Russia belonged to 3-4 classes, and 30-74% of the rest of the region was fourth class. The remaining 35% of commercial wheat grain is included in non-food grains. Russian flour mills process 80% of low- or unsatisfactory-quality gluten grains with high or low activity per year. These include crusty, bruised, cold-beaten, high-temperature-dried grains.

One of the ways to improve the baking properties of flour is to use special processing technologies that allow separating the defective diseased grains or anatomic parts that worsen the baking properties. The use of baking quality improvers is one of the convenient ways to control the quality of flour and bread. This situation allows control and forecasting with sufficient accuracy. Unfortunately, this thing is used in practice only in baking enterprises. Currently, the importance is given to the use of complex improvers.

They affect different substances of flour at the same time. The improver should be of a powdery type with a certain size, not larger than the size of flour particles, well sprinkled for accurate dosing and well mixed with flour. Its moisture and hygroscopicity is low, its color is light, it does not change the color of the flour, and its shelf life should not be less than that of wheat flour. Although the enhancer is relatively cheap, its use should be economically feasible. One of the important moments of choosing an improver is to take into account its properties and characteristics, checking its compatibility with the quality of concrete flour. Because of the annual analysis of the harvest, it was found that the main reason for the deterioration of the marketability of wheat grain is the low amount of gluten.

Even in the 3rd grade wheat grain, the amount of gluten is at a lower level and does not exceed 23%. Flour produced from third class wheat does not always meet the requirements of GOST 26574-85. Dry wheat gluten is added to the low gluten content to improve its baking properties. It meets the requirements of flour production. Dry wheat gluten exhibits a finely dispersed, light-colored powder, has low moisture content, flows well, and allows correcting the common defects of low-quality flour without worsening the organoleptic indicators of flour. Dry gluten is a natural substance and its amount is not limited when used as an additive. Dry wheat gluten is

added to flours that are already low in protein in flourmills in France, the USA and other countries.

In European countries, dry wheat gluten is added to it without power, and the expensive wheat-improver saves money. In Russia, dry gluten is mostly added to bakery improvers. This makes it possible to increase the water absorption capacity of the dough, to improve its physical properties, to increase the quality indicators of the bread, including the structural and mechanical properties of the raisin, the yield and shelf life of the bread products.

Multidisciplinary studies have been conducted by researchers, in which a number of problems related to dry gluten have been solved. In particular, technological properties of various dry gluten samples are analyzed, evaluation of the quality of flour enriched with wheat gluten, as well as studies of the properties of dough and baked bread were carried out.

To evaluate the quality of dry wheat gluten, an express and objective method was developed in the laboratory of the department of food technology of the institute. It is enriched with dry wheat gluten, the change in the quantity and quality of gluten is checked, as well as the dose of dry gluten is observed. In our work, we experimentally added dry wheat gluten to flour obtained from 4th class —Babur and Chillaki wheat grains. We found that it increased by -2%. Adding 2-4% of dry wheat gluten is enough to bring the quality of flour obtained from class 4 grain to the level of TSH requirements or to the level of GOST 26574 standard. The volume of the high-grade bread increased by 90 cm³, and that of the 1st grade increased by 116-118 cm³.

The increase in the shape of bread obtained from it of the first grade reached 0.34 to 0.37-0.38. When dry wheat gluten was added, the physical properties of the dough made from weak flour increased to the level of strong dough. Adding more than 4% of dry wheat gluten does not improve the baking properties of the flour much. Therefore, it is recommended to add 3-4% dry wheat gluten to baking flour. Because of adding dry wheat gluten in a dose of 3-4%, it is ensured that the quality of gluten changes from III-unsatisfactory weak group to II-weakly satisfactory group.

Flour due to the addition of dry wheat gluten change of baking properties

T\r	Event name	The result achieved
1	in each added percentage of dry wheat gluten	Flour gluten increased by 1.6-2%
2	Add dry wheat gluten in the amount of 2-4%	The quality of the flour obtained from the 4th grade grain met the requirements of GOST 26574

3	Add dry wheat gluten in the amount of 2-4%	The volume of high grade flour bread is 90 cm ³ , the volume of 1 grade flour bread has increased to 116-118 cm ³
4	Maximum addition of dry wheat gluten	the dose is not more than 4%
5	Addition of dry wheat gluten in the amount of 3-4%	Flour ensures the transition of gluten quality from III-unsatisfied weak group to II-satisfied weak group.

Based on the results of the research, the following general conclusions were reached. Scientific studies have shown that dry wheat gluten can be used to raise low-grade wheat flour. An increase for protein in bread and dough products with dry wheat gluten has a positive effect on its quality indicators. The addition of wheat gluten has a positive effect on the ripening characteristics of the dough. The addition of wheat gluten has been found to increase the porosity of bread. It was found that high-quality bread and dough products can be obtained from low-strength wheat flour by adding dry wheat gluten.

REFERENCES

1. Стандарт и рестептури хлеба и хлебобулочных изделий. –М.: Колос, 1987 г.с. 139-149.
2. Щербаков В.Т, Лобанов В.Г. Биохимия растительного сырья. –М.: Колос, 1999 г. -376 с.
3. Поморстева Т.И. Технология хранения и переработка плодоовощной продукции. –М.: Профобриздат, 2001 г., -432 с.
4. Буранова Д. Я., Кодиров З. З., Кенжаев Ф. Я. У. Исследование кинетики и селективности экстракции хлопкового масла на основе модификации растворителя //Universum: технические науки. – 2020. – №. 11-3 (80). – С. 32-34.
5. Саттарова Б. Н., Кодиров З. З., Хусанова Н. С. Синтез литиевых солей п-ферроценил-бензойной кислоты и их применение как биостимуляторов при выращивании кур //Universum: химия и биология. – 2020. – №. 11-1 (77). – С. 46-48.
6. Кодиров З. З., Кодирова З. А. Влияние влаги при хранении высококачественного рафинированного, дезодорированного хлопкового, подсолнечного и соевого масел //Universum: технические науки. – 2020. – №. 10-2 (79). – С. 25-27.
7. Усманов Б. С., Кодиров З. З. Влияние солнечных лучей на состав продуктов при хранении высококачественных растительных масел //Universum: технические науки. – 2021. – №. 2-2 (83). – С. 92-95.

8. Кодиров З. З. Влияние концентрации NaOH и избытка щелочи на состав продукта при рафинировании хлопкового, соевого, подсолнечного масла //Universum: технические науки. – 2021. – №. 3-3 (84). – С. 50-52.

9. Усманов Б. С., Кодиров З. З., Ибрагимов Л. А. Способы использования высокочастотных лучей при длительном хранении сырья для производства растительных масел //Universum: технические науки. – 2021. – №. 5-3 (86). – С. 93-96.

10. Кодиров З. З., Кодирова З. А. Изучение процесса гидрогенизации сафлорового масла //Universum: технические науки. – 2020. – №. 10-2 (79). – С. 28-30.

11. Кодиров З. З., Буранова Д. Я. Изучение критериев безопасности экстрагированного хлопкового масла //Universum: технические науки. – 2021. – №. 10-3 (91). – С. 5-7.

12. Кодиров З. З., Ибрагимов Л. А. Исследование технологий экстракции растительного масла из гранулированного сафлорного семени //Universum: технические науки. – 2021. – №. 10-3 (91). – С. 13-15.

13. Kodirov Z. Z. et al. To determine the quality indicators of fruits grown in vineyards. Development of preventive measures against diseases of the vine and their //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 01. – С. 62-75.

14. Anvarjonovich M., Kodirov Z. Z. Common oidium or un-dew disease in vineyards and measures to combat IT. Innovative Technologica: Methodical Research Journal, 2 (12), 111–120. – 2021.

**АЛКОГОЛСИЗ ИЧИМЛИКЛАРНИ КИМЁВИЙ ТАРКИБИ АСОСИДА
ҚАЛБАКИ ИЧИМЛИКЛАРДАН ФАРҚЛАШ УСУЛИ**

Фаризахон Алиева Адулазиз қизи

Фарғона политехника институти ассистенти

email: aliyevafarizaxon@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада алкоғолсиз ичимликларни кимёвий таркиби асосида қалбаки ичимликлардан фарқлаш усули, уларнинг таркиби нималардан иборат эканлиги ва таркиидаги консервант ва оғир металлар, консервантлар, антиоксидантлар ва ранг берувчи синтетик қўшилмаларнинг ҳам рухсат этилган меъёрларига аҳамият бериш муҳимлиги ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар: Нектарлар, алкоғолсиз ичимликлар, концентратлар, экстрактлар, сироплар, подсластителлар, ранг берувчи синтетик бўёқ моддалар, ароматизаторлар, табиий концентратлар, экстрактлар.

Кириш

Алкоғолсиз ичимликлар-чанқоқни қондириш учун суюқ ҳолда этил спирти қўшилмасдан тайёрланадиган озиқ-овқат маҳсулотлари туркумига киради. Бу ичимликлар зичлигига ва таркибидаги қуруқ моддаларнинг миқдорига кўра суюқ–концентранган (кўп миқдорда қуруқ модда қўшилган) ва концентранмаган (қуруқ модда кам миқдорда қўшилган) ва қуруқ кукунсимон (қуруқ модда миқдори жуда кўп миқдорда) турларга бўлинади.[2]

Қуруқ порошоксимон ичимликлар яримфабрикат маҳсулотлар жумласига кириб, уларни сувда эритиш билан салқин ичимликлар тайёрланади. Алкоғолсиз салқин ичимликлар тайёрлашда фойдаланадиган хомашё турига кўра газли табиий мевали-реза мевали, синтетик хомашёлардан тайёрланган ичимликлар, қувватлантирувчи, витаминли, диетали, нонли, морслар, шарбатлар, сабзавотли ва мева-резоварли газсиз ичимликлар, минерел сувлар, концентратлар, экстрактлар, сироплар сингари туркумларга бўлинади. Ушбу туркумлардаги ичимликлар ҳар бири ўзининг махсус истеъмол хусусияти билан характерлидир.

Алкоғолсиз салқин ичимликларнинг ичида табиий шарбатлар алоҳида аҳамиятга эгадир. Шарбатлар на фақат чанқоқни қондириш балки таркибидаги витаминлар, аминокислотлар, минерал моддалари билан киши организмига шифобахшлик хусусият бериши билан қимматли аҳамиятга эгадир. Шарбатларнинг озуқавий қиммати ва мазали таъми унинг таркибидаги қанд

моддаси(глюкоза, фруктоза ва сахароза) га кўпинча боғлиқ бўлиб, табиий шарбатларда – 8-14%, табиий кислоталиги юқори бўлган шарбатларда эса – 16-18% ва олма-облепихали шарбатларда 23-24% га сахароза қўшиш билан қанд миқдори ортириш билан шарбатлар тайёрланади. Шунингдек, шарбатларда ўзига хос таъм ҳосил бўлишида органик кислоталар- олма, лимон, вино ва озгина янтар ҳамда салицил кислоталарнинг алоҳида ўрни бор. Уларнинг миқдори шарбатларда 0,2-0,4%ни ташкил этади. Нок ва шафтоли шарбатларида 1,7-3,7%гача, лимон шарбатларида эса 2-6%гача бўлади. Аминокислоталар ҳам шарбатларни таъмини беришда ўзига хос рол ўйнайди. Уларнинг миқдори 0,1-0,4%ни ташкил этади. Узум шарбатида 18 хил (100г мида 400мг) аминокислоталар борлиги аниқланган, шундан 8 таси (100г мида 81 мг) алмаштириб бўлмайдиган турдагилардандир.[7]

Шарбатларнинг таркибидаги пектин моддаси нурдан химоя ва антитоксинлик хусусиятига эгадир. Яъни организмдаги захарли, радиоктив моддаларни ва оғир металларни сиқиб чиқаради. Шунинг учун таркибида табиий мевалардан ўтган пектин моддаси кўпроқ бўлган қуюқ шарбатлар қадрлироқ ҳисобланади. Шарбатларнинг озуқавий қимматини ҳосил бўлишида минерал моддаларнинг ҳам ўрни беқиёсдир. Уларнинг ичида ишқорлик хусусиятига эга бўлган тез эрувчи тузлар қондаги кислотали-ишқорли меъёрни таъминлаб туради. Макроэлементлардан калий моддаси темир моддаси билан бирга қонда сув алмашиниш жараёнини бошқариб туради. Калий моддасига бой мева шарбатлари асосан данакли мевалардан тайёрланган-ўрик, олча, узум, малина, қора смородина сингари мева шарбатлари ҳисобланади. Шарбатларнинг таркибида аскорбин кислотасининг бўлишлиги катта аҳамиятга эга бўлиб, шиповникдан тайёрланган шарбатларда-100 г мида 350-400 мг, қора смородина шарбатида 85-150 мг, цитрус меваларидан тайёрланган шарбатларда 25-40 мг бўлади.

Ушбу маҳсулотлардан баъзи бир сохта ишбилармонлар томонидан юқоридаги хусусиятларни инобатга олган ҳолда, қалбаки маҳсулотлар ишлаб чиқаришда фойдаланиш ҳолатлари учрамоқда. Қуйидаги 1-жадвалда қалбаки салқин ичимликларни тайёрлашда қўлланиладиган усуллар акс эттирилган.[4,8]

1-жадвал

Қалбаки алкагольсиз ичимликларни тайёрлашда қўлланиладиган услублар

Номи	Воситасида	Усули
Алкогольсиз салқин ичимликлар	Сув	Суюлтириш Тўлиқ алмаштириш
	--	Тўлдирмаслик

	Арзон ичимликлар	Қиммат ичимликларнинг товар ёрликларидан фойдаланиш
Газли ичимликлар	Ўзига хослиги	Углерод икки оксиди билан етарли даражада бойитилмаслик ёки умуман тўйинтирмаслик
Мева-резворли ва қувватли табиий ичимликлар, морслар	Синтетик: Ранг берувчи бўёқ моддалар, Ароматизаторлар, Подсластителлар, шакар Овқатга ишлатиладиган ва ишлатилмайдиган кислоталар, Колер, Сув	Бўяш Ароматлаштириш Ширинлаштириш Чучуклаштириш Ранг ҳосил қилиш Эритиш
Нонли ичимликлар, морслар	--	Меъёридан ортиқ ачитиш ёки етарли даражада ачитмаслик
Табиий савзавот ва мева-резавор ичимликлар ва шарбатлар	Синтетик асосли концентратлар (ранг берувчи синтетик бўёқ моддалар, ароматизаторлар ва бошқа компонентлар)	Концентратларни сувда суюлтириш
	Арзон шарбатлар (олмали, нокли)	Қиммат бўлган шарбатларни тўлиқ ёки озроқ миқдорда алмаштириш
Газли сувлар	Минераль туз, Сув	Сувда эритиш
Табиий концентратлар, экстрактлар, сироплар	Синтетик компонентлар: подсластителлар, ранг берувчи синтетик бўёқ моддалар, ароматизаторлар, кислоталар, шакар	Табиий хомашёни синтетик компонентлар билан алмаштириш

Барча алкаголсиз ичимликларни қалбакилаштиришнинг энг кенг тарқалган усули бу сув билан суюлтириш ёки тўлиқ сув билан алмаштиришдан иборатдир. Агар ичимликнинг ранги бўлса, бунда албатта табиий маҳсулотни рангига мос тушувчи колердан, синтетик ва табиий ранг берувчи бўёқ моддалардан фойдаланилади. Бундай кўпол қалбакилаштириш усулини органолептик услуб билан таъмини татиб кўриш ёки ҳидини ҳидлаб кўриш орқали осонгина аниқлаш мумкин. Ранг берувчи синтетик бўёқ моддалардан фойдаланганлигини сифат реакцияси орқали, яъни эритманинг муҳитини рН катталикини 7дан (ишқорлаштириш) ортирилганда маҳсулотни ранги ўзгариши кузатилади. Энг айёрлик билан қалбакилаштириш йўли бу табиий ичимликларнинг таъми, ҳиди ва рангини берувчи синтетик қўшилмалардан фойдаланишдир. [10,11,14]

Қалбаки маҳсулот тайёрловчилар маҳсулотларига замонавий янги номлар беришга кўпинча одатланишган. Маҳсулотларни қалбакилаштиришнинг асл моҳияти шундан иборатки маҳсулот тайёрлашда фойдаланиладиган хомашё тўғрисидаги маълумотларни етарли даражада берилмаслигидадир. Кўпинча табиий маҳсулотни рекламасида ва товар ёрлиқларида ёлгон маълумотларни келтирилади. Бундай қалбакилаштириш услубида албатта табиий мева-резавор шарбатлар, ичимликлар, сироплар, экстрактлар, концентратлар тайёрлашдаги табиий хомашёлар ўрнига ранг берувчи синтетик бўёқ моддалардан, ароматизаторлардан, кислоталардан, подластителлардан фойдаланган ҳолатда тайёрланади. Бундай маҳсулотни татиб кўрсангиз таркибида ширин таъм берувчи синтетик подсластителлардан фойдаланилган бўлса оғзингизда 10-15 минут ўтса ҳам ширин таъм тарқалмайди. Агар табиий хомашёлардан фойдаланилган бўлса, 5-10 минутдан сўнг ширин таъм ўрнига шакарни секин асталик билан ачиши ҳисобига чучук таъм пайдо бўла бошлайди. Албатта ушбу услуб қалбаки маҳсулотларни аниқлашда етарли эмас. Бунинг учун юқори технологияларга асосланган маҳсулот таркибидаги калий ионларининг миқдорини аниқлашда қўлланиладиган ионометрик услубдан ёки кимёвий услубдан фойдаланиб, табиий хомашёдан фойдаланилган маҳсулотни синтетик моддалардан фойдаланиб тайёрланган қалбаки маҳсулотлардан ажратиш мумкин. Чунки янги мева ва сабзавотлар таркибида калий моддаси юқори миқдорда бўлади (барча минераль моддаларнинг 50% миқдориди), бу эса ўз навбатида албатта шарбатлар ва ичимликлар таркибига ўтади. Газли ичимликлар ва шарбатларни органолептик услуб билан таъмини билиш ва ичимликни қуйиш вақтида силкитиб кўриш орқали углерод икки оксид билан тўйинганлиги ёки тўйинмаганлигини билиш мумкин. Углерод икки оксидини кимёвий услубда миқдорий анализ билан ҳам аниқланади. Баъзида қимматбаҳо шарбатларни ўрнига арзон нархлардаги олма ёки нок шарбатларини рангини ўзгартирган ҳолатда алмаштириб қўйилади. Табиий шарбатларни синтетик моддалар

қўшилган қалбакиларидан фарқлашнинг энг мақбул услуби уларнинг таркибидаги органик кислоталарнинг сифат миқдорини аниқлаш, узум шарбатларида эса шакарни (моносахарни миқдори, хусусан глюкоза ортиқроқ бўлади) миқдорини физик-кимёвий услублар билан аниқлаш услуби самарали усул ҳисобланади. [1]

Юқоридаги масалага илмий ёндашган ҳолда лаборатория шароитида алкохолсиз ичимликларни сифатини тезкор аниқлаш услубини ўргандик.

Керакли жиҳозлар: реактивлар учун 50 мл ҳажмли 8 (саккиз) дона қорайтирилган шиша-бутилка идишлар, 50 мл ҳажмдаги 2 (икки) дона ўлчов колбалари, 10 (ўн) дона пробиркалар, 2мл ва 5 мл ли 4 (турт) дона пипеткалар, 1 (бир) комплект индикатор қоғози.

Реагентлар: 50 мл ҳажмдаги 2 (икки) дона қорайтирилган шиша-бутилка идишларда NaOHнинг 0,2 М эритмаси, 50 мл ҳажмдаги 2 (икки) дона қорайтирилган шиша-бутилка идишларда кислоталар аралашмаси (H_3PO_4 0,04 М + CH_3COOH 0,04 М + H_3BO_3 0,04 М), 50 мл ҳажмдаги қорайтирилган шиша-бутилка идишда CH_3OH (метил спирт) ёки $H_2COH-CH_2OH$ (этиленгликоль), 50 мл ҳажмдаги 4 (тўрт) дона шиша идишларда дистилланган сув (H_2O).

Аниқлаш усули: текшириляётган алкохолсиз ичимлик намунасида пипетка билан 2 мл олиниб, 50 мл ҳажмдаги ўлчов колбасига солинади ва ичимликнинг ранги йўқолгунча дистилланган сув билан суюлтирилади. Агар текшириляётган намуна мева эссенцияси бўлса уни ҳам юқоридаги тарзда дистилланган сув билан ранги йўқолгунча суюлтирилади. Порошоксимон концентратлар намунасини эса эритувчиларда яъни сув ёки бошқа эритувчиларда эритиб, уни ҳам ранги рангсизлангунча суюлтирилади.

Текшириляётган ичимликка 50%ли метанолдаги 0,25%ли эритмадан 2 мл ва кислоталарнинг буфер эритмаси (H_3PO_4 (0,04м) + CH_3COOH (0,04м) + H_3BO_3 (0,04м) дан 10 мл дан қуйилади. Ҳосил бўлган эритмадан иккита пробиркага тенг ҳажмларда қуйилади.

Биринчи пробиркага дистилланган сувдан 3-4 томчи томизилади (назорат). Иккинчи пробиркага ишқор (NaOH) эритмасидан томизилади.

Агар текшириляётган ичимлик таркибида ранг берувчи синтетик бўёқ моддалари бўлса, иккинчи пробиркадаги намунанинг ранги ўзгариши кузатилади. Яъни :

1-пробиркадаги эритманинг мухити нейтрал ($pH=7$) бўлганлиги учун намунанинг ранги ўзгармайди;

2-пробиркадаги эритманинг мухити ишқорий ($pH>7$) бўлганлиги учун агар ичимлик таркибида ранг берувчи синтетик бўёқ моддаси бўлса намунанинг ранги ўзгаради.[1]

Сертификат органлари мувофиқлик сертификатларини беришда уларнинг хавфсизлиги ва сифатини белгиловчи асосий меъёр сифатида таркибида оғир металллар борлигини аниқлаш билан бирга консервантлар, антиоксидантлар ва ранг берувчи синтетик қўшилмаларнинг ҳам рухсат этилган меъёрларига аҳамият бериш мақсадга мувофиқ бўлади.

Адабиётлар:

1. А.А. Намозов Баъзи озиқ-овқат маҳсулотларини кимёвий таркиби асосида сертификатлаш муаммолари (ранг берувчи синтетик бўёқ моддалари ва баъзи бир озуқа қўшилмалари мисолида). Монография. – Т.: ОХБИ. 2006 й. – Б. 221.
2. Алиева Ф. А. К., Шодиев Д. А. У., Далимова Х. Х. К. УФ-видимый записывающий спектрофотометр уф-2201 спектрофотометр исследование синтетических красителей в безалкогольных напитках //Universum: технические науки. – 2021. – №. 11-3 (92). – С. 66-69.
3. Sattarova B., Alieva F. Equipment for capillary electrophoresis (cef) for the production of soft drinks in the food industry control method using //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 01. – С. 47-51.
4. Alieva F., Namunakhon A. Current issues of product certification at the international level //Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects. – 2022. – С. 86-90.
5. Kodirov Z. Z. et al. To determine the quality indicators of fruits grown in vineyards. Development of preventive measures against diseases of the vine and their //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 01. – С. 62-75.
6. Alieva F. Scientific foundation of producing technology of non-alcoholic drinks //Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences. – 2021. – С. 330-333.
7. Aliyeva F. Food safety and to them adverse events caused by certain nutritional supplements being added //FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 293-296.
8. Nabieva S. B., Adxamjonovich A. A. The chemical composition and properties of chicken meat //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 25-28.
9. Sattarova B., Xurshid A. Importance of missella refining technology for vegetable oils //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 01. – С. 42-46.
10. Sattarova B., Mokhlaroyim K. Extraction of oil by pressing //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 02. – С. 8-13.
11. Sattarova B., Saidmakhammadjon J. Factors affecting the quality of vegetable products and canned vegetables //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 02. – С. 14-19.
12. Sattarova B., Farangiz I. Effects of ice cream concentration with cocoa on human health //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 01. – С. 86-91.
13. Sattarova B., Xurshid A. Methods of cleaning micelles in the production of vegetable oils //Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences. – 2021. – С. 293-296.
14. Саттарова Б. Н., Ибрагимов Л. А. Химический состав и свойства куриного мяса //Universum: технические науки. – 2021. – №. 4-4. – С. 36-37.
15. Sattarova B., Farangiz I. Quality indicators of flavorings added to ice cream //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 02. – С. 20-25.

SHROTDAN ERITUVCHINI UCHIRISH TADQIQOTI

Bo‘ranova Dilfuza Yakubjanovna

Farg‘ona politexnika instituti

Oziq-ovqat texnologiyasi kafedrasi assistenti

E-mail: dilfuzaburanova877@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholini sifatli, raqobatbardosh mahsulotlar bilan ta‘minlashda, yuqorida sanab o‘tilgan ko‘rsatkichlarni oldini olish, ularni kelib chiqish sabablarini o‘rganish, yaroqlilik muddatini oshirish xozirgi kunda dolzarb mavzu hisoblanadi.

Yog‘-moy sanoati korxonalarida ishlab chiqarilgan shrot va kunjara lardan asosan ozuqa va yem sifatida foydalaniladi. Kunjara va shrotlarning yem-ozuqaviy qiymatlari quyidagilar bilan belgilanganligi ko‘zda tutilgan.

Kalit so‘zlar: oqsillar, vitaminlar, shrot, protein, komponent, erituvchi bug‘simon, kunjara, erituvchi, yog‘.

Respublikamizda ishlab chiqilgan mahsulotlarning jahon standartlariga nisbatan yaroqlilik muddatining kamligi, uni dunyo miqyosida o‘z o‘rnini egalashiga to‘sqinlik qilib kelmoqda. Jumladan, xozirgi kunda deyarli barcha yog‘-moy korxonalarida moy olish forpress-ekstraksiya tizimida ishlab kelmoqda. Ekstraksiya jarayonida yog‘-moy korxonalarida ekstraksiya benzin ishlatib kelayotgani, uning atrof muhitga xattoki moyning tarkibida qolib ketishiga olib kelmoqda. Shuning uchun olinayotgan ekstraksiya moy to‘liq rafinatsiyalash siklidan o‘tishi lozim. Uning tarkibida benzin mavjud bo‘lganligi uchun moyni oziq-ovqat xavfsizligi jihatidan tadqiq qilish dolzarb hisoblanadi.

Aholini sifatli, raqobatbardosh mahsulotlar bilan ta‘minlashda, yuqorida sanab o‘tilgan ko‘rsatkichlarni oldini olish, ularni kelib chiqish sabablarini o‘rganish, yaroqlilik muddatini oshirish xozirgi kunda dolzarb mavzu hisoblanadi.

Yog‘-moy sanoati korxonalarida ishlab chiqarilgan shrot va kunjara lardan asosan ozuqa va yem sifatida foydalaniladi. Kunjara va shrotlarning yem-ozuqaviy qiymatlari quyidagilar bilan belgilanadi[89]:

- ozuqa modda hisoblangan oqsillarning yuqori miqdori bilan (35-50%);
- fiziologik qiymatni oshiruvchi, tarkibida fosfor bo‘lgan moddalar bilan: fosfatidlar, fitinlar, uglevodlar, moylar;
- kulda bo‘ladigan elementlarning (6-7%) borligi bilan;
- B gruppaga oid vitaminlarning borligi bilan.

Kunjara va shrotlarning sifatini belgilovchi ko‘rsatkichlar moyli urug‘ning sifatiga va uni qayta ishlash rejimlariga bog‘liq bo‘ladi. Moyli urug‘ni saqlash, qayta

ishlashda texnologik rejimlarga rioya qilish, yuqori sifatli kunjara va shrotlar olishni ta'minlaydi.

Yog'-moy korxonalarining vazifalariga shrot va kunjarani ishlab chiqarishdan tashqari ularni iste'molchiga yetkazguncha saqlash ham kiradi. Kunjara va shrotlar nam joyda yaxshi saqlanmaydi va saqlashga yuborilayotgan bu mahsulotlarning harorati 35-40°Cdan oshmasligi kerak. Kunjara va shrotlar saqlanayotganda ularning yuzasida katta miqdorda mikroorganizmlar paydo bo'lishi mumkin. Shu bilan birgalikda mog'orlashi ham mumkin. Saqlash vaqtida namlik ortib ketsa mahsulot o'z-o'zidan qizib ketadi. Bu esa mahsulotning sifatini buzilishiga olib keladi[90].

Kunjara va shrotlarning noto'g'ri saqlanishi kuygan ta'm va noxush hid berishi mumkin. Bunga sabab ular tarkibidagi yog' kislotalarining oksidlanishi jarayonidir. Bunday jarayonlarni oldini olish uchun mahsulotni saqlashdan oldin namlik va harorat bo'yicha konditsiyalanadi[91].

Ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarga quyidagi talablar qo'yiladi:

- begona moddalar bo'lmasligi (mog'or, kuygan moddalar va chirindilar, qum, tuproq);

- moy, protein va kulning ma'lum miqdorda bo'lishi;

- saqlanayotgan paytda mahsulotning harorati 35-40°Cdan oshmasligi;

- namligi 8-9% atrofida bo'lishi;

- shrotdagi benzin miqdori 0,1%dan ortiq bo'lmasligi kerak.

Presslash usuli bilan o'simlik yog'i ishlab chiqarilganda (bir, ikki yoki uch marta presslash rejimlarida) olinadigan kunjaraning harorati 120-130°C, namligi 4-5% atrofida va moyliligi 6-7% bo'ladi[92].

Omborxonaga tashish vaqtida kunjaraning harorati biroz pasayadi. Namligi esa deyarli o'zgarmaydi.

Bunday kunjarani saqlaganda bir qator noxush jarayonlar sodir bo'ladi. Chunki, saqlashning dastlabki davrlarida haroratning pasayishi tufayli suvning bug'lanishi hisobiga namlik biroz kamayadi, keyin esa atrofdagi havo namligini sorbsiyalanishi sababli namlik ortib boradi.

Odatda, omborxonadagi havoning nisbiy namligi 60-75% oralig'ida bo'ladi, kunjara namligi muvozanat namlik, ya'ni 11-14%ga yetadi. Bu namlik saqlashga kelayotgan kunjara namligidan ancha yuqoridir. Namlikni ortishi o'z navbatida ajralib chiqayotgan sorbsiyalanish issiqligi ta'sirida kunjara haroratini ortishiga olib keladi. Avval ta'kidlaganimizdek, harorat oshishi bilan birga havodagi namlikni sorbsiyalanishi natijasida butun bir massani notekis namlanishi buzilish jarayonini rivojlanishiga va o'z-o'zidan qizishni yuzaga kelishiga olib keladi.

Kunjarani maydalash, namlik va harorat bo'yicha konditsiyalash saqlashga tayyorlashning rasional usuli hisoblanadi. Saqlashga yuborilayotgan kunjaraning

namligi 7,5-8,5%, harorati 35°C dan yuqori bo‘lmasligi va bo‘lakchalar o‘lchami 10-15 mm dan yuqori bo‘lmasligi kerak[93].

Kunjarani namlash vaqtda unga berilayotgan suv bug‘lanadi buni natijasida kunjara biroz soviydi va ayni vaqtda issiqlik ajralishi bilan namlikni sorbsiyalanishi ham sodir bo‘ladi. Biroq, bug‘lanishda chiqayotgan issiqlik, sorbsiyalanishda chiqayotgan issiqlik miqdoridan ko‘p bo‘ladi. Shu sababli kunjara massasidagi harorat kamayadi. Kunjarani optimal haroratgacha sovitish mahsus sovitkichlarda yoki tashish jarayonida amalga oshiriladi.

Kunjaraga suv bilan ishlov berish, odatda, metall qobiq bilan o‘ralgan va so‘rish trubasiga ega shnekda amalga oshiriladi. Suvni kunjara massasiga bir me‘yorda berish uchun forsunkalardan foydalaniladi va ular shnek ustiga 150 mm balandlikda o‘rnatiladi. Forsunkalar shunday o‘rnatiladiki, chiqayotgan suv oqimlari bir biri bilan kesishmaydi[94-96].

Xulosa

Qo‘yilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar rejalashtirildi:

1. Ekstraksiya jarayonida erituvchi tabiatining jarayonga ta‘sirini o‘rganish;
2. Paxta moyi komponentlarini ekstraksiya jarayonidagi selektivligini aniqlash;
3. Granula va chig‘anoq strukturasidagi mahsulotning ekstraksiyalanish kinetikasini o‘rganish;
4. Ekstraksiya moyining xavfsizlik mezonlarini tadqiq qilish.

ADABIYOTLAR

1. Ногапе С.Д., Джувет Р.С. Газожидкостная хроматография. Л.: Недра, 1966. -477 с.
2. Абдурахимов С.А. Математическое моделирование и оптимизация биологических процессов производства рафинированного хлопкового масла, полученного экстракционным способом. Дис. канд. техн. наук. Т.: 1983. -238 с.
3. Буранова Д.Я., Кодиров З.З., Кенжаев Ф.Я.У. Исследование кинетики и селективности экстракции хлопкового масла на основе модификации растворителя //Universum: технические науки. – 2020. – №. 11-3 (80). – С. 32-34.
4. Kodirov Z.Z., Yakubzhanovna B. D., Saydillaevna K.N. The physicochemical changes that occur uring storage of vegetable oils and standard requirements for their delivery to the population //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 133-143.
5. Кодиров З.З., Буранова Д.Я. Изучение критериев безопасности экстрагированного хлопкового масла //Universum: технические науки. – 2021. – №. 10-3 (91). – С. 5-7.
6. Yakubjanovna B.D. The modern methods of processing missella //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 01. – С. 76-85.
7. Qodirovich Y.O., Yakubzhanovna B.D., Kodirov Z.Z. Research of hydrogenization of soybean oil //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 94-100.

OZUQA MUHITLARINING MIKROBIOLOGIYADA TUTGAN O'RNI

Sh.S.Hamzayeva, S.H.Abdalimov
Veterinariya ilmiy-tadqiqot instituti

Annotatsiya

Maqolada mikrobiologiyada foydalaniladigan ozuqa muhitlari turlari va ularga bo'lgan talablar, ozuqa muhitlarining ahamiyati, yangi ozuqa muhitlarini olish bo'yicha dastlabki tajribalar natijalari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: mikrobiologiya, bakteriologiya, mikroorganizmlarni identifikatsiya qilish, ozuqa muhitlari, shtammlar, bakteriyalar, brusellalar.

Kirish. Zamonaviy sharoitlarda infeksiyon kasalliklarni diagnostika qilish avval topilgan usul va uslublarni takomillashtirish hamda molekulyar biologiya va bioinformatikalardan samarali foydalangan holatda yangilarini izlash bilan tavsiflanadi [1].

Bakteriologik usullar mikrobiologik diagnostikaning "oltin standarti" hisoblanadi, chunki, tadqiqotlar natijasi tekshirilayotgan materialda qo'zg'atuvchining mavjudligini aniq ko'rsatish imkoniyatini beradi. Infeksiyon kasalliklarning mikrobiologik diagnostikasining asoslaridan biri kultural (bakteriologik, virusologik) usul hisoblanadi [6]. Tabiatda mikroorganizmlar aralash holatda mavjuddirlar. Mikroorganizmning xususiyatlarini o'rganish va tizimdagi o'rnini aniqlash uchun eng avvalo uni alohida ajratib olish va "toza kultura" holatida o'stirish lozim. Keyinchalik identifikatsiya, ya'ni, ajratilgan mikroorganizmlarning turini (maxsus aniqlagichlarga muvofiq) aniqlash ishlarini olib borish zarur.

Mikroorganizmlarni hayot faoliyatiga ma'lum sharoitlarni yaratgan holatdagina o'stirish mumkin. Kulturaning boshqa mikroorganizmlar bilan ifloslanishiga yo'l qo'ymaydigan sun'iy sharoitlarni probirkalar, kolba yoki Petri idishida hosil qilish mumkin. Tekshirilayotgan biomaterialni ozuqa muhitlariga ekish mikroorganizmning toza kulturasini ajratib olish, uning turini aniqlash va antibiotiklarga sezuvchanligini aniqlash maqsadlarida amalga oshiriladi [3].

Ozuqa muhiti (Culture medium) – o'zida tabiiy va/yoki sintetik ingredientlarni saqlovchi, mikroorganizmlar uchun mo'ljallangan suyuq, yarimsuyuq va zich holatdagi moddalarning aralashmasidir [4].

Ozuqa muhitlari mikroorganizmlarni to'plash, ajratish, ko'paytirish, o'rganish va saqlash uchun mo'ljallangan. Ozuqa muhitlari laboratoriya yoki sanoat sharoitida mikroorganizmlarning ko'payishi uchun qo'llanuvchi murakkab yoki oddiy tarkibli turli birikmalarni o'zida saqlaydi. Ozuqa muhitlari mikroorganizmlar uchun sun'iy

muhit bo‘lganligi sababli ularni tuzishda mikroorganizmlarning hayot faoliyati va hujayra hamda muhit o‘rtasida moddalar almashinuvini ta‘minlovchi fizik-kimyoviy sharoitlarni yaratish uchun zarur bo‘lgan ehtiyojlarni ham e‘tiborga olish kerak.

Har qanday ozuqa muhitining mikroorganizmlarni o‘stirish uchun asosiy komponentlar uglerod va azot birikmalari hisoblandi. Shu moddalar ko‘pincha ozuqa muhitlarining maxsusligini belgilaydi. Azotga talabchan (biosintetik qobiliyati sust) mikroorganizmlarni o‘stirish uchun ozuqa muhitlarini bir yoki bir nechta aminokislotalarni saqlashi lozim. Barcha mikroorganizmlarni o‘stirishga qodir yagona (universal) ozuqa muhiti yo‘q. Ozuqa muhitlariga bo‘lgan umumiy talablar 1-jadvalda keltirilgan [2; 4; 5; 6]:

Jadval 1

Ozuqa muhitlariga bo‘lgan umumiy talablar

<p>1. Ozuqa muhiti mikroorganizm hujayrasi tuzilishi uchun zarur barcha moddalarni saqlashi va bu moddalar mikroorganizm o‘zlashtirish uchun qulay shaklda bo‘lishi lozim: makroelementlar (uglerod, azot, kislorod, fosfor, kalsiy, temir va boshqalar) va mikroelementlar (marganes, mis, rux, kobalt, natriy va boshqalar).</p>	<p>3. Ozuqa muhitida tuzlar konsentrasiyasi izotonik muhitni ta‘minlashi lozim (ko‘pchilik mikroorganizmlar uchun 0,5%).</p>
<p>2. Muhit etarli darajada namlikni saqlashi lozim (suv 20% dan kam emas).</p>	<p>4. Vodorod ionlari konsentrasiyasi (pH) o‘stirilayotgan mikroorganizm uchun qulay bo‘lishi lozim (pH 4,5-8,5 oralig‘ida).</p> <p>5. Ozuqa muhiti steril bo‘lishi kerak.</p>

Tarkiblari bo‘yicha ozuqa muhitlari tabiiy va sun‘iy bo‘ladi. Sun‘iy ozuqa muhitlari o‘zida faqat kimyoviy toza birikmlarni saqlaydi va uning tarkibi aniq. Bunday muhitlarning yutug‘i standartlashtirilgan va ishlab chiqarish qulayligi. Ulardan, asosan, mikroorganizmlar metabolizmini o‘rganish uchun foydalaniladi.

Amaliy tadqiqotlar uchun tabiiy ozuqa muhitlari keng foydalaniladi. Tabiiy (natural) ozuqa muhitlari hayvonot va o‘simlik olami mahsulotlaridan tayyorlanadi hamda kimyoviy tarkibi aniq bo‘lmaydi. Tabiiy ozuqa muhitlari makroorganizmlar kulturalarini saqlash, biomassani to‘plash va diagnostik maqsadlarda ishlatiladi. Tabiiy ozuqa muhitlariga hayvon to‘qimalari, meva-sabzavotlar, suyultirilgan qon, qon zardobi, sut, dengiz, ko‘l va tabiiy minerallar manba suvlari, tabiiy substratlar (go‘sht, tuproq, go‘ng, o‘simliklar kabi) qaynatmalari va ekstraktlari kabilar misol bo‘la oladi. Tabiiy ozuqa muhitlarida ko‘pchilik mikroorganizmlar yaxshi o‘sadi, chunki, muhitda ularning o‘sishi uchun zarur komponentlar mavjud. Ammo, bu ozuqa muhitlarining kimyoviy tarkibi murakkab va doimiy emas. Laboratoriya amaliyotida keng

qo'llaniluvchi tabiiy ozuqa muhitlariga go'sht pepton bulyoni, pivo suslosi, kartoshkali muhit, tuproq ekstrakti va boshqalar misol bo'ladi.

Foydalanish maqsadlari bo'yicha ozuqa muhitlari umumiy (asosiy, universal) va maxsus ozuqa muhitlariga ajratiladi. Umumiy ozuqa muhitlari ko'pchilik turdagi mikroorganizmlarni o'stirish va maxsus ozuqa muhitlari tayyorlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Misollar: go'sht pepton bulyoni, go'sht pepton agari, Xottinger bulyoni va boshqalar.

Maxsus ozuqa muhitlari ma'lum turdagi mikroorganizmlarni tanlab o'stirish, ularning xususiyatlarini o'rganish va saqlash uchun mo'ljallangan. Quyidagi maxsus ozuqa muhitlarini farqlash mumkin: elektiv (selektiv), differensial-diagnostik, konservasiyalovchi [4; 5].

Ta'kidlash lozimki, O'zbekiston sharoitida ko'pchilik ozuqa muhitlari tashkilotlarning o'zida va oziq-ovqat sohasida qimmatli hisoblangan qoramol go'shti mahsulotlaridan tayyorlanmoqda. Ozuqa muhitlarining tannarxini pasaytirish va go'sht mahsulotlaridan foydalanishni kamaytirish uchun alternativ mahsulotlardan foydalanish lozim.

Tadqiqotlar materiallari va usullari. Tadqiqotlar "Veterinariya laboratoriyalari uchun ozuqa muhitlarining sifat nazoratini tashkillashtirish va o'tkazish bo'yicha yo'riqnoma" [7] asosida olib borildi. "Aerob va fakultativ anaerob bakteriyalar uchun ozuqaviy bulon", "Ozuqaviy agar asosi", "Brutsellalar uchun ozuqaviy agar" va "Brutsellalar uchun ozuqaviy bulon" ozuqa muhitlari umumtan olingan usullarda tayyorlandi. Ozuqa muhitlarini tayyorlashda dukkakli donlar ekstraktlari va o'sishga yordamlashuvchi vositalardan foydalanildi. Biologik nazorat tadqiqotlari Veterinariya ilmiy-tadqiqot institutining Hududiy diagnostika va Brutsellyoz kasalligini o'rganish laboratoriyalari bazasida va xodimlari ishtirokida o'tkazildi. Bunda test-shtammlar sifatida VITI Mikroorganizmlar kolleksiyasida saqlanayotgan *Bacillus cereus*, *Brucella melitensis* Rev-1, *Brucella abortus* 104M Uz, *Escherichia coli*, *Pasteurella*, *Salmonella*, *Staphylococcus aureus* shtammlaridan foydalanildi.

Tadqiqotlar natijalari. Ozuqa muhitlarini tayyorlash jarayoni quyidagi ketma-ketlikda (algoritm) o'tkazildi: o'lchash (tahliliy tarozilarda ozuqa muhitining komponentlarini o'lchandi), eritish (ozuqa muhitining komponentlarini +70°C gacha isitilgan distillangan suvda eritildi), qaynatish (ozuqa muhitlari eritmalrini suv hammomida 2 daqiqa davomida qaynatildi), pH ni aniqlash (indikator qog'ozlar yordamida taxminan o'rnatildi va aniq o'rnatish uchun pH-metrdan foydalanildi), filtrlash (suyuq va eritilgan zich ozuqa muhitlari qog'oz yoki mato filtr orqali filtrlandi), quyish (ozuqa muhitlari shisha idishlarga $\frac{3}{4}$ qismiga to'ldirildi), sterilizasiya (ozuqa muhitlarini sterillash uchun termik usuldan foydalanildi: to'yingan bug' va bosim orqali (avtoklavdan o'tkazish); nazorat (a) sterilligini nazorat qilish uchun ozuqa

muhitlari 2 kun termostatda saqlandi, keyin ular vizual tekshirildi; b) kimyoviy nazoratda yakuniy pH ni, umumiy va aminli azot, pepton, xloridlar miqdori o‘rnatildi; v) biologik nazorat uchun ozuqa muhitining bir nechta namunalariga maxsus tanlangan mikroorganizmlar kulturalari ekildi va ularning o‘sishi asosida ozuqa muhitining oziqlantirish (o‘stirish) xususiyati haqida hulosasi qilindi.

Har bir ozuqa muhitiga bakteriyalar kulturalarining fiziologik eritma yordamida tayyorlangan suspenziyasi o‘nlik suyultirma usulida (10^{-1} ; 10^{-2} ; 10^{-3} ; 10^{-4} ; 10^{-5} ; 10^{-6} ; 10^{-7}) tayyorlandi va 10^{-5} ; 10^{-6} ; 10^{-7} suyultirmalari ekildi. Ekilgan ozuqa muhitlari $+37^{\circ}\text{C}$ haroratli termostatda 48 soat davomida saqlandi. Tadqiqotlar natijalariga ko‘ra “Aerob va fakultativ anaerob bakteriyalar uchun ozuqaviy bulon”, “Ozuqaviy agar asosi”, “Brutsellalar uchun ozuqaviy agar” va “Brutsellalar uchun ozuqaviy bulon” ozuqa muhitlari bakteriyalar kulturalarini o‘stirish, bakterial massasini to‘plash maqsadlarida yaroqli ekanligi aniqlandi.

Xulosa: O‘tkazilgan dastlabki tajribalar natijalariga asoslangan holda yangi ishlab chiqilgan “Aerob va fakultativ anaerob bakteriyalar uchun ozuqaviy bulon”, “Ozuqaviy agar asosi”, “Brutsellalar uchun ozuqaviy bulon” va “Brutsellalar uchun ozuqaviy agar” ozuqa muhitlari mikroorganizmlar kulturalarini patologik namunalardan ajratib olish, ularni o‘stirish, bakterial massasini to‘plab olish maqsadlarida foydalanish uchun yaroqli.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Голубовская О.А., Андрейчин Н.А., Шкурба А.В. “Инфекционные болезни”. Учебник, – К: ВСВ Медицина, 2012. – 728 с.
2. Домотенко Л.В., Шепелин А.П., Детушев К.В. “Сравнительные испытания лактобакагара и MRS”. Курский научно-практический вестник «Человек и его здоровье», 2014. - №4. – с. 5-10.
3. Диятлов И.А., Светоч Э.А. “Новации в борьбе с антибиотикоустойчивыми штаммами бактериальных инфекций”. Журнал “Современные медицинские технологии”. – 2011. - №6. – С.32.
4. Межгосударственный стандарт ГОСТ ISO 11133— 2016. “Микробиология пищевых продуктов, кормов для животных и воды. Приготовление, производство, хранение и определение рабочих характеристик питательных сред”.
5. Сбойчакова В.Б., Карапаца М.М. “Микробиология, вирусология и иммунология: руководство к лабораторным занятиям”. [Электронный ресурс]: учеб. пособие под ред. В.Б. Сбойчакова, М.М. Карапаца. - М. : ГЭОТАР- Медиа, 2015. С.44-46.
6. Шепелин А.П., Дятлов И.А. “Питательные среды для энтеробактерий”. -М., Издательства «Династия», 2017, -232 с.
7. “Veterinariya laboratoriyalari uchun ozuqa muhitlarining sifat nazoratini tashkillashtirish va o‘tkazish bo‘yicha yo‘riqnomasi”, Samarqand, VITI, 2019, -37 b.

УДК 616: 995.1.616.995.121.

ЦЕНУРОЗ КАСАЛЛИГИ ҚЎЗГАТУВЧИСИ - MULTICEPS MULTICEPS НИНГ ЧЎПОН ИТЛАРИДА ТАРҚАЛИШИ

*Ҳакимов Б.Н. в.ф.н., катта илмий ходими, Ҳакимов М.Б. изланувчи
Ветеринария илмий – тадқиқот институти*

Аннотация: Ушбу мақола Навоий вилоятининг Конимех туман “Қоракўл Учтепа Сур” МЧЖ кўтонларидаги чўпон итлар орасида мультицептознинг учраш даражаси ва касалликнинг олдини олиш тадбирлари ҳақида маълумотлар келтирилган. Тадқиқотлар натижасида чўпон итлар орасида Multiceps multiceps билан зарарланиш 37,5% ни ташкил этиши ҳамда қўйчилик билан шуғулланувчи чорвадорлар ва аҳоли орасида ценуроз касаллигининг олдини олиш тадбирлари ҳақида тушунтириш ишларини олиб бориш зарурлиги аниқланган.

Калит сўзлар: гельминтлар, ценуроз, ценур, эхинококкоз, онкосфера, протосколекс, ареколин, гижжасизлантириш, олдини олиш.

Кириш: Мамлакатимизда қоракўлчилик тармоғини ривожлантиришга катта эътибор берилиб келинмоқда. Чунки, Ўзбекистон иқлими қоракўл қўйларидан сифати бўйича жаҳонда тенги йўқ қоракўл териси, енгил саноат учун майин толали жун ва катта калорияга эга бўлган гўшт ва гўшт маҳсулотлари етиштириб берилади. Республикамиз аҳолисини бундай маҳсулотлар билан таъминлаш ҳозирги вақтда долзарб муаммо бўлиб келмоқда. Аҳолини чорвачилик маҳсулоти билан таъминлашда фермер хўжаликлар билан бир қаторда масъулияти чекланган жамият (МЧЖ) бошқаруви шаклидаги хўжаликлар ҳам хизмат қилиб келмоқда.

Ценуроз – Taeniidae оиласига мансуб цестод - Multiceps multiceps нинг личинка даври (мия ценури) томонидан чақирилувчи касаллик. Ценурлар (пуфаклар) бош мияда, баъзан, орқа мияда жойлашиб кавшовчи ҳайвонлар ва баъзан инсонларнинг марказий асаб тизимида оғир кечувчи, кўпинча, ўлим билан яқунланувчи гельминтозооноз касалликни юзага келтиради.

Қўзғатувчининг етук шакли Multiceps multiceps цестодларга мансуб бўлиб, дефинитив хўжайинларнинг (ит, бўри, чиябўри, тулки) ингичкак ичагида паразитлик қилади. Сколексида 4 та сўргич ва 22-32 та илгаки мавжуд. Личинкали-пуфакли даври Coenurus cerebralis ценур (пуфак) шаффоф суюқлик билан тўлган, ички (герминатив) қобиғида 100-700 та протосколекс ёпишган, ўлчами тухум катталигидек бўлади [5].

Касаллик қўйчиликда қадимдан “айланчик” номи билан маълум. Ценуроз билан қорамол, сайғоқ, туя, чўчка, от, кемирувчилар ва бошқа туёқли ҳайвонлар

касалланиши мумкин. Ҳатто инсонлар ҳам касалланади. Ценуроз қўйчилик ривожланган Европа, Осиё ва Америка мамлакатларида кенг тарқалган. Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатларида ценуроз нотекис тарқалган. Кавказ худудларида 10-20%, Доғистонда 22-46%, Бошқирдстонда 47,3% (1991 й.), Бурятияда 50% (1982 й.) , Туркменистонда 18,7% (1998 й.) ва Ўзбекистонда 11,4% (1991 й.) сурувни зарарлантирганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд. Бу ҳолатга кўпинча яйловдан алмаштирмасдан фойдаланиш сабаб бўлмоқда, чунки, яйловлар алмашуви йўлга қўйилган жойларда ценуроз билан касалланиш 3% дан ошмаган [1].

Касаллик қўйчиликка касал ҳайвонлар ўлими ва мажбурий сўйим, озукани норационал сарфлаш, гўшт ва жун маҳсулдорликни йўқотиш, инвазияга қарши курашиш харажатларидан келиб чиқувчи катта иқтисодий зарар етказди. Ценуроз билан касалланиш оқибатида 5-10% қўзилар нобуд бўлади, бир бош қўйдан ўртача 15-20 кг гўшт, 1 кг ёғ, 2-3 кг жун йўқотилади.

Инвазия тарқалишининг асосий сабаблари қуйидагилар ҳисобланади: қўйларни кўтонда ветеринария-санитария назоратисиз сўйиш, ҳайвонлар жасадини ўз вақтида ва тўғри утилизация қилмаслик, чўпон итларини (дефинитив хўжайин) тартибсиз сақлаш ва уларни режасиз дегельминтизация қилиш ва бошқалар [2; 4; 5].

Қўйчилик билан шуғулланаётган маъсулияти чекланган жамият хўжаликларига тегишли кўтонларда, албатта, чўпон итлари сақланишини, *Multiceps multiceps* нинг асосий хўжайини итлар ҳисоблангани ва улар ахлати билан ташқи муҳитга кунига 10-20 цестод бўғимини ажратиши, бўғимларнинг ҳар бири 50 000 тагача тухум сақлаши, яъни, бир кунда 1 млн. та тухум атроф-муҳитни ифлослантириб инвазиянинг кенг тарқалишига сабаб бўлишини эътиборга олган ҳолда тадқиқотларимиз мақсади чўпон итлари орасида зарарланиш даражасини аниқлашдан иборат эди.

Тадқиқот материаллари ва усуллари: Ценурозга эпизоотик маълумотлар (қўзилар, 6-12 ойлик), клиник белгилар (айланма ҳаракат, кўриш қобилияти пасайиши, тремор) ва ўлган ёки мажбурий сўйилган қўзилар бош миясида ценур пуфагини аниқлаш орқали ва мультицептозга чўпон итлар ахлатини лаборатор текшириш (гельминтоскопия, гельминтолорвоскопия) усулларида ташхис қўйилди.

Таҷриба Навоий вилояти Конимех тумани “Қоракўл Учтепа Сур” МЧЖ га қарашли 9 та кўтондаги 32 бош чўпон итларида олиб борилди. Итларни гижжасизлантириш М.Аминжанов (1987) усулига кўра ўтказилди. Гижжасизлантириш учун ареколин гидробромид препаратининг 0,01% ли сувли эритмаси ишлатилди. Препарат эритма ҳолида 5 мг/кг микдорида итни боғлаган ҳолатда оғиз орқали (per os) берилди. Сўнгра итлар ахлати билан гельминтларни

ташқарига чиқаргандан сўнг қўйиб юборилди. Ажратилган гельминтлар алоҳида идишларга йиғиб олиниб, итларни ахлати паразит тухумлари билан биргаликда йиғиб куйдириб юборилди.

Тадқиқотлар натижалари ва уларнинг таҳлили: Навоий вилояти Конимех тумани “Қорақўл Учтепа Сур” МЧЖ қорақўлчиликка ихтисослашган ва хўжалик қўйлари орасида бир неча йиллар давомида ценуроз касаллиги учраб иқтисодий зарар етказиб келмоқда. Қўйларда ценуроз касаллигига клиник белгиларига (бир томонлама айланма ҳаракат, асабийлашиш (ўта хуркаклик ёки ўта сокинлик), кўриш қобилияти пасайиши, тремор, парез ёки параличлар, кома ва ўлим) асосан ташхис қўйилган.

“Қорақўл Учтепа Сур” МЧЖ қўтонларида ўртача 3-4 бош чўпон итлари сақланади. Чўпон итларининг *Multiceps multiceps* зарарланиш даражасини аниқлаш учун уларни боғлиқ ҳолда сақлаб ареколин гидробромид препаратининг 0,01% ли сувли эритмаси 5 мг/кг микдорида оғиз орқали берилди. Натижада итларда кучли даражада ахлат ажралиши ва шу билан биргаликда *Multiceps multiceps* гельминтининг вояга етган шаклининг (стробила) ажралиши кузатилди. Чўпон итларнинг гельминтлар билан зарарланиш натижалари 1-жадвалда келтирилган.

Жадвал 1

“Қорақўл Учтепа Сур” МЧЖ қўтонларидаги чўпон итларнинг

Т.р.	Хўжалик номи	Текширилган қўтонлар сони, та	Текширилган итлар сони, бош	Зарарланган итлар сони, бош	Фоиш	Топилган гельминтлар сони			
						<i>M.multiceps</i>		<i>E.granulosus</i>	
						сон	фоиз	сон	фоиз
1.	“Қорақул Учтепа Сур” МЧЖ	9	32	8	25,0	3	37,5	1	12,5
	Жами	9	32	8	25,0	3	37,5	1	12,5

M.multiceps билан зарарланганлик даражаси

1 - жадвалдаги маълумотлардан кўриниб турибдики, Навоий вилояти Конимех тумани “Қорақул Учтепа сур” МЧЖ даги текширилган 9 та қўтондаги 32 бош чўпон итларнинг 8 боши (25,0%) гельминтлар билан зарарланганлиги аниқланди. Шундан 3 бошида *Multiceps multiceps* (37,5%), 1 бошида (12,5%) эхинококк гельминтлари билан зарарланганлиги аниқланди.

Гельминтоларвоскопик тадқиқотлар натижасида *Multiceps multiceps* нинг вояга етган шакли 98—130 см узунликда бўлиб 150-220 та бўғинлардан ташкил топганлиги, итларнинг янги ахлатида гельминтнинг бўғинлари аниқланди,

цестод бўғимчалари қўйлар боқиладиган майдонларни, пичанларни, баъзан, қўйларни суғорадиган сув охурларига итлар бориб чўмилиши натижасида сувни *M. multiceps* тухумлари билан зарарлантириши аниқланди.

Юқоридаги ҳолатни эътиборга олган ҳолда чўпон итлар орасида мультицептознинг олдини олиш учун хўжалик чорвадорларига қуйидагиларга қатъий амал қилиш лозимлиги тавсия этилди:

- қўйларнинг жасадлари ва бошини ҳайвонлар қабристонини, Беккер қудуғида зарарсизлантириш ёки гўшт-суяк уни ишлаб чиқаришга юбориш;
- итларни ўлган ёки сўйилган қўйларнинг боши билан озиклантиришни таъқиқлаш;
- чорвачилик жойларида итлар сонини чегаралаш, дайди итларни тутиш, итларни чорвачилик биноларига киритмаслик;
- хизматчи (чўпон) итларни қатъий рўйхатга олиш ва паспортизация қилиш, уларни кенг таъсир қилувчи препаратлар ёрдамида ҳар 1,5 ойда дегельминтизация қилиш. Натижада ажратилган экскрементларни 10% хлор эритмаси билан зарарсизлантириш;
- итлар билан мулоқот қилганда шахсий гигиена қоидаларига амал қилиш;
- чорвадорлар ва аҳоли орасида ценуроз касаллиги, чўпон итларни сақлаш талаблари ҳақида тарғибот - тушунтириш ишларини олиб бориш.

Хулосалар: Навоий вилояти Конимех тумани “Қоракўл Учтепа Сур” МЧЖ кўтонларидаги чўпон итлари орасида *Multiceps multiceps* билан зарарланиш 37,5% ни ташкил этади. Қўйчилик билан шуғулланувчи чорвадорлар ва аҳоли орасида ценуроз касаллигининг олдини олиш тадбирлари ҳақида тушунтириш ишларини олиб бориш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Воробьева Т. Ю. Акбаев Р.М., Василевич Ф.И. “Ценуроз церебральный: распространение, диагностика и меры борьбы”. ФГБОУ ВПО «Московская государственная академия ветеринарной медицины и биотехнологии им. К.И. Скрябина». https://vniigis.ru/1_dlya_failov/TPB/2015/PDF/84-88.pdf
2. Казакбаев К.М. “Гельминтозы собак и меры борьбы с ними в Жамбылской области”. Автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата ветеринарных наук Республики Казахстан, Алматы, 2005.
3. Климова Д.Х., Шемякова С.А. “Терапия собак и кошек при нематадозах и цестодозах”. Журнал “Ветеринария”, 2008, № 12, с. 28-30.
4. Орипов А.О., Салимов Б.С., Джабборов Ш.А., Йўлдошев Н.Э. “Чорва моллари гельминтозларига карши даволаш-профилактика чора тадбирлари”. Йўрикнома, Тошкент, 2020, б. 101-116.
5. “Общая паразитология и гельминтология”. Учебное пособие. Составитель, А.Н Тазаян, Донской ГАУ, Персиановский, 2019, - 159 с., с.59-60.

CREATIVITY IN LITERARY TEXT

*Kurbonova Nilufar Turabekovna**Student of UzSWLU**Master's degree, faculty – linguistics,**2nd year student*

Abstract : This article analyzes the phenomenon of "creativity" and "linguistic creativity" in foreign and domestic psychological and pedagogical science. The main approaches, criteria and structure, as well as factors influencing their development.

Key words: creativity, theories of creativity, linguistic creativity, creativity, creative personality, emotiveness, modality.

The literary text reflects the creative method of thinking of the author, which has an emotional and aesthetic impact on the reader and conveys cultural, national, historical information. The literary text has been the focus of attention of many scientists for centuries and this has been reflected in the works and writings of such famous scientists as V.V. Vinogradov, G.O. Vinokur, R., Y. Lotman, O. Jakobson, I. R. Galperin, G.G.Molchanova, D.U. Ashurova and others. With the development of various trends in linguistics, a number of new trends in its analysis also appears.

One of the main features of a literary text, as many researchers note, is its two-level structure, including the surface layer and the deep layer.

The originality of the literary text can be attributed to its complex multidimensional, multi-layered structure. There are a number of approaches to the structure of a literary text. For example, in the works of G.G. Molchanova "Semantics of a literary text" (1988), it is possible to distinguish a two-level structure of the superficial and deep. Turaeva (1986) also notes that there are two layers of artistic test: superficial and deep.

The surface layer is a verbal, linguistic, verbal form of the formation of the content of the text. The verbal layer, in turn, splits into phonetic, morphological, lexical and syntactic levels.

The deep level of the text is its conceptual information, including the author's idea. The deep layer reflects the author's worldview, his perception of the world, aesthetic views and moral values. Despite the fact that the text level is divided into two different levels, it should be noted that there is a fine line between them, since the surface level has its effect on the deep one.

It should be emphasized that the surface level is explicit, that is, it has linguistic expressiveness. While the deep level is implicit, containing hidden implied

information. The main task of the analysis of a literary text is the decoding of implicit information, implicit information of the deep level. In this regard, language markers, signals, stylistic devices presented in the surface structure of a literary text are of great importance.

In, addition it is important to mention that the creativity of literary text will not be complete if the problem of the text is not touched. It is considered the cognitive procedure aimed to disclose the deep-layer of conceptual content of the text. The conceptual information of literary text consists of constructing and verifying hypothesis. The initial importance of the interpretation are the analysis of the verbal layer of the text, its linguistic signals, markers, devices.

Another feature of a literary text is stylistic categories, which include imagery, expressiveness, evaluativeness, emotiveness, modality, intertextuality, implicitness and linguocreativity. All these categories have received fairly complete coverage in the linguistic literature. Consider some of these:

-Emotiveness

-Imagery

The problems of the imagery of a literary text have also attracted the attention of many scientists. There are two approaches to the concept of imagery: wide and narrow. According to the first approach, any work of art is figurative (Yu. Lotman).

According to the second approach, imagery is created by such stylistic techniques as metaphor, epithet, metaphorical periphrasis, allusion. (Ashurova D.U., Galieva M.R.). Moreover, they consider that the aesthetic function is a distinguishing feature of literary text and actually presupposes influence on the reader called the fourth both by beauty and the conceptual importance of its content. The significant aim of aesthetic information is arousing aesthetic feelings, which is the feeling of pleasure and beauty.

It seems that both approaches are legitimate, with a broad approach; imagery is created due to the fact that the artistic text reflects not the real, but the imaginary world. In this regard, the artistic text reflects the author's imaginative vision of the world. Accepting this point of view, however, we cannot deny the significance of those stylistic techniques, the linguistic mechanism of which is based on the processes of analogy.

Emotiveness of a literary text has always been a part of the creation of a work. With the help of emotional coloring, the author conveys feelings and emotions, experiences, the psychological state of the characters of the work. In linguistics, emotiveness is considered as a linguistic category that can be represented at all levels of language: phonetic, morphological, lexical, and syntactic. Several scientists and scholars of different disciplines have studied emotiveness for example: psychology, philosophy, biology, sociology, culturology and linguistics. If each science is disassembled in detail in philosophy, emotiveness is one of the important category and

considered as a scope of emotion, mood passion. However, from the linguistic point of view this phenomenon is considered the ability language to demonstrate several emotions and feelings of the person with the help of emotionally colored units of language. (Ashurova D.U., Galiyeva M.R.)

Many of Shakhovsky's works are devoted to the problem of emotiveness.

V.I.Shakhovsky distinguishes emotive vocabulary and vocabulary of emotions (1987) and identifies several types of emotive semantics of the word:

a) emotive meaning inherent in affective words that convey the emotional state of the speaker (expletive, interjections, interjections); b) emotive connotation accompanying the logical-subject nomination and expressing the emotional attitude of the speaker to the object of the name as a whole or to its signs (old, young). The connotation here can be concentrated in the semantics of affixes or actualize the figurative meaning of the word (Shakhovsky 1994).

Scientists also distinguish between the concepts of emotive vocabulary.

An emotive meaning that refers only to affective words that convey the emotional state of the addressee (verbal vocabulary, interjections).

Emotive connotation, which expresses the emotional attitude of the addressee to the object of the name. (Shakhovsky 1994, 20-24).

He made a valuable contribution to the problem of emotiveness.

A literary text as a specific type of communication, characterized by the primary communicative activity of the author and the secondary communicative activity of the reader, has many specific features.

A distinctive feature of a literary text is its aesthetic function. The aesthetic function implies a certain impact on the reader, caused both by the beauty of the linguistic form and the conceptual significance of its content. Aesthetic information is aimed at awakening aesthetic feelings, that is, a sense of pleasure and beauty on the part of the reader. The aesthetics of the text is closely connected with the categories of figurativeness, evaluation, emotionality.

References:

1. Shkuratova I. P. Cognitive style and communication. Rostov N./D.: Publishing House of RSPU, 1994. 156 p.
2. Shkuratova I. P. Cognitive styles as regulators of personality perception of the world // Bulletin of Moscow State University. URL: http://irshkuratova.ru/kognitivnye_stili_kak_reguljatory_mirovosprijatija.html
3. Kholodnaya M. A. Psychology of intelligence. Paradoxes of research. 2nd ed., reprint. St. Petersburg: St. Petersburg, 2002. 272 p.
4. Kholodnaya M. A. Cognitive styles. About the nature of the individual mind. 2nd ed. St. Petersburg: St. Petersburg, 2004. 284 p.

5. Bolotnova N. S. Cognitive research in the communicative stylistics of the text: the main stages and results // Russian speech culture and text: materials of the VIII International Scientific Conference (May 16-18, 2012) / edited by N. S. Bolotnova. Tomsk: Publishing House of the Tomsk Central Research Institute, 2012. pp. 181-192.
6. Bolotnova N. S., Babenko I. I., Vasilyeva A. A., etc. Communicative stylistics of a literary text: lexical structure and idiostyle / edited by N. S. Bolotnova. Tomsk: Publishing house of TSPU, 2001. 331 p.
7. Bolotnova N. S. Communicative stylistics of a literary text // Stylistic encyclopedic dictionary of the Russian language / edited by M. N. Kozhina. M.: Flint; Nauka, 2003. pp. 157-162.
8. Bolotnova N. S., Vasilyeva A. A. Communicative stylistics of the text: a bibliographic index in the scientific direction. Tomsk: Publishing House of TSPU, 2008. 188 p.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	ABULQOSIM MADRASASI TEXNIK HOLATI VA UNDAGI TAMIRLASH ISHLAR	3
2	USING A COMPETENCY-BASED APPROACH TO CONDUCTING CIRCLE CLASSES IN MATHEMATICS LESSONS	7
3	ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ УТИЛИЗАЦИИ ЯДОВИТЫХ И ХИМИЧЕСКИХ ОТХОДОВ	12
4	DAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TASHKIOTLARIDA TARBIVACHI PEDAGOG XODIMLARINING MASHG'ULOTLARDA FAOLLIKLARI	19
5	TARIXIY OBIDALARGA ZILZILANING TA'SIRI	21
6	КОНЦЕПЦИЯ ЛИЧНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ	26
7	CONCEPTION OF CATEGORIZATION IN THE HISTORY OF LINGUISTICS	31
8	KREMNIY VA UNING FIZIK XOSSALARI	35
9	MOLIYAVIY SEKTORDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI VA UNING MOLIYAVIY EKOTIZIMNING O'ZGARISHIGA TA'SIRI	38
10	КОМНАТНЫЕ РАСТЕНИЯ, КОТОРЫЕ НЕЛЬЗЯ ИСПОЛЬЗОВАТЬ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА	47
11	BIOLOGIYA FANLARINI O'QITISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI HAMDA TAMOYILLARI	50
12	КИШИЛИК ОЛМОШЛАРИНИНГ ОППОЗИЦИОН ҲОЛАТЛАРИ	52
13	NUTQ O'STIRISH METODIKALARI	57
14	INFORMATIKA DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH	61
15	MEHNAT FAOLIYATINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	63
16	ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ШАРОИТИДА ДАЙКОН (RAPHANUSSATIVUS SUBSP. ACANTHIFORMIS) ЎСИМЛИГИНИ ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ ВА БИОЛОГИК НАТИЖАЛАРИ	66
17	QORAQOLPOG'ISTON SHAROITIDA DAIKON ETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI	69
18	INGLIZ TILIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	73
19	РАЗРАБОТКА ПРОГРАММНОГО СРЕДСТВА ДЛЯ ИДЕНТИФИКАЦИИ НОМЕРНЫХ ЗНАКОВ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ НА ОСНОВЕ МЕТОДОВ КОМПЬЮТЕРНОГО ЗРЕНИЯ	81
20	EARLY SPECULATIONS ABOUT THE ORIGIN OF VARIOUS LANGUAGES	94

21	O'ZBEKISTONDA PUL KREDIT SIYOSATI MONETAR SIYOSATNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI	97
22	MUSIQANING HAYOTIMIZDAGI O'RNI	100
23	«MUSIQA DARSLARIDA FANLARARO ALOQADORLIKNI TASHKIL QILISH»	104
24	UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR TA'LIMINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK HISLATLARI	109
25	YANGI O'ZBEKISTONDA NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLARNI HIMOYASINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI	113
26	«HUQUQIY MADANIYATNI TASHKIL ETISH ASOSLARI»	116
27	“HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNI YUKSALTIRISH DAVR TALABI”	119
28	SOCIAL, MORAL PSYCHOLOGICAL PROBLEMS IN THE WORKS OF CHARLES PERSY SNOW	123
29	THE USE OF INTEGRATION WITH OTHER SUBJECTS TO TEACH ENGLISH IN PRIMARY SCHOOLS	126
30	OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF DIGITAL MARKETING IN THE DIGITAL ECONOMY	130
31	“YOSHLAR - YANGI O'ZBEKISTON BUNYODKORLARI”	136
32	“YANGI O'ZBEKISTONDA XALQARO BAG'RIKENGLIK TAMOYILI”	140
33	TO'QUV MASHINASINI FOYDALI ISH KOEFSIYENTINI OSHIRISH ZAMONAVIY KONSTRUKSIYASI YARATISH	144
34	FIZIKA O'QITISH METODIKASINING PREDMETI VA TADQIQOT METODLARI	149
35	ANALYSIS OF LOCAL WHEAT GRAIN PROCESSING TECHNOLOGY	152
36	АЛКОГОЛСИЗ ИЧИМЛИКЛАРНИ КИМЁВИЙ ТАРКИБИ АСОСИДА ҚАЛБАКИ ИЧИМЛИКЛАРДАН ФАРҚЛАШ УСУЛИ	159
37	SHROTDAN ERITUVCHINI UCHIRISH TADQIQOTI	165
38	OZUQA MUHITLARINING MIKROBIOLOGIYADA TUTGAN O'RNI	168
39	ЦЕНУРОЗ КАСАЛЛИГИ ҚЎЗГАТУВЧИСИ - MULTICEPS MULTICEPS НИНГ ЧЎПОН ИТЛАРИДА ТАРҚАЛИШИ	172
40	CREATIVITY IN LITERARY TEXT	176

**JOURNAL OF
NEW CENTRY
INNOVATIONS**

IN ALL AREAS

